

## *Zezi Kirisi Kataanna Sienre dè*

# **MATIYE**

## *juumɔ nē bè*

### **Ye- tí we- kàa juu sebe wi wori nē dè.**

Matiye sebe wii ne nyu Zezi tòbilo tùlugo wuulo wori nē dè, nè ki líe baa Birayima nē, nè sèni kpúɔn Yusufu nē.

We 'sienre ti nyùɔ tìeyε téngε yè náamε, bè sebe wi nyùgboliyo tìe yè.

Nè pínε ti?εle gílì sienre yeli 'nyaa a we 'ti sebe yìride dè, tire 'yiri Nyakungenge Li?ε sienre nī wī; bè dàa tíεle dè: *N'ge, sinboriwo wi bága laala líe bè nàgabile sii*; nè pínε yayerigele gílì gíεle sienre táa nī dè, we nê tire míeni sebe dè yìride, bè dàa tíεle dè: *dirami, satɔni*.

Matiye wii ne we tí né jo dí Zezi wii Kulocelie Jaa wè, ñàa wi bé pa fàn?a kàa téngε fongɔ gè. Wire nyaamε nē bè, Zezi wire wī Kàfɔli wè, ne sienne tenmε bèle meni pe yeli bè Kulocelie Nyakungenge Li?ε sienre ti kɔri caa wè bè wi cén wè. Wi sienre tii né pìle ní, ne téngεfɔlilɔ tí bèle gii Kulocelie ne caa peri kpín?ini gè. Zezi wire wī Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wè, ñàa pe sí jo Kirisi wè gireki sienre nī dè, ñàa Zuufulo pe siri bèle. Matiye sebe wi 'Zezi kùu wori juu dè nè wi nyéyirile wori juu dè (17.23). Matiye wi 'ki tìe dí Zezi wi 'tunduro ken wi pitenmene mé bèle pe sari wire Kataanna Sienre jáari dè duniya wi mieni nī, dí wire yē né téngεfɔlilɔ ní bèle fúɔ bè pa nò duniya wi kúɔmɔ nē bè (28.20).

### **sebe wi nyùgboliyo yi lá?agele n'gele:**

- Zezi wi tuulieyε yè né wi siile wori ní dè (1 - 2.23);
- Zezi baara ti gbòboriya?ala lè (3.1 - 4.11);
- Zezi wi 'baara nè tóri Galile ténime nī bè (4.12 - 18.35);
- Zezi wi 'tán?a nè ké Zerizalemi kà?a mé gè (19.1 - 20.34);
- Zezi wi 'kaku?ɔlɔ kúɔ Zerizalemi kà?a nī gè (21.1 - 25.46);
- Pe 'Zezi kpúu wè, a wi koli nè nyé nè yiri (26.1 - 28.1-20).

## **ZEZI WI TUULIƎƎ YE NƎ WI SIILE WORNI NI DE (1 - 2.23)**

### **Zezi tòbilo tùlugo wuulo bèle**

*(Luk 3.23-38)*

<sup>1</sup> Sebe ñàà wi nyéni Kulocelié Siennyienegonwo Zezi tòbilo tùlugo wuulo tii bèle, Zezi wè Dawuda Jaa\* wè, nɛ ní Birayima\* Jaa wè, wi sienre ti n'de. <sup>2</sup> Birayima\* 'Siaga sii; a Siaga yè nè Yakuba sii; a Yakuba 'yè nè Zuda sii, nè ní nè wi cɔnino sii; <sup>3</sup> a Zuda 'yè nè Perezii sii wire né Zera, Tamari nē wi cé pe sii. A Perezii 'yè nè Ezurɔn sii; a Ezurɔn 'yè nè Arami sii; <sup>4</sup> a Arami 'yè nè Aminadabi sii; a Aminadabi 'yè nè Nasɔn sii; a Nasɔn 'yè nè Salimɔni sii; <sup>5</sup> a Salimɔni 'yè nè Bowozi sii, Arayabi nē wi cé wi sii; a Bowozi 'yè nè Wobedi sii, Wuruti nē wi cé wi sii; a Wobedi 'yè nè Yese sii; <sup>6</sup> a Yese 'yè nè Dawuda sii, Dawuda n'ɛe wi 'puu kùlofoli wè. Kùlofoli Dawuda wi 'yè nè Sulomani sii, Uriyu cuɔ nē wi cé wi sii. <sup>7</sup> A Sulomani 'yè nè Worobowami sii; a Worobowami 'yè nè Abiya sii; a Abiya 'yè nè Asafi sii; <sup>8</sup> a Asafi 'yè nè Yosafati sii; a Yosafati 'yè nè Yorami sii; a Yorami 'yè nè Woziyasi sii; <sup>9</sup> a Woziyasi 'yè nè Yowatami sii; a Yowatami 'yè nè Akazi sii; a Akazi 'yè nè Ezekiyasi sii; <sup>10</sup> a Ezekiyasi 'yè nè Manase sii; a Manase 'yè nè Amɔsi sii; a Amɔsi 'yè nè Yosiyasi sii; <sup>11</sup> a Yosiyasi 'yè nè Yekoniyasi sii, nè wi cɔnino sii pe ní nɛ tɔin baa parituɔɔ nī dè Babilɔni kùlo mé lè.

<sup>12</sup> Bà parituɔɔ ti yé kénì jaa wè á pe 'yiri Babilɔni kùlo nī lè, a Yekoniyasi 'Salatieli sii; a Salatieli 'yè nè Zorobabeli sii; <sup>13</sup> a Zorobabeli 'yè nè Abiwudi sii; a Abiwudi 'yè nè Eliyakiimi sii; a Eliyakiimi 'yè nè Azɔri sii; <sup>14</sup> a Azɔri 'yè nè Sadɔki sii; a Sadɔki 'yè nè Akiimi sii; a Akiimi 'yè nè Eliwudi sii; <sup>15</sup> a Eliwudi 'yè nè Eleyazari sii; a Eleyazari 'yè nè Matan sii; a Matan 'yè nè Yakuba sii; <sup>16</sup> a Yakuba 'yè nè Yusufu sii, Maari poli wè; kire Maari wire wi yé kénì pɛnì Zezi sii wè ñàa we 'yeri Kirisi\* wè, Kulocelié Siennyienegonwo wè.

<sup>17</sup> Kèngɛle gáli míeni ke 'tìe nè ké gáli gèle, nè ki séli Birayima nē wè nè sɛnì lá?a Dawuda nē wè, a ke 'nyì kèngɛle kie né sicɛri. Bè ní ki líe Dawuda nē wè bàa lá?a parituɔɔ lèlè nē lè Babilɔni kùlo nī lè, a ki 'nyì kèngɛle kie né sicɛri káli. Bè sí ki líe lèlè nī nī parituɔɔ ti cé jaa Babilɔni kùlo nī lè bè sa lá?a Kulocelié Siennyienegonwo\* nē wè, a ki 'nyì kèngɛle kie né sicɛri.

### **Zezi siile sienre dè**

*(Luk 2.1-7)*

<sup>18</sup> Mēni Kulocēlie Siennyienegɔnwɔ\* wi 'sii nē síe wè, Zezi wè, ki kenme n'be: Wi yàa wè Maari wè, pe cé wi kòn nē ken Yusufu mé kɔnimɔ nē. Nè ki ya?a Yusufu wiì cé fíe Maari cén wè? celiwe wè, a pe kénì Maari nyaa wè né laala ní; Kulocēlie Pìle lire fàn?a nē kire cé kpí?ile. <sup>19</sup> Kire ti?e gáa nī gè, Yusufu wè, bà sí wi 'puu siensinwe wè wiì puu ne caa bè Maari mí?e cú?ɔ gè sienne mé bèle?. A wi 'kò ne ki sòngí fungo nī gè bè wi kɔni ya?a wè làrime nī. <sup>20</sup> Bà kire sòngirɔ dáa tii wi nī mme gè, a Kulocēlie nyi?ene tundunwɔ wáa péni yiri wi nē ɔ́nigɔ nē nē wi ye: «Yusufu ɛ, Dawuda jaa, fári fi?é bè Maari líe wè wi- puu muɔ cuɔ wè?, nè ta?a gíi nē, pùɔ ɔ́áa wí baa wi liye nī yè, Kulocēlie Pìle baara dī. <sup>21</sup> Wi bága pa nàgabile sii; ma wi mí?e le gè ma jo Zezi,<sup>a</sup> ki nyaa wire wi bága wi wuulo suɔ bèle pe kapi?ile nī gèle.»

<sup>22</sup> Ki kele gáli ke mieni kpí?ile nè yeli né sienre díi ní we Kàfɔli\* wi cé juu wi sienjuuliewe nyuɔ nī gè né jo:

<sup>23</sup> N'ge, sinboriwo<sup>b</sup> wi bága laala líe bè nàgabile sii,<sup>c</sup>  
*pe béri wi yeri Emanuweli.*<sup>d</sup>

Kire kɔri wi 'jo: *Kulocēlie yē né we ní.*<sup>e</sup>

<sup>24</sup> Bà Yusufu wi kénì yè ɔ́nigɔ nē bè, a wi 'kele kpí?ile gèle majo mēni Kàfɔli tundunwɔ wi cé ki juu wi mé gè, nè Maari líe wè wi cuɔ wè. <sup>25</sup> Wiì sí kénì wi cén celiwe?, fúɔ nè taa a wi péni sii, nàgabile. A wi 'pùɔ wi mí?e le gè nè jo Zezi.

## 2

### Kacénmine 'ké bè sa nyaa Zezi nē wè

<sup>1</sup> Ki nyaa Betilemi kà?a nī Zezi wi cé sii, Zude ténime nī; kùlofɔli Erodi cēnye nī ki 'puu. A ki nyaa kacénmine páli 'yè cengenyenifolime kùlo mé lè, nè pen Zerizalemi kà?a mé gè, peli cé ɔ́gɔlɔ ke ténigenme cén bè nyi?ene nī lè. <sup>2</sup> A pe péni yúgolo kpí?ile né jo: «Zuufulo kùlofɔli ɔ́áa wi 'sii wè, séti?eni wi yē ? Ki nyaa weli nyénì wi ɔ́nɔ̀ nyaa lè

---

<sup>a</sup>1.21 Zezi mí?e ki kɔri wi 'jo: «Kàfɔli Kulocēlie wiì ne sien suu».

<sup>b</sup>1.23 Sinboriwo ɔ́áa wiì fie nàguɔ cén?.

<sup>c</sup>1.23 Wéli baa Eza 7.14.

<sup>d</sup>1.23 Wéli baa Eza 8.8c.

<sup>e</sup>1.23 Wéli baa Eza 8.10c.

cengenyenifolime mé gè,<sup>f</sup> a weli sí pen bè pa wi gbù?ɔɔ.»

<sup>3</sup> Bà kùlofoli wi 'sienre dáà lú?u dè, a ti 'wi fungo nya?ami gè, a Zerizalemi kà?a wuulo pe mieni fàri wi nē. <sup>4</sup> A wi sí kacɔɔnrilo kàfolilo yeri bèle nè pèni gbu?ulo, né Kulocelie sienre sebécénmine\* ní bèle, nè pe yúgo sé Kulocelie Siennyienegɔnwɔ\* wi cé je ga sii wè. <sup>5</sup> A pe 'wi ye Betilemi kà?a nī, Zude ténime nī. Ki nyaa Kulocelie sienjuuwo\* wi 'ki sebe né jo:

<sup>6</sup> Muo wè Betilemi wè Zude ténime nī bè,  
*muo bè? ma 'céri nè tóri kàliεε yi mieni nē yè kùlo nī lè?,  
nè ta?a gū nē, yiεginiwe wáà bága yè baa muo ti?ε nī gè;  
wire wi bé mi kùlo nà?a lè, Isirayeli kùlo lè.*<sup>g</sup>

<sup>7</sup> A Erodi wi 'kacénmine yeri bèle làrime nī, nè sèni pe sòmigo nè yúgo, bè ki cén lèle ní nī ɔɔnɔ ni 'yiri á pe 'ni nyaa lè; <sup>8</sup> né sí pe torigo Betilemi kà?a mé gè, né sienre juu pe mé né pe ye: «Yeri waa, ye sa ki caa yérire funyige nē, ye- pùɔ wi ti?ε cén. A ye wi caa nè nyaa wè, ye pa ti juu m'mé; mi míeni bé ké bàa wi gbù?ɔɔ.»

<sup>9</sup> Bà pe 'kùlofoli wi sienre dáà lú?u dè mme gè, a pe 'yiri nè ké. Cígini, ɔɔnɔ náà pe cé káni nè nyaa lè, a ni 'pe yi?ε káni fúɔ nè taa a pe sèni nò ti?ε gū nī pùɔ wi 'puu wè, a ni 'yéri bile. <sup>10</sup> Bà kacénmine bálì pe 'ki nyaa gè, a ki 'pe déni, pe fundaanra kpín?ini kpu?ɔ. <sup>11</sup> A pe 'jín sa?a nī gè, nè pùɔ nyaa wè baa né Maari ní wè, wi yàa wè. A pe 'tigi nè káguro wáa, nè kpu?ɔɔ ta?a wi nē. Né fali nè pe tugoro sá?ala dè, nè yere yige nè kpu?ɔɔ kpí?ile pùɔ mé wè, né tie ní, né wusuna ní, né míiri\* sùnmo ní. <sup>12</sup> A Kulocelie wi 'juu né pe ní ɔɔnigo nē né pe ye pe fǎ ní koli baa Erodi ti?ε nī gè?. A pe sí koligo káà kiiye líε nè ké pe kùlo mé lè.

### **Zezi siivɔlilo pe 'fè nè ké né wi ní Ezipiti kùlo mé**

<sup>13</sup> Bà pe 'ké bèle, a Kulocelie wi nyì?ene tundunwɔ wáà pèni wii tìε Yusufu nē wè né wi yè: «Yè ma pùɔ líε wè né wi yàa ní wè, mari fé mari waa Ezipiti kùlo mé, ye sa kò baa kire ti?ε nī gè fúɔ bè taa mi ga juu né muo ní. Ki nyaa Erodi wii ne ki caa bè pùɔ kpúu wè.»

<sup>14</sup> A Yusufu wi 'yè pìlige nī, nè pùɔ líε wè né wi yàa ní wè, nè ké Ezipiti mé. <sup>15</sup> A pe sèni kò baa kire ti?ε nī gè fúɔ nè taa a Erodi wi pèni kùu. A kire 'kpí?ile sienre dáà Kàfoli

---

<sup>f</sup>2.2 Pàli nyéni ki sebe nè jo: «Weli nyéni wi ɔɔnɔ nyaa lè a ni 'foli.»

<sup>g</sup>2.6 Wéli baa Mis 5.1.

Kulocelie wi cé juu wi sienjuuwo nyuɔ nī gè a ti 'fori nè paʔa; wi cé jo:

*Mi 'mi jaa yeri wè wi ní Ezipiti kùlo mé.<sup>h</sup>*

### **Kùlofɔli Erodi wi 'pùile kpúu bèle**

<sup>16</sup> Bà Erodi kénì ki nyaa kacénmine pe 'wire fáanni wī wè, a wi fungo ki 'yè kacénme fùn. A wi 'tunduro tórigo pe- sa pùile pe mieni kpúu, bili bìele yiʔele siin siin bèle, né bili ní piyè cé fíe yiʔele siin taa gèleʔ, Betilemi kàʔa nī gè né kàʔa ténime tiere ti mieni nī dè. Wi cé kele kpíʔile gèle nè pùile pe yiʔele tónmino gèle nè yeli né lèlè náà ní kacénmine pe cé tiè wi nē lè. <sup>17</sup> A ki 'kpíʔile a Kulocelie sienjuuwo\* wi sienre ti 'fori, Zeremii wori dè. Wi cé jo:

<sup>18</sup> *Pe 'kòkuulo lúʔu Arama kàʔa nī,*

*kɔnwaara né cáaduu kɔnrɔ láʔala fùn wori;*

*Araseli wi nyéni wi pùile kùugo kɔngɔ wáari;*

*wĩ ní nè je pùiri nyaaʔ,*

*bà wi pùile pe ní wè tìn bèle?<sup>i</sup>*

### **Zezi siivɔlilo pe 'koli nè ké Isirayeli kùlo mé**

<sup>19</sup> Bà Erodi kénì kùu wè, a Kàfɔli Kulocelie wi tundunwo wáà sèni yiri Yusufu nē wè ɲónigo nē, wi ní baa Ezipiti kùlo nī lè, <sup>20</sup> nè wi ye: «Yè ma pùò kóri wè né wi yàa ní wè, yeri waa Isirayeli kùlo mé lè; bàli pe puu ne pùò caa wè né kpúumo ní wè, pe ní wè tìn?»

<sup>21</sup> A Yusufu wi 'yè nè pùò kóri wè né wi yàa ní wè, a pe 'ké Isirayeli kùlo mé lè. <sup>22</sup> Bà sí wi cé ki lúʔu dí Arikelawusi wi 'puu kùlofɔli wè wi tuu larige nī gè Erodi wè Zude ténime nī bè, a Yusufu wi yè ne fiʔé bè ké baa kàʔa mé gè. A ɲónigo 'tuu wi nē nè wi ye wi- yiri wi- sa kò Galile ténime nī bè. <sup>23</sup> A wi 'yiri nè sèni tēni kàʔa kàà nī, pe 'ki ye Nazareti. A kire 'ki ken a Kulocelie sienjuuwo wi sienre ti 'fori nè paʔa; wi cé jo: *Pe bága de wi ye Nazareti kàʔa wuu.<sup>j</sup>*

## **3**

---

<sup>h</sup>2.15 Wéli baa Woze 11.1.

<sup>i</sup>2.18 Wéli baa Zer 31.15.

<sup>j</sup>2.23 Wiyè ki cén? sebe ɲí sienre Matiye wi 'juu náʔa gèʔ.

## ZEZI BAARA TI GBOBORIYA?ALA LE (3.1-4.11)

### Zan Batiisi wi puu ne Kulocelié sienre jáari dè

(Mar 1.1-8; Luk 3.1-18; Zan 1.19-28)

<sup>1</sup> Ki cenyè nī yè a Zan Batiisi\* wi 'pen nè péni Kulocelié sienre jáari dè Zude ténime waama ti?e nī gè. <sup>2</sup> Wi puu ne ki nyu né jo: «Ye- yi?e yeli funyɔ nī yè, nè ta?a gí nē, Nyi?ene Kùlofoligo ki 'si?ere nè kpɔni we nē.»

<sup>3</sup> Ki sienre ti n'de dàa Kulocelié sienjuuwo wi cé juu dè, Ezayi wè:

*Yékpoli láà nyénì juu baa waamakulo nī lè né jo:*

*Ye- Kàfɔli wi koligo gbòbori gè,*

*ye- wi tóridi?ele kpí?ile gèle ke- sien.<sup>k</sup>*

<sup>4</sup> Zan wire tíime wè, nyu?ɔmɔ síire burugo wi cé le, né sí ki puɔ nè cò né sènge mà?ana ní sènne nī gèle. Kàbarire ti 'puu wi yaliire dè, á wi nìe sárigè laala.

<sup>5</sup> A Zerizalemi kà?a sienne bèle, né Zude ténime wuulo pe mieni ní bèle, nè fàri Zuruden cá?a táanni wuulo pe mieni nē bèle, a pe 'yiri nè pen wi kúrugú. <sup>6</sup> Pe nē péni ki juu níe jo peli nyénì yéri peli kapi?ile nē gèle; Zan wi nē sí pe batiize\* Zuruden cá?a nī gè.

<sup>7</sup> Bà wi kénì Farizienne\* nyaa bèle pe báan wi mé ni?ebele bèle, né Sadusienne ní bèle, bè pa batemi kpí?ile wè, a wi 'pe ye: «Yeli bèle wɔmɔri siime wuulo bèle, ñásien wi kénì ye ye yeri fé Kulocelié funyerige nē gè, gaa ki báan baa gè ? <sup>8</sup> Ye sí de yasenre sengi dàa ti béri ki tíi yeli nyéni yi?e yeli funyɔ nī yè. <sup>9</sup> Ye- fã sí de ki sòngí baa yeli funyɔ nī yè? bèri wáa dí «Weli tuu wire pe ye Birayima wè» díe ! A kire laa m'bé ki juu yeli mé ye- ki cén, Kulocelié wi fàn?a yē bè gbè sìnɔniye nyáà kpí?ile yè yi- kò piile bè ken Birayima mé wè. <sup>10</sup> Kágba?a ki ce yē ne tiire nire celile dè ne kúu; a tiige gíi wè yasenjènre sengi dè, pe bé ki ceri bè wáa kàsún nī wī. <sup>11</sup> Mi wè, mi ne yeli batemi kpín?ini wè né lu?ɔ ní, bà yeli 'yéri ki nē bè yi?e yeli funyɔ nī yè. ñàa sí wi bága pen mi kàdu?ume gè, wi 'tóri mi nē nè fáala, mi sì nyuɔ nè yeli? bè ce gbè wi tɔriyɔ fòri yè wi nē?. Wire wè, wi bága pa yeli batemi kpí?ile wè né Kulocelié Pile ní, né kàsún ní.<sup>1 12</sup> Wi

---

<sup>k</sup>3.3 Wéli baa Eza 40.3.

<sup>1</sup>3.11 Sienre dáa ti 'juu kásiile sienre nī wī, bè ki tie Kulocelié Pile ni bága pa baara téngefolilo pe funyɔ nī yè bè pe mùnu Kulocelié yi?e mé gè, majo bà kàsún cí yege ciile gè. Zoweli sebe nī wè ki 'juu né jo Kulocelié Pile ni bága pa téngefolilo yori bèle, bè cènmine yige bèle sipiile nī bèle (Zo 3.1). Kele gáli ke cé kénì kpí?ile né Zezi pitenmene ní

delige kii wi mé cògo kiyε nī yè; wi bága pa kásuo píε wè, bé sí wi yaliire koli dè bè le síkan?a nī. Kari dè, bé sí tire sórigo kàsun nī, gàa ki wè fíri ne nya?a gè?.»

### **Zezi wi 'batemi kpí?ile wè**

*(Mar 1.9-11; Luk 3.21-22)*

<sup>13</sup> Kire lèlε nī lè a Zezi wi 'kón baa Galile ténime nī bè nè pen Zuruden cá?a mé gè, nè pénì yiri Zan kúruwu wè, wi- wire batiize. <sup>14</sup> Zan wìl sí puu ne caa bè yéri ki nē?; wi cé jo: «Mi mi 'yeli muo mi batiize, á muo ní nè pen mi kúruwu lé ?»

<sup>15</sup> A Zezi wi 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Tí we ki kpí?ile bè, bà kii ηò wè; nè ta?a gíi nē, gii ki yeli Kuloceliε mé wè, ki 'póri we- ti mieni kúw we lá?a.» A Zan wi né yéri ki nē.

<sup>16</sup> Bà sí Zezi wi 'batemi kpí?ile wè nè kúw né je yiri lu?w nī gè, a nyi?ene ni 'múgu wi nyaame nē bè, a wi 'Kuloceliε Pile nyaa lè a ni 'tigi bè gòtolo tíele nè pénì ténì wi nē. <sup>17</sup> A pe 'sienre táà lú?u baa nyi?ene nī lè a ti 'jo: «Mi Jaa déniwe wire wī ηàa wè, wire nī mi nyénì mi fundangbuo?w taa dè.»

## **4**

### **Seteni wi 'Zezi puu wè nè wéli**

*(Mar 1.12-13; Luk 4.1-13)*

<sup>1</sup> A Kuloceliε Pile ni 'Zezi kóri wè nè yiri waamakulo mé lè Seteni sari pengéle cáanri wi yi?ε mé gè. <sup>2</sup> A wi sénì sún le nè taa cenyε togosiin, piliye togosiin. A fungo 'wi taa.

<sup>3</sup> A Seteni wi 'pen wi kúruwu bè pa wi puu wéli, nè pénì wi ye: «A ki yē muo yē Kuloceliε Jaa wè, ma juu né sīndeniyε nyàà ní yè, yi- kò búru wéli.»

<sup>4</sup> A Zezi wi 'siennugoro ken dè né jo: «Kuloceliε sienseberε ti 'jo:

*Búru yákuw bè? sien béri káa bé puu sī nē wè?,*

*nè sí ki ya?a sienre ó sienre dáà ti yigi Kuloceliε nyuw nī gè,*

*tīi ne sien kan?a wi kòrí sī nē.»<sup>m</sup>*

<sup>5</sup> A Seteni wi 'wi kóri nè ké Zerizalemi mé Kuloceliε kà?a wàlidengege gè; nè sénì wi

---

bèle (Kakpi 2.3), né Zezi ní wè nè píne bà Kuloceliε Pile ni cé tigi wi kúruwu batemi cenge gè (Zan 7.38-39; 14.16). Bà ki 'juu né jo téngefɔlilɔ pe bága pa batiize né Kuloceliε Pile ní lè, kire 'jo Kuloceliε Pile ni bága pen pe mé majo bà lu?w cí sù?u nè wo sien nē mme.

<sup>m</sup>4.4 Wéli baa Fàn 8.3.

tárigé Kulocelie Gbù?wɔsa?a\* mijuulo náame gè <sup>6</sup> né wi ye: «A ki yē muɔ yē Kulocelie Jaa wè, kún ma tuu; nè ta?a gíi nē, Kulocelie siensebere ti 'ki juu né jo:

*Kulocelie wi bé tunduro ken wi nyì?ene tundunminɔ mé bèle muɔ kenme nē bè,  
pe- sa muɔ tu?ɔlɔ bè cò, muɔ tɔligɔ káà fǎga sa círi daa sìnɔenigé nē?.»<sup>n</sup>*

<sup>7</sup> A Zezi wi 'wi ye: «Kulocelie siensebere ti ní nè ki juu né jo:

*Fǎga jo muɔ bé Kǎfɔli Kulocelie puu wè bè wéli?.»<sup>o</sup>*

<sup>8</sup> A Seteni wi ní nè wi kóri nè ké né wi ní nyagurukpa?aligé náame gè, gii ki 'kpà?ala yi mieni nē yè; nè sèni duniya kàkpoliyo yi mieni tiè wi nē né yi cènme ní bè, <sup>9</sup> né wi ye: «A muɔ 'mìe cérigé né káguro wáa mi yi?e mé gè nè mi gbù?wɔ wè, m'bé dàa ti mieni ken dè muɔ mé.»

<sup>10</sup> A Zezi wi sí wi ye: «Núgo mi táanni Seteni muɔ ! Kulocelie siensebere ti 'ki juu né jo:

*Muɔ Kǎfɔli Kulocelie wire muɔ béri gbù?wɔ,  
bé sí de baara wire nigbe mé.»<sup>p</sup>*

<sup>11</sup> Kire ti?e gáà nī gè a Seteni wi 'wi ya?a yanyige nē, a nyì?ene tundunminɔ fali nè pen wi kúrugú nè péni kele kúu wi mé.

## **ZEZI WI 'BAARA NÉ TÓRI GALILE KÙLO NI LE (4.12 - 18.35)**

### **Zezi wi 'yiri nè ké Galile ténime nī**

*(Mar 1.14-15; Luk 4.14-15)*

<sup>12</sup> Bà Zezi cé kénì Zan cò wori lú?u dè, a wi 'yiri baa kire ti?e nī gè nè ké Galile ténime mé. <sup>13</sup> Wiì sèni ténì Nazareti kà?a nī?, a wi 'ké nè sèni ténì Kafarinawu kà?a nī, ki cé yi?e wáa lu?ɔ mé gè, Zabulɔni kùlo né Nefitali kùlo nī. <sup>14</sup> A kire 'ki ken sienre dáà Kulocelie sienjuuwo wi cé juu dè Ezayi wè, a ti 'fori nè pa?a; wi cé jo:

<sup>15</sup> *Zabulɔni kùlo muɔ, muɔ né Nefitali kùlo ní lè,  
koligo gáà ki tòrí Zurudɔn cá?a kúrugú gè,  
Galile ténime lè nabɔnminɔ kùlo lè,*

<sup>16</sup> *kùlo nī sienne pe 'puu ténine yebilige nī gè,  
pe 'kpìenme nyaa kpuɔbɔ wálile,*

---

<sup>n</sup>4.6 Wéli baa Ijún 91.11-12.

<sup>o</sup>4.7 Wéli baa Fàn 6.16.

<sup>p</sup>4.10 Wéli baa Fàn 6.13.



*nè pínε tálogo gû ki 'puu kùu wuɔmɔ nī bè,  
kpìenme nyénì yiri pe nē !<sup>9</sup>*

<sup>17</sup> Kire lèlε nī lè a Zezi wi séli ne Kulocelie sienre jáari dè né jo: «Ye- yi?ε yeli funyɔ nī yè, Nyì?ene Kùlofoligɔ ki 'sì?ere nè kpɔni we nē.»

### **Zezi wi 'pìtenmene siceri yeri**

*(Mar 1.16-20; Luk 5.1-11)*

<sup>18</sup> Bà Zezi wi puu ne tári ne tòrí Galile ténime kuɔjii nyuɔ nē gè, a wi sénì Siimɔ nyaa, n'he pe yeri Pieri wè, né Andire, wàa né wi siinyeni, pe jùɔɔ wáari luɔɔ nī gè. Ki nyaa fúɔcobilɔ bìele pe 'puu. <sup>19</sup> A wi 'pe ye: «Ye- ta?a mi nē; m'bé yeli kpí?ile yeri sienne píle de báan Kulocelie mé.» <sup>20</sup> A pe fali nè jùɔɔ ya?a bèle baa, né líe nè ta?a Zezi nē wè.

<sup>21</sup> Bà wi 'sì?ere cèri wè, nè pàli siin nyaa, Zaki né wi siinyeni Zan, Zebede pìile bèle; pe 'puu kóri nī né pe tuu ní wè ne pe jùɔɔ yori bèle. A wi 'pe yeri. <sup>22</sup> A pe fali nè pe tuu ya?a wè baa kóri nī gè né líe nè ta?a Zezi nē wè.

### **Zezi wiì ne sienne tenme bèle níε yaala pori bèle**

*(Luk 6.17-19)*

<sup>23</sup> A Zezi wi 'líε ne tòrí Galile ténime ni mieni nī lè ne sienne tenme bèle Zuufulo pe tenmezaaya nī yè, níε Nyì?ene Kùlofoligɔ ki kataanna wori jáari dè, ne yaala feliye yi mieni pori kùlo nī lè. <sup>24</sup> A wi mí?ε ki 'yiri Siirii kùlo<sup>r</sup> ni mieni nī lè; a sienne pe kò ne báan né pe yaala feliye yi mieni ní wi kúruɔ, nè gbòdolilofólilɔ pínε bèle, né tuulofólilɔ ní bèle, né lolilo ní bèle; wi pe mieni pori. <sup>25</sup> A sienni?eme 'líε nè ta?a wi kúruɔ. Pe cé kón Galile ténime mé, né Kàaya Kie kùlo wuulo ní bèle, né Zerizalemi wuulo ní bèle, nè fàri Zude ténime wuulo nē bèle né Zuruden cá?a kúruɔ wuulo ní bèle.

## **5**

### **Bili bìele diba sienne bèle Kulocelie yi?ε mé gè**

<sup>1</sup> Bà Zezi wi 'sienni?eme nyaa bè pi báan wi kúruɔ bè, a wi sénì tán?a nè ténì nyagurugo nē. A wi pìtenmene pe 'ké nè sénì kpɔni wi nē.

---

<sup>9</sup>4.16 Wéli baa Eza 8.23 - 9.1.

<sup>r</sup>4.24 Siirii kùlo nī Galile ténime cengenyenifolime kàmege mé sɔrigɔ nī. Zuufulo yē baa ki kùlo ni lè nì?ebele.

<sup>2</sup> A wi 'sienre líe dè nè séli ne pe tenme né jo:

<sup>3</sup> «Siene bíli pe nyéni piye cérigi bèle, Kulocelie diba yē pe mé,  
nè taʔa gíi nē, Nyìʔene Kùlofoligɔ kii pe wuʔu.

<sup>4</sup> Bíli pe fuumɔ kɔngɔ wáari gè, diba yē pe mé,  
nè taʔa gíi nē, Kulocelie bága pe fiéle.

<sup>5</sup> Bíli bíele funyigefɔlilo bèle, diba yē pe mé,  
nè taʔa gíi nē, peli pe bága dàala ni kɔrigɔ líi gè.

<sup>6</sup> Bíli bíele kányiʔe ki woli ni 'kpúʔɔ pe mé  
majo bè fungo né luʔɔwuʔɔ cí sien taa wè, diba yē pe mé,  
nè taʔa gíi nē, Kulocelie bága kele kpíʔile  
gèle bè pe funyɔ nyígi yè.

<sup>7</sup> Bíli pe nyéni nyinime tari bèle, diba yē pe mé,  
nè taʔa gíi nē, Kulocelie wi bága nyinime taa pe nē.

<sup>8</sup> Bíli bíele funyɔ ní yè fiye wè diba yē pe mé,  
nè taʔa gíi nē, peli bága Kulocelie nyaa wè.

<sup>9</sup> Bíli pe nyéni ki círá yanyige taa gè, diba yē pe mé,  
nè taʔa gíi nē, pe bága de pe yeri Kulocelie piile.

<sup>10</sup> Bíli pe nyéni wuʔɔ kányiʔe kire kenme nē gè, diba yē pe mé,  
nè taʔa gíi nē, Nyìʔene Kùlofoligɔ kii pe wuʔu.

<sup>11</sup> Diba yē yeli mé a pe kéní yeli teri níe yeli wuʔɔ bèle,  
ne siencuʔɔɔ felide ti mieni nyu  
ne finene ne tari yeli nē mi kenme nē bè.

<sup>12</sup> Yeri fundaanra kpínʔini yeri muguri, nè taʔa gíi nē,  
yeli sàri wi kpuɔwɔ Nyìʔene Kùlofoligɔ nī gè.  
Kire kanumɔ pire nē pe 'Kulocelie  
sienjuuliele wuʔɔ bèle yeli yiʔe nē.

### **Zezi 'jo we- puu kpíenme né yasuʔɔgɔ**

<sup>13</sup> «Yeli bíele duniya wi yasuʔɔgɔ gè. A yasuʔɔgɔ ki tàanma pi sí kúɔ ki nī gè, gáa ní pe bé ní ki téni cígini ? Kii kò kanyuɔɔfun yege wī lé ? Ki 'kò pe- ki líe pe wáa kpànʔane, sienne de ki tánʔana de tòrí wī. <sup>14</sup> Yeli bíele duniya wi kpíenme bè. Kàʔa gáa pe 'ténge

nyagurugo náame<sup>s</sup> gè, kií gbè làri?. <sup>15</sup> Pe ně fètinne mù lè bé gòcaa cúbulo ni nē?;<sup>t</sup> pe cí ni mù níè ni ta?a fètinda?aga náame wī, ni nê kpìenme cáan<sup>u</sup> sienne pe mieni mé bàli bìele baa sa?a nī gè. <sup>16</sup> Kire nē, ye- tí yeli kpìenme pi de càanná sienne yi?e mé gè, gii ki bé tí peri yeli kacèngèle nya?a gèle, bé sí de kpu?ɔɔ tari yeli Tuu nē wè, ñaa wī baa nyì?ene nī lè.

### **Zezi wi 'sienne tenme bèle Misa Fàn?a Kasebègèle wori nē dè**

<sup>17</sup> «Ye fãri ki nya?a bè jo dù?ɔ mi 'pen bè pa Misa Fàn?a Kasebègèle jáa gèle wī?, á kire laa bè pa Kuloceliè sienjuulo pe sienre jáa dè wī?. Mi sì pen bè pa yakaa jáa?; mi 'pen bè pa ti fori wī?. <sup>18</sup> Kire nē m'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, séni né nyì?ene né dàala ti tóri dè, Misa Fàn?a Kasebègèle yasebibile láà nigbe sì cénì je pùunni?, bé né ga jo yasebere táà fáala?, dí kele gálì ke mieni ke sí kpí?ile ke nyɔɔɔ nī gèle. <sup>19</sup> A sien ñî sí sienti?e nigbe yige Kuloceliè kajuudi?ele kie gálì ke sienre nī dè a ti né ce yē cíere dè, né sí ní nē sienne tenme bèle peri kire kpín?ini gè, kire sien wè pe bága de wi yeri siencièwe Nyì?ene Kùlofɔligɔ nī gè. A sien ñî sí ne Kuloceliè fàn?a kajuudi?ele kie gálì ke sienre tári dè, níe sienne tenme bèle ti nē dè, kire sien wè, pe bága de wi yeri sienkpuɔwɔ Nyì?ene Kùlofɔligɔ nī gè. <sup>20</sup> Kire nē m'bé sí ki juu yeli mé, a yeli sínme pìi tóri? Kuloceliè sienre sebecénmine\* wobo nē bè peli né Farizienne\* ní bèle, yeli sī jíin Nyì?ene Kùlofɔligɔ nī gè?.

### **Zezi wi 'tenmene ken funyerige wori nē dè**

<sup>21</sup> «Yeli 'ki lú?u dí Misa Fàn?a Kasebègèle ke cé ki juu weli tuuliele mé bèle dí, *ma fãga sien kpúu?*, dí a sien 'sien kpúu, ki yeli pe kàyu?u juu ki sien nē wè.» <sup>22</sup> Mi wè mi sí yeli ye, a sien ó sien 'fungo tan?ana wi siennyeni kúru gu wè, ki yeli pe kàyu?u juu ki sien nē wè. A sien sí ní nē wi siennyeni ti?ele né wi ye «ledogo wéli díe !», ki sien wi 'yeli pe- wi yeri fàn?afɔlilɔ ti?e nī. A sien sí ní nē wi siennyeni ti?ele né jo «kàalafɔli wéli díe !», ki sien wi yeli bè jíin bànguɔ kàsun nī gè.

<sup>23</sup> A muɔ 'ké Kuloceliè gbù?ɔɔdi?e nī gè bè sa kpu?ɔɔ kpí?ile dè, né sòngi nē taa nē ki cén muɔ siennyeni wáà fungo wè tàn?a muɔ kúru gu? kaala láà nē wè, <sup>24</sup> ma muɔ

---

<sup>s</sup>5.14 Gireki sienre nī dè ki 'jo: «Kà?a gáà gī yérige nyagurugo náame gè.»

<sup>t</sup>5.15 Gireki sienre nī dè ki 'jo: «yalege», á kire bè?, we bé gbè jo «yakirire yalege.»

<sup>u</sup>5.15 Gireki sienre nī dè ki 'jo: «ni nìe càanná.»

<sup>v</sup>5.21 Wéli baa Yir 20.13; Fàn 5.17.

kpu?ɔɔ ya?a dè baa Kulocelie Gbù?ɔɔdi?ɛ\* nī gè, mári waa ye sa juu ye lú?u yìye mé né muo siennyeni ní wè gbín?ene, píra ñàà nī wè mári báan ma pa muo kpu?ɔɔ kpí?ile dè.

<sup>25</sup> A sienre 'jín ye sun?ɔmɔ nī muo né wàa ní, á wi muo yeri fàn?afólilo ti?e nī wè, ma fiéle ma tí ye ti juu ye lú?u yìye mé koligo nē gè. A kire laa wè muo kàsiitunnyeni wi bága sa muo ken kàyu?ujuufóli mé wè, kàyu?ujuufóli wi bé muo ken kasuusa?afóli mé wè wi- muo cò tón kasuu nī. <sup>26</sup> M'bé ki juu muo mé kányi?e nē, muɔ ga yiri baa kire ti?e gáà nī gè?, fúo macen muo 'ki mieni sàri nē lá?a péwu.

### **Zezi wi 'tenmene ken ceyuugo wori nē dè**

<sup>27</sup> «Yeli 'ki lú?u dí Misa Fàn?a Kasebegele ke cé jo dí, *sien fǎga ceyuugo kpí?ile?*» <sup>28</sup> Mi wè mi sí yeli ye, a sien 'celiwe wéli á celiwe wi láa 'wi taa wè, sien wi nyéni celiwe yùu wè nē taa nē kúo wi fungo nī gè wī. <sup>29</sup> A ki nyaa muo kàliige nyapile lire ni nyéni muo falile ne muo nii kapiile nī lè, -ni kòn ma wáa li?i; nē ta?a gíi nē, ki póri muo yaliige nigbe cú?ɔ, ná?ane muo wobowo wè muo ga sa jín banguo kàsun nī gè. <sup>30</sup> A ki sí yē muo kàliige kóli kire ki nyéni muo falile ne muo nyógi kapiile nī lè, -ki ceri ma wáa li?i; muo yaliige káà nigbe cú?ɔgo póri, séni né muo cetinne ni mieni ni ga sa jín banguo kàsun nī gè?.

### **Zezi wi 'tenmene ken ceya?a wori nē dè**

*(Mat 19.7-9; Mar 10.4-5; 10-12; Luk 16.18)*

<sup>31</sup> «Pe 'ki juu yeli mé né jo dí a sien je wi cuo ya?a wè, sien wi- sebe ken celiwe mé wè cepɔrigɔ cú?ɔ wuu wè.» <sup>32</sup> M'bé sí ki juu yeli mé, a nàguo ó nàguo 'wi cuo ya?a wè, a kiì nyaa nàjaara koligo nī wè?, sien wi 'celiwe wáa wè nàjaara nē<sup>y</sup> wī; nàguo ñí sí wi 'celiwe líe ñàa pe 'ya?a wè, sien wi 'ceyuugo kpí?ile.

### **Zezi wi 'tenmene ken nyakungenge wori nē dè**

<sup>33</sup> «Yeli 'ki lú?u nē píne dí Misa Fàn?a Kasebegele ke cé ki juu weli tuuliéle mé bèle né jo, *ma fǎga nyawa?a kún bè ken Kulocelie mé wè?*. A muo 'yege gî nyuo kún nē ken Kàfóli

---

<sup>w</sup>5.27 Wéli baa Yir 20.14; Fàn 5.18.

<sup>x</sup>5.31 Wéli baa Fàn 24.1.

<sup>y</sup>5.32 Sien wi 'wi cuo kpí?ile wè nàgayuuwo, bè ki nyaa wi 'wi ya?a á wi séni kò nàguo wáa wiiye mé wè, wi pòli ní wè ne tín sii nē wè (wéli baa Wurɔ 7.3).

*mé wè, ma ga kire ken wi mé.*<sup>z</sup> <sup>34</sup> M'bé sí ki juu yeli mé, sien fá ce kàli púlo wī?. Fă kàli nyì?ene nē lè?, nē ta?a gí nē, Kulocelie fàn?afoligo kácun?o gī. <sup>35</sup> Fă kàli dàala nē lè?, nē ta?a gí nē, wi toliyo ta?adi?e kire gī; fă kàli Zerizalemi kà?a nē gè?, Kulocelie wè, kùlofɔgbuɔwɔ wè, wi kà?a kire gī. <sup>36</sup> Nè pínε fá kàli muɔ nyùgo nē gè?, nē ta?a gí nē, muɔ fàn?a wè? bè gbè jáa bè muɔ nzìige káà nigbe fílige?, bé né ga jo bè ki wúo?. <sup>37</sup> A ki yē <?aan> wī muɔ wori dè, ma jo <?aan>. A ki sí yē <?é?e> wī muɔ wori dè, ma jo <?é?e>. A kire laa dìi sien cí ní nē ta?a baa dè, tire yē Seteni wori wī.

### **Zezi wi 'tenmene ken fu?ɔlo tón wori nē dè**

*(Luk 6.29-30)*

<sup>38</sup> «Yeli 'ki lú?u dí Misa Fàn?a Kasebegele ke cé jo dí, a sien muɔ nyapile jaa lè, pe nyapile láà jaa wi nē, a sien muɔ gàanna kpúɔn nē kòn wè, pe gàanna láà míeni kpúɔn pe kòn wi nē<sup>a</sup>. <sup>39</sup> Mi wè mi sí yeli ye, fãri kii né sien ηî ní wi 'kapiile kpí?ile muɔ nē wè?. A sien 'muɔ kpúɔn kàliige gbandelige nē gè, ma gbandelige gî yi?e gè wi mé. <sup>40</sup> Nè pínε a sien muɔ 'yeri fàn?afolilo ti?e nī bè sa muɔ burugo suɔ gè muɔ mé gè, ma muɔ burugbu?o ya?a gè wi mé ma pínε. <sup>41</sup> A sien ne muɔ píle níe ki caa ma yédanyi?ene sirakogunɔ tán?a né wire ní wè, ma yédanyi?ene sirakie tán?a né wi ní. <sup>42</sup> A sien 'muɔ náari yakaa nē, ma wi ken; ma fá sí kàdu?u wáa sien ηî mé wi 'jo ma wire cin wè?.

### **Zezi wi 'jo ma muɔ leguu wi woli ya?a lè ni- muɔ déni**

<sup>43</sup> «Yeli 'ki lú?u dí Misa Fàn?a Kasebegele ke cé jo:

*Muɔ téninyeni wi woli ya?a lè ni- muɔ déni, má sí puu leguuro nē né muɔ piɛn ní wè.<sup>b</sup>*

<sup>44</sup> Mi wè mi sí yeli ye, ye- ki ya?a yeli leguulo pe- yeli déni, nē pínε bìli pe nyéni yeli wu?o bèle yeri Kulocelie náari wè pe wu?u. <sup>45</sup> Kire ki bé ki tié dí yeli tóni yē yeli Tuu wi píle bèle, yeli Tuu ηáà wī baa nyì?ene nī lè. Nè ta?a gí nē, Kulocelie wi cenge kii ne yigi funjèngɛfolilo mé bèle ne yigi sienpiile mé bèle ne pínε. Kulocelie wii ne kàsa?a cáanri gè siensinmine mé bèle, ne ki cáanri sienkolilo mé bèle ne pínε. <sup>46</sup> A ki sí yē bìli yeli 'déni bèle peli yákuɔlo pe 'yeli déni bèle, tóni ηíi yeli bé sí ní taa ? Bà tú?u bè? lanbosuɔlo\* piyē ne ki kpín?ini ne pínε ? <sup>47</sup> Nè pínε a yeli ne yeli siinyenine yákuɔ síeri

<sup>z</sup>5.33 Wéli baa Lev 19.12; Tór 30.3.

<sup>a</sup>5.38 Wéli baa Yir 21.24; Lev 24.20; Fàn 19.21.

<sup>b</sup>5.43 Wéli baa Lev 19.18 (Misa Fàn?a Kasebegele kiyè jo: «Ma nyuɔ piɛn muɔ leguuro nē wè?»).

wè o, yeli bága jo lé yeli ne yakaa kpín?ini cèngɛ ne tòrí siensenmine nē bèle wī ? Kanugo kire bè? lé sìndengele piyē ne kpín?ini pe siinyenine mé bèle ? <sup>48</sup> Yeli bèle, yepuu tiéle fùn, bà yeli Tuu tíele wè ñàa wī baa nyì?ene nī lè, meni wiī tiéle fùn wè.

## 6

### **Zezi wi 'tenmene ken a muo je kpu?ɔɔ kpí?ile wè**

<sup>1</sup> «Ye- tíi díé ! Ye fāri yeli sínme tári bè sienne nyapigele nē peri yeli wéli?. A kire laa wè, yeli sí ga tíi bé tōni taa yeli Tuu mé wè?, ñàa wī baa nyì?ene nī lè. <sup>2</sup> Kire nē a muo je muo kōliyegɛ ken fuumɔfɔli mé wè, ma fāga kākpan?a líe de kire wíi? majo meni míecaarafɔlilo pe cí ne ki kpín?ini tenmezaaya nī yè né koliyo nī yè, dí sienne péri peli míetan?a yeri gè. M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, pe nyéni pe sàri taa wè nē kúɔ. <sup>3</sup> Muo wè, a muo je kpu?ɔɔ kpí?ile fuumɔfɔli mé wè, ma fāga tí muo kàmegɛ ki- ki cén gāa muo kàliige ki nyéni kpín?ini gè?; <sup>4</sup> bà ki bé kpí?ile muo kpu?ɔɔ ti bé kò làrime nī, dí muo Tuu ñàa wi nyéni wéli ne nya?a baa làrime nī bè, wi sí ki sàri ken wè muo mé.

### **Zezi wi 'wi pitenmene tié bèle náarigenme nē bè**

*(Luk 11.2-4)*

<sup>5</sup> «Gii ki 'Kulocelie náarige kenme kúɔ bè, a yeli je wi náari wè; ye fāga puu bè míecaarafɔlilo tíele bèle?, tenmezaaya tiéye yi 'pe déni né bèri yèri de mári kojaaya nē yè de Kulocelie náari wè sienne peri peli nya?a wè. M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, pe nyéni pe sàri taa wè nē kúɔ. <sup>6</sup> Muo wè, a muo je Kulocelie náari wè, ma jíin muo sa?a laame nī bè, má kòri tón gè mári muo Tuu náari wè; wiī baa làrime nī bè. Bè muo Tuu wè, wi nyéni wéli ne nya?a baa làrime nī bè, wi bé ki tōni ken wè muo mé.

<sup>7</sup> A yeli je Kulocelie náari wè, ye fāri siennuro kàn?á dè de nyu?, majo sìndengele bíele?; ki nyaa peli nàa ki sòngí nē jo dù?ɔ peli juuni?egɛ kire ki bé ki ken Kulocelie wi-peli náarige lú?u gè. <sup>8</sup> Ye fāga puu bè pe tíele púlo?; nē ta?a gíi nē, yeli Tuu wi 'ki cén nē nya?a gii nē yeli màakuu wi yē wè, séni né yeli ki náari wi mé gè.

<sup>9</sup> Yeli bèle a yeli je Kulocelie náari wè, ye jo:

«Weli Tuu ñàa wī baa nyì?ene nī lè,

sien ó sien yeli bèri muo mí?e kpóri gè, muo wī Kulocelie wè.

<sup>10</sup> Muo Kùlofɔligɔ ki de báan,

muo nyéni kaala ni de kpín?ini ná?a dàala nē lè,

majo meni nii ne kpín?ini baa nyì?ene nī lè.

<sup>11</sup> Pàngge gè weli siliire ken dè weli mé dìi ti bé weli yeli dè.

<sup>12</sup> Weli kapi?ile fu?ɔɔ ya?a gèle weli nē,

majo bà weli ne bili pe kapi?ile fu?ɔɔ yeri gèle pe nē bèle.

<sup>13</sup> Fǎga ki ya?a weli tuu puuwelige nī?,

ma sí weli suɔ Seteni mé wè.

[Nè ta?a gíi nē, kùlofoligɔ gè né fàn?a ní gè,

né kpuɔmɔ ní bè, tiī muɔ wori súuri.

Ki- taa ki puu bè.]}<sup>c</sup>

<sup>14</sup> Ki nyaa a yeli ne ki yeri sienne nē bèle, yeli Tuu njàà wī baa nyì?ene nī lè, wi bé ki ya?a yeli nē bè píne. <sup>15</sup> A yeli sí wè ne ki yeri sienne nē bèle?, yeli Tuu wī ki ya?a yeli nē?.

### **Zezi wi 'tenmene ken súnlere wori nē dè**

<sup>16</sup> «A ki sí yē 'sún yeli 'le wè, ye fǎga puu bè funlarigefɔlilɔ tíele bèle?: pe nê yi?e tan?ana gè, níè ki kpí?ile sienne pe- ki cén peli yē sún nē. M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, pe nyénì pe sàri taa wè nè kúú. <sup>17</sup> Muɔ wè a muɔ 'sún le wè, ma muɔ yi?e jíge gè má miè gbòbori cènge <sup>18</sup> sienne pe fǎ ki cén muɔ yē sún nē?; muɔ Tuu njàà sí wī baa làrime nī bè níe nya?a wè, wi bé ki sàri ken wè muɔ mé.

### **Yeri yeli lɔri fàá dè yeri téngi nyì?ene nī**

*(Luk 12.33-34)*

<sup>19</sup> «Ye fǎri lɔri fàá de téngi bile yìye wori duniya nī wè?; sùɔnnɔ né kpènime yē bile ti nìe yere córi, kàyuulo yē bile nè píne, pe nìe saaya kabari yè ne jiin ne yere yúu dè.

<sup>20</sup> Gii ki 'póri gè, yeri lɔri fàá dè yeri gbun?uni yìye wori nyì?eneka?a nī gè; kire ti?e nī gè sùɔnnɔ wè baa?, kpènime míeni wè baa? bàga yere cú?ɔ?, kàyuulo míeni wè baa? bàga sa?a kaa? bé né ga jo bè yùu?. <sup>21</sup> Ki nyaa a muɔ lɔri tiī ti?e gíi nī gè, baa muɔ nàzɔn wi nê puu kire ti?e nī.

### **Zezi wi 'cetinne kpìenme wori juu dè**

<sup>22</sup> «Nyapigele keli gíele sien cetinne ni kpìenme bè. A muɔ nyapigele kiyē wi?ile gèle, muɔ cetinne ni mieni bé puu kpìenme nī. <sup>23</sup> A ki sí yē nyapigele kiyē muɔ nē cú?ɔgɔɔ

---

<sup>c</sup>6.13 Sienkenige gáà gè senme nē bè, ki wè baa gireki kòli sebere sebeliele pàli nì?ene nī?.

gèle, muo cetinne ni mieni bé puu yebilige nī wī. Kpienne bfi sí bī muo nī bè a pire 'yi?e nè kò yebilige gè, cí, je yebilige ki bé sí puu yebiliwuolò wī !

### **Kulocelie ca?a ki yeli bè kpú?o sien mé**

*(Luk 16.13)*

<sup>24</sup> «Muo sien, muš gbè jáa bè kàfɔlilo siin màama kúo?, fúo wàa nigbe bé muo bien, dí ñi wi sí muo déni; á kire bè? muo bé wàa nigbe cò kpu?o, bé sí de ñi cúonno wè. Yeli sí gbè puu Kulocelie baakuolò, bé ní puu wali baakuolò?.

### **Ye fã yeli sòngiro ya?a dè ti de curugu?**

*(Luk 12.22-31)*

<sup>25</sup> «Kire kenme nē m'bé ki juu yeli mé: Ye fãri sòngí yeli sii wori nē dè? bé jo: «Gáa weli bága káa? », á kire laa «Gáa weli bága taa bè gbuo? » Nè píne ye fãri yeli cetinne wori sòngí dè?, bé jo: «Gáa weli bága le? » Sien sii wii tóri lé? yaliire nē dè ? A cetinne míeni ni 'tóri fēnilewe nē wè lé ? <sup>26</sup> Ye- sínjapigele wéli gè, bà ke sí ne fini nyi?ene nī lè: ke wè ne yatan?ara tári?, ke wè ne yaliire líi ne téngi?, bé né ga jo bè tàa líe nyógo síkan?a nī?. Nè sí ki taa yeli Tuu ñàà wī baa nyi?ene nī lè, wii ne ti kan?a ti líi. Yeli sè dú?u póri sínjin?ene nē gèle nè fáala ? <sup>27</sup> Ñáasien wī yeli nī bèle wi 'jo wire né wire sòngiro ti mieni ní dè, wire bé gbè jáa bè kàa ta?a wire sii yi?ele nē gèle ?

<sup>28</sup> A gáa sí nē yeli bururo lege ki sòngiro ti 'kpú?o yeli nē ? Ye- nyà?a fienre wéli dè baa nyà?a nī gè, bà ti cí fien níè puu cènre dè. Nè sí ki taa ti wè baara kúu?, bé né ga jo bè kpienne tíin?. <sup>29</sup> M'bé sí ki juu yeli mé Sulomani tíime wè né wi nàbuorò ti mieni ní dè, wii kénì bururo le? a ti 'nyuo nè nyà?a gáa ki kenme kúo bè?. <sup>30</sup> A ki sí yē Kulocelie wii ne nàbuorò nii nyà?a fienre nē dè kire felige nē gè o, nyà?a gáa we nya?a pàngge gè nè sí ki taa pe bága ki kóni bè wáa kàsun dibige nī mbàn?a gè o, wiï ga yeli nàbuorò ya?a dè ti- tóri nyà?a wori nē dè lé ? Yeli téngele ni 'céri díe !

<sup>31</sup> Kire nē ye fãri káala? béri wáa: «Gáa we bága káa ? Gáa we bága taa bè gbuo ? We bága yere taa sé bè le ?» <sup>32</sup> Tire dáà ti mieni dè, tire kúругu sindengele pe cí pe funyo kpú?o yè; á kire laa wè yeli Tuu ñàà wī baa nyi?ene nī lè, wi 'ki cén dí ki yere dáà ti mieni wu?u yē yeli nē. <sup>33</sup> Kire kenme nē, ye- kíni yeri Kulocelie Kùlofɔligo né Kulocelie sínme pire caa gbín?ene, dí Kulocelie wí sí tire dáà ti mieni fãri dè baa yeli mé. <sup>34</sup> Nè píne ye fãri sòngí?, bè yeli funyo ya?a yè yiri curugu mbàn?a ñàà wi báan nē wè?, nè ta?a gíi nē, mbàn?a wi bága de cáan né wii ní. Cenge ó cenge né ki fùrogo.



### Fãri kàyu?u cáanri pàli nē?

(Luk 6.37-38,41-42)

<sup>1</sup> «Ye fãri kàyu?u cáanri sien nē?, bà Kuloceliε míeni sǐ kàyu?u cáan yeli nē?. <sup>2</sup> Nè ta?a gíi nē, felige gíi nē yeli ne kàyu?u nyu gè sienne nē bèle, kire kanumɔ nē pe bága kàyu?u juu yeli nē. Nè píne kenme bíi nē yeli ne bíli simε bèle, kire kenme nē pe bága yeli simε.

<sup>3</sup> Meni nè síe muɔ ne karige nya?a gè muɔ siennyeni nyapile nī lè, né sí kò muɔ wè kàgenige nya?a gè? baa muɔ woli nī lè ? <sup>4</sup> A kire bè?, meni nè síe muɔ nê muɔ siennyeni ye wè: «Tí wéli mi- karige gáà fie gè muɔ nyapile nī lè», nè sí ki taa kàgenige yē baa muɔ woli nī lè? ? <sup>5</sup> Jànvaafɔli wire pugo wéli wè díe ! Kíni ma kàgenige yige gè muɔ nyapile lire nī, bè muɔ bé né péli de sómigi de nya?a bè gbè karige fie gè muɔ siennyeni mé wè.

<sup>6</sup> Yege gáà gī wàlidengεε Kuloceliε wu?u gè, ye fãri ki kan?a pɔnminɔ mé?, nè píne ye fãri yeli kofii<sup>d</sup> wáari wè tieliye yi?ε mé?, á kire laa yi bága wi tán?ana bè wi fóriɔ né pe tɔliɔ ní yè, bé ní yi?ε bè pa yeli nɔgi bè pá?ala.

### Te náari, te caa, -kòri kóli gè

(Luk 11.9-13)

<sup>7</sup> «Yeri náari, yeli bé taa; yeri caa, yeli bé nyaa; ye- kòri kóli gè, ki bé múgu yeli mé. <sup>8</sup> Nè ta?a gíi nē, sien ó sien wi nyéni náari wi nê taa; ñii wi nyéni caa wi nê nyaa; ñii wi 'kòri kóli gè, ki nê múgu wi mé. <sup>9</sup> Sien jíi wī bile yeli nī bèle, a wi pùɔ 'wi náari yaka?a nē, sien wi nê wi ken né sɛndenige ní wè ? <sup>10</sup> Nè kire liele yige baa, ñáa wi 'jo a wire pùɔ 'wi náari fúɔ nē, wi nê wi ken né wòbugɔ ní wè ? <sup>11</sup> A ki yē bè gè o, yeli bálì bíele sìpiile bèle, yeli 'yacènge ken macén yeli piile mé bèle wè o, meni nē yeli Tuu ñáa wī baa nyì?ene nī lè, wíi ga yacènge ken? bíli mé pe wi náari bèle? ?

<sup>12</sup> Kire nē, gíi míeni yeli ne caa sienne peri kúu yeli mé bèle, yeli míeni bèle yeri ki kpín?ini pe mé de píne; bè Misa Fàn?a Kasebεgele ke 'jo ki de kpín?ini, tire dī nuro né Kuloceliε sienjuulo pe sienre ní dè.

---

<sup>d</sup>7.6 Kofii wíra wíra bè? díe? ! lagbenre wuu pe pun.

## **Koliyo siin yī baa**

*(Luk 13.22-24)*

<sup>13</sup> «Yeri jiin wīile nī nī còrilo lè, á kire laa wè wīile náà nī kpuɔlɔ lè á ni koligo ní gè píelige gè, kire yē ne waa cúʔɔmɔ tiʔe nī wī; sienniʔene sí yē ne jiin ki koligo gáà nī gè. <sup>14</sup> Koligo gū ki nyéni waa sīi tiʔe nī gè, ki wīile ni t̀ni yē cíele díe ! á ki koligo ní gè còrigo. Sienne c̀eri pe nyéni ki tari.

## **Kulocelie sienjuulo funlarigefɔlilɔ bèle**

<sup>15</sup> «Yeri yīye ciʔige Kulocelie sienjuulo funlarigefɔlilɔ nē bèle; ki sienne pe nē pen yeli kúruɔ né s̀nbaala céri ní kp̀nʔane gè, nè sí ki taa laame nī bè yacoyo yī. <sup>16</sup> Pe yasenre tire nē yeli bé pe cén; yeli fíe erezɛn\* k̀atogo nyaa a pe 'ki cuɔ wīire tiige nī lé ? á kire laa ǹmuʔurugo nyaa a pe 'ki cuɔ wífíige nī lé ? <sup>17</sup> Bà sí ki yē, a tiige ó tiige yē c̀enge gè, ki ǹe yasenre sengi c̀enre; tiige gū sí gī fúnʔɔɔ gè, ki ǹa yasenre sengi dè cúʔɔɔ. <sup>18</sup> Tiige gáà gī c̀enge gè, kí gbè yasenre sen cúʔɔɔʔ, nè ṕne tiige gáà gī fúnʔɔɔ gè, kí gbè yasenre sen ti- puu c̀enreʔ. <sup>19</sup> Tiige ó tiige ki sí wè ne yasenre sengi c̀enre dè, pe nē ki ceri nè wáa k̀sun nī. <sup>20</sup> Bà sí gī, pe yasenre tire nē yeli bága pe cén.

## **Weri weli Tuu wi nyeni kele kúu**

*(Luk 13.25-27)*

<sup>21</sup> «Siene b̀l̀ m̀eni pe mi yeri níe waa, «K̀fɔli ! K̀fɔli !» wè, pe m̀eni bèʔ pe bága jíin Nyíʔene K̀lofɔligɔ nī gèʔ, fúu macen bìli pe nyéni mi Tuu wi nyeni kele kp̀nʔini gèle, mi Tuu wè, baa nyíʔene nī lè. <sup>22</sup> Ki cenge gáà gè p̀ali ǹʔene bága ki juu m' mé bé jo: «K̀fɔli, K̀fɔli, muɔ míʔe ní túʔu bèʔ weli puu ne kele nyaʔa gèle ne nyu gèle ? Nè ṕne muɔ míʔe kire ní túʔu bèʔ weli puu ne gb̀dolilo c̀irá bèle ne yigi sienne nī bèle ?» B̀li bé jo: «Muɔ míʔe ní túʔu bèʔ weli nyéni kakpoliyo ǹʔeye kp̀íile nè t̀ori yè ?» <sup>23</sup> Kire cenge gè, m'bé ki juu bè yige pe m̀eni ki lúʔu bé pe ye: «Mi s̀i c̀eni yeli cén púlo yeli bèleʔ ! Ye- f̀ulo mi táanni; yeli yē nyéni sícirame kele kúu gèle.»

## **Saaya siin faangenme k̀asiile**

*(Luk 6.47-49)*

<sup>24</sup> «Kire nē, sien ó sien wi nyéni mi sienre dáà lúru dè níe ti t̀ari dè, sien wi bé gbè t̀nminɔ né siensiciliwe ní, wire nyéni wi saʔa faan gè s̀indenige nē. <sup>25</sup> A k̀asaʔa ki 'tuu, a luɔyɔ yi 'fúu nè pen, a k̀afalige ki 'wáa, a ti p̀eni t̀i ṕne saʔa gáà nē gè; kire né ki m̀eni

kii tuu?, bà ki nyaa pe yé sa?a ki ténime túgu bè sîndenige nē gè. <sup>26</sup> A sien ó sien sí mi sienre dáà lú?u dè, né kò wi wè ti tári dè?, sien wi bé gbè tónminò né nàgaledogo ní, wi 'wi sa?a faan gè tamiige nī gè. <sup>27</sup> Bà kàsa?a ki 'tuu gè, á luɔɔɔ yi 'fúu nè pen yè, á káfalige ki wáa gè, á ti pénì tii píne sa?a gáà nē gè, a ki lá?a nè tuu a tuulo ni 'digi ki nē kátii.»

### **Zezi wi kàfòli**

<sup>28</sup> A ki 'kpí?ile bà Zezi 'sienre dáà juu dè mme gè, a wi tenmene ni 'sienne pe fungo wú. <sup>29</sup> Ki nyaa wi tenmene ni 'puu né fàn?a ní; wi tenmene ni puu bè Kulocelie sienre sebecénmine\* kenme tíele bè?.

## **8**

### **Zezi wi 'yaanyiemefòli pu?ɔ**

*(Mar 1.40-45; Luk 5.12-16)*

<sup>1</sup> Bà Zezi wi kénì juu nè kúo né tigi nyagurugo nē gè, a sienne pe 'ta?a wi kúrugu ni?ebele. <sup>2</sup> A yaanyiemefòli wáa 'pen nè pénì káguro wáa wi táanni né jo: «?é mi Kàfòli, a muo fòli ki nē wè, muo bé gbè mi kpí?ile mi- mùnu !»

<sup>3</sup> A Zezi wi 'kòli sá?a gè nè ki ta?a wi nē, né wi ye: «Mi 'fòli ki nē, ma pu?ɔ.» A yaanyiemé pi fali nè yiri nàguo wi céri nī dè seni a wi 'yi?e nè mùnu. <sup>4</sup> A Zezi wi 'ki juu wi mé né wi ye: «Fága tí bé ti juu sien mé?; te waa ma sa miè tìe Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a\* kacuɔnriwɔ\* wire nē, má sí yakɔnɔ kòn dè, dàa Misa cé tìe dè, kire ki bé puu fié wè pe mé.»

### **Zezi wi 'nabɔnwɔ wáa baakuɔwɔ pu?ɔ**

*(Luk 7.1-10; Zan 4.43-54)*

<sup>5</sup> Bà Zezi wi sèni jíin Kafarinawu kà?a nī gè, a kapiengbuɔnnɔ dabataan kàfòli wáa pénì yiri wi kúrugu, nè wi fien <sup>6</sup> né wi ye: «Kàfòli, mi baakuɔwɔ wi baa m̀nigijaanwa sa?a nī; wi t̀ni yē f̀rɔwɔ kpu?ɔ.» <sup>7</sup> A Zezi wi 'wi ye: «Mi wè lé, mi sa wi pu?ɔ le ?»<sup>e</sup> <sup>8</sup> A kapiengbuɔnnɔ dabataan kàfòli wi ní nè wi ye: «Miì nyuo nè yeli muo gbè ké bà jíin mi sa?a nī gè?. Mi sí nyénì téngé ki nē, a muo cénì sienre juu yákuo wè, mi baakuɔwɔ wi bé

---

<sup>e</sup>8.7 Ná?a gè pàli nyéni gireki sienre lú?u dè nè jo: «Ao m'bé sa wi pu?ɔ.»

póri. <sup>9</sup> Ki nyaa mi ñàà muo ne nya?a wè, mi yē wàa fàn?a láara wī, né sí ní mi tíime wè kapiengbuɔnnɔ páli kàfɔli. A mi 'wàa ye: <Te waa>, wi nê ké. A mi sí ní nè wàa ye: <Te báan ná?a>, wi nê pen. A mi 'mi baakuɔwɔ wáa ye: <Te gaa kire kpín?ini>, kire wi nê kpí?ile.»

<sup>10</sup> Bà Zezi 'tire lú?u dè, a nàguɔ wi kenme pi 'wi déni kpu?ɔ, a wi 'ki juu sienne mé bèle bàli pe cé ta?a wi kúruɔu bèle, né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, mi sì fie sien nyaa né téngèle ní kpuɔɔ mme gè Isirayeli kùlo nī lè?. <sup>11</sup> M'bé ki juu yeli mé, sienne bága kón nì?ebele cengenyenifolime mé gè né cengenyenijiinme mé gè, bè pa píne bè téni né Birayima ní, wire né Siaga né Yakuba ní wè liidi?e nī gè Nyì?ene Kùlofɔligɔ nī gè. <sup>12</sup> Nè sí ki ya?a pe bága Kùlofɔligɔ piile líe bèle bè wáa yebilige nī kpàn?ane, kire ti?e kire nī kɔnwaara né gàn?ana cérigige bága puu wè.»

<sup>13</sup> A Zezi wi 'ki juu kapiengbuɔnnɔ dabataan kàfɔli mé wè né wi ye: «Te waa, ki bé kpí?ile bè yeli né muo téngèle ní lè.» A ki falì nè kpí?ile a baakuɔwɔ wi 'pu?ɔ seni lèlè nī ni 'ta?a sienre ti juu lèlè nē lè.

### **Zezi wi 'yaala feliye sáa pu?ɔ**

*(Mar 1.29-34; Luk 4.38-41)*

<sup>14</sup> Bà Zezi wi sèni jín Pieri sa?a nī gè, nè Pieri cuo yàa nyaa wè sínewe, céri ti 'puu wi nē sifuuro. <sup>15</sup> A Zezi wi 'wi cò kɔli nē gè, a céri ti 'kún nè nyígi, a wi falì nè yè ne kàrigí bè yagbuɔɔ kpí?ile wi mé.

<sup>16</sup> Cengu?ɔ gè a pe 'pen né gbòdolilofɔlilo ní wi kúruɔu nì?ebele; a wi 'gbòdolilo cira bèle nè yige né wi nyasienre ní dè, nè píne a wi 'yaala pe mieni pu?ɔ. <sup>17</sup> A ki 'kpí?ile nè yeli né gaa ní Kulocelié sienjuuliewe Ezayi cé juu gè, né jo:

*Weli kpɔlidi?ele keli wi 'lá?a,  
né sí weli yaama suɔ bè nè taa.<sup>f</sup>*

### **A sien ne ki caa bè ta?a Zezi nē wè, ki sienre ti n'de**

*(Luk 9.57-62)*

<sup>18</sup> Bà Zezi kénì sienme nyaa bè pi tíri wi nē bè, a wi 'ki juu wi pitenmene mé bèle né jo pe- tí pe lu?ɔ jeli gè pe ké kanyuɔ gî mé gè. <sup>19</sup> A Kulocelié sienre sebecénwe wáa 'sì?ere nè sèni kpɔni wi nē né wi ye: «Tenmefɔli, a muo ne waa ti?e ó ti?e nī, m'bé ta?a muo

---

<sup>f</sup>8.17 Wéli baa Eza 53.4.

kúругu.»

<sup>20</sup> A Zezi wi 'wi ye: «Nyábuɔnnɔ bèle kàwiiye yē pe mé, sínjapigele míeni gèle, ke lali nyì?ene nī lè, sìere yē ke mé; Sien Pùò\* wire sí wè, ti?e ce wè wi mé wi- nyùgo kpɔni gè?.»

<sup>21</sup> Bìli pe puu ne tári wi kúругu bèle, a wàa ní nè wi ye: «Kàfɔli, koligo ya?a m'mé mi-koli ké bàa mi tuu tón wè gbín?ene gbíen.»

<sup>22</sup> A Zezi wi sí wi ye: «Ta?a mi kúругu, má kúbilo ya?a bèle peri pe tíime kúbilo tóngi bèle.»

### **Zezi wi 'káfalijuulo kàsa?a yérige**

*(Mar 4.35-41; Luk 8.22-25)*

<sup>23</sup> A wi sénì jín kóri nī gè, a wi pìtenmene pe 'jín né wi ní. <sup>24</sup> A ki nyaa káfaligbu?ɔ káa sénì yè pe kúругu baa lu?ɔ nī gè, lu?ɔ ki wáari ne yègí, ne caa bè kóri tón gè; Zezi wire sí cé puu ne ɔ́ni. <sup>25</sup> A pe sénì wi yège, né wi ye: «Kàfɔli -weli suɔ ! Je weli bé kùu wī !»

<sup>26</sup> A wi 'pe ye: «Gáa fíere dī yeli nī mme gè ? Yeli téngèle ni 'céri díe !» Né fali nè yè seni, nè juu nè kpèni káfalige nē gè, né lu?ɔ ní gè bà ki puu ne wáari ne yègí gè. A ti?e ki fali nè nyígi yolilo seni.

<sup>27</sup> A sienne pe yè ne nyu ne cúru, níe wáa: «Ŋàa wire 'kón sé, á káfalige né ku?ɔjii ní wè ti mieni ne lúru wi nē dè ?»

### **Zezi wi 'gbòdoli sienne siin suɔ gbòdolilo wu?ɔgɔ mé gè**

*(Mar 5.1-20; Luk 8.26-39)*

<sup>28</sup> A pe 'lu?ɔ jeli gè nè sénì jín Gadarayé ténime<sup>g</sup> nī bè. A gbòdoli sienne siin péni yiri wi kúругu, kpòngɔli nī pe yé kón. Gbòdoli sienne báli pe cé pii fúɔ, sien sì puu ne sorigi ne ki koligo gáa líi gè?. <sup>29</sup> A pe fali nè péni nyu ne kpèní, né jo: «Gáa muɔ ne caa né weli ní, Kulocelié Jaa ? Lèlè niì fíe nò?, á muɔ 'pen ná?a gè bè pa weli wu?ɔ lé ?»

<sup>30</sup> Ki sí nyaa tieliye tògo káa 'puu baa pe táanni larige nī, ne caa ne káa; tieliye yi tóni nè puu ni?eye.<sup>h</sup> <sup>31</sup> A gbòdolilo pe 'tuu ne Zezi fièn wè, né wi ye: «A muɔ 'weli cira nè yige

---

<sup>g</sup>8.28 Gadarayé ténime bè, tálogo káa ki 'puu, Zuufulo ti?e bè? ki 'puu.

<sup>h</sup>8.30 Zuufulo pe puu ne tielige tóri gè yajuunu?ɔgɔ nè yeli né pe kùlo kali?ele ní gèle. Kùlo láa wuulo biele pe 'puu tieliye yi gbófolilo bèle, Zuufulo bè? pe 'puu?.

ná?a gè, ma weli tórigò weli sa jíin tieliye nyáà nī yè.»

<sup>32</sup> A wi 'pe ye: «Yeri síi !» A pe 'yiri nè ké nè sénì jíin tieliye nī yè; a tieliye tògo ki mieni fali nè fè nè tìgi nyagurugo bòli nē wè, nè sénì tuu ku?ɔjii nī wè, nè yíbiri nè kùu lu?ɔ nī gè. <sup>33</sup> A yajuuna?ana pe 'fè nè ké kà?a mé gè, nè sénì ti mieni tóri nè tìe, né gaa ki 'gbòdoli sienne taa bèle. <sup>34</sup> A kà?a wuulo pe mieni 'yiri nè ké Zezi wi kpàlidi?e nī gè; bà sí pe sénì wi nyaa wè, a pe yè ne wi fièn wi- yiri peli ti?e nī gè.

## 9

### Zezi wi 'sienkpòliwɔ pu?ɔ

(Mar 2.1-12; Luk 5.17-26)

<sup>1</sup> A wi 'jíin kóri nī gè nè cá?a jeli gè nè ké wi kà?a<sup>i</sup> mé gè. <sup>2</sup> A ki nyaa pe 'sienkpòliwɔ wáà tugo nè péni yiri wi kúrugu wi ní sínewe wi yasinege nē gè. Bà Zezi 'sienne bálì pe téngelè nyaa lè mme gè, a wi 'sienkpòliwɔ ye wè o: «Gbènme le mi pùò, muo kapi?ile ke 'lá?a muo nē.»

<sup>3</sup> A Kuloceliè sienre sebécénmine\* pàlì 'ki sòngi pe funyɔ nī yè nè jo: «Je ñàa wii ne Kuloceliè mí?e córi gè wī.»

<sup>4</sup> Bà Zezi wi 'pe sòngirɔ cén dè mme gè, a wi 'pe ye: «Gáa nē yeli 'sòngibiire dáà líe dè nè le yeli funyɔ nī yè ? <sup>5</sup> Gíi ki 'kpí?ile madeni, bè jo: «Muo kapi?ile ke 'lá?a», á kire laa bè jo: «Yè mari tári» wè ? <sup>6</sup> Ye- sí ki cén, ki fàn?a yē Sien Pùò mé wè ná?a dàala nē lè bè kapi?ile lá?a gèle.»

A wi fali nè sienkpòliwɔ ye wè: «Yè, ma muo yasinege líe gè mari waa kpáa mé.»

<sup>7</sup> A wi 'yè nè ké wi kpáa mé gè. <sup>8</sup> Bà sienne pe kire nyaa gè, a ki 'fíere cò pe nē kpu?ɔ, a pe yè ne nyu ne kpu?ɔɔ tari Kuloceliè nē wè, bà ki nyaa wi 'fàn?a gáà ki felige ken gè sienne mé bèle.

### Zezi wi 'Matiye yeri nè ta?a wìi nē

(Mar 2.13-17; Luk 5.27-32)

<sup>9</sup> Bà Zezi wi kénì tóri ne waa bè yiri kire ti?e nī gè, a wi sénì nàguo wáà nyaa téniwe lanbo suòdi?e nī gè, pe puu ne wi ye Matiye. A Zezi wi 'wi ye: «Ta?a mi nē.»

A wi 'yè nè ta?a Zezi nē wè. <sup>10</sup> A ki nyaa Zezi wi cé ké Matiye kpáa mé a pe sénì téni ne

---

<sup>i</sup>9.1 «nè ké wi kà?a mé gè»: Kafarinawu pe pun.

lí. Lanbosuɔɔ\* 'puu baa niʔebele, nè fàri sienne páli nē pe cí ne ye kapiibuulo bèle; a peli pe mieni sèni wúo ne líi né Zezi ní wè, né wi pìtenmene ní bèle.

<sup>11</sup> Bà Farizienne\* pe 'kire nyaa gè, a pe 'Zezi wi pìtenmene ye bèle: «Gáa nē yeli tenmefoli wi 'tèni ne líi né lanbosuɔɔ ní bèle, peli né kapiibuulo báli ní bèle ?»

<sup>12</sup> A Zezi wi 'ti lúʔu, a wi 'pe ye: «Sienwiile wè dùʔɔɔriwɔ tiʔe caaʔ; yaala biéle pe sí ne dùʔɔɔriwɔ tiʔe caa. <sup>13</sup> Ye- sa yúgo, ye tenmene taa sienre dáà nī dè. Kulocelié wi 'jo:

*Nyinime mi ne caa, mi wè yakɔnrɔ caaʔ.<sup>j</sup>*

Nè taʔa gíi nē siensinmine bèʔ mi 'pen bè pa yériʔ, kapiigbiʔilile kenme nē mi 'pen.»

### **Gii Zezi wi 'juu súnlere wori nē dè, ki n'ge**

*(Mar 2.18-22; Luk 5.33-39)*

<sup>14</sup> Kire lèle nī lè, a Zan pìtenmene pénì yiri wi kúrugú, nè wi ye: «Weli né Farizienne\* ní bèle weli ne sún tóngi; gáa nē muo pìtenmene pe wè sún tóngi wèʔ ?»

<sup>15</sup> A Zezi wi 'pe ye: «Cepɔrigɔ nabɔnminɔ báli biéle baa cepɔrigɔ tiʔe nī gè pe bé gbè puu funbienre nē lé, dí cepɔrifoli wi sí de tíin baa né pe ní bèle ? Cenge káà sí ne báan baa, a cepɔrifoli wi kénì ké wè, kire lèle nī lè, pe bé né de sún tóngi wè.

<sup>16</sup> Pe ně fèni fɔnwɔ kúngo tíʔe bè fèni liewe ciendiʔe jɔliʔ. A kire laa wè, fèni fɔnwɔ wi bága fèni liewe píle wè bè cien; ciendiʔe ki bé sí né kpuʔɔ bè tóri pélige nē gè. <sup>17</sup> Nè píne pe ně sunvɔnbɔ le bè foriliéye<sup>k</sup> nī bè téngeʔ, á kire laa wè foriyo yi bága foli bè jaa. Sunmɔ pi bé wo, foriyo míeni yi bé cúʔɔ. Kire nē pe nē sunvɔnbɔ le bè forivɔngɔ nī. Ti siin ti nē kò sien mé wè.»

### **Zezi wi 'yaama jáa bè, nè kùu jáa wè**

*(Mar 5.21-43; Luk 8.40-56)*

<sup>18</sup> Bà wi 'tire nyu ne tíin mme gè, a tenmezaʔa kàfoli wáà pénì yiri, nè pénì káguro wáa Zezi yiʔe mé gè né jo: «Mi póri wi n'ɲe wi 'péli nè kùu, kire né ki mieni pa muo kiye taʔala yè wi nē; wi bé yè bè puu sii nē.»

<sup>19</sup> A Zezi wi 'yè nè píne né nàguo ní wè, a wi pìtenmene míeni pe 'ké né wi ní.

<sup>20</sup> A ki nyaa celiwe wáà 'puu baa né celile gbélige ní, ki 'wi fùró nè taa yiʔele kie né siin. A celiwe ɲáà wi 'màʔa Zezi kàduʔu mé gè, nè sèni wi cò nè taa burugbuʔɔ nyuo nē

---

<sup>j</sup>9.13 Wéli baa Woze 6.6.

<sup>k</sup>9.17 Zuufulo mé bèle pe puu ne sunmɔ nii bè sinbaforiyo nī niè pi ténge.

gè. <sup>21</sup> Ki nyaa wi cé ki sòngi nè jo: «A mi cénì cò nè taa wi burugo kire yákuo nē gè, je m'bé suɔ.»

<sup>22</sup> Bà Zezi 'yi?ε nè wéli wè, nè wi nyaa; a wi 'wi ye: «Gbènme le, mi pùɔ, muo téngɛle ni 'muo suɔ !» Ki lènunɔ nī lè a celiwe wi fali nè pu?ɔ seni.

<sup>23</sup> Bà Zezi wi sèni nò tenmeza?a kàfɔli wi kpáa nē gè, nè ma?ana wíífolilɔ nyaa bèle baa, né sienne ní bèle pe cáadu kɔnrɔ wáari dè. <sup>24</sup> A wi 'jo: «Ye- tàligɛ wéli, pìcapile ni kùu?, ni nē n̄ɔni wī.» A pe 'yè nē wi tí?ε.

<sup>25</sup> Bà pe kénì sienne yige bèle, a Zezi wi 'jín sa?a nī gè, nè pìcapile cò lè kɔli nē gè, a ni 'yè nè ténì. <sup>26</sup> A kaala náà ni wori ti 'yiri kùlo ni m̄eni nī lè.

### **Zezi wi 'fúɔnnɔ siin múgu**

<sup>27</sup> Bà Zezi kénì yiri baa kire ti?ε nī gè nē waa wè, a fúɔnnɔ siin 'líe nè ta?a wi kúrugɔ níe yékpu?ulo wáari né jo: «-Nyinime taa weli nē, Dawuda Jaa\* !»

<sup>28</sup> Bà Zezi wi sèni jín sa?a nī gè, a fúɔnnɔ pe 'ké baa wi kúrugɔ. A wi 'pe yúgo né pe ye: «Yeli 'téngɛ lé gàa yeli 'juu gè, m'bé gbè ki kpí?ile lé ?»

A pe 'jo: «?aan, Kàfɔli.»

<sup>29</sup> A Zezi wi sí kɔli ta?ala pe mé nyapigele nē gèle né jo: «Nè yeli né yeli téngɛle ní lè, ki- kpí?ile.»

<sup>30</sup> A fúɔnnɔ pe nyapigele ke fali nè múgolo pe nē seni, pe nya?a. A Zezi wi 'ki juu nè gbèngɛ pe mé né pe ye: «Ye fāga tí sien ti cén?.» <sup>31</sup> Nè sí ki taa bà pe yiri bèle, a pe fali nè sèni ki jáari nē m̄ari ki kùlo ni tiere ti m̄eni nī.

### **Zezi wi 'gbòdolifɔli bobogo pu?ɔ**

<sup>32</sup> Pe kénì yigi bèle, nè pe nyaa pe báan né nàguɔ wáà ní, bobogo gbòdoli wi cé wi kán?a a wi 'kò bobogo. <sup>33</sup> A ki nyaa bà Zezi wi 'gbòdoli cira wè nè yige wi nī wè, a bobogo ki yè nē nyu. A ki 'sienni?eme pi fungo wúɔ, a pe 'jo: «Cí, gàa ki felige fiε kpí?ile nè nyaa ná?a Isirayeli kùlo nī lè? !» <sup>34</sup> Farizienne\* peli bèle, a peli yè nē nyu né jo dí gbòdolilo pe kàfɔli wire fàn?a nē Zezi wī nē gbòdolilo cira bèle.

### **Sienne pe nyinime 'jín Zezi nī wè**

<sup>35</sup> Zezi wi puu nē nyaari nē tòrí kàaya yi m̄eni nī, né vòyo ní yè, nē sienne tenme bèle pe tenmezaaya nī yè, níe Kùlofoligɔ ki Kataanna Sienre\* jáari dè, né sí nē yaama feliye yi m̄eni gberi né yaakpɔlilɔ pe m̄eni felile ní bèle. <sup>36</sup> Bà wi 'sienne nyaa bèle mme gè, a pe nyinime 'jín wi nī; ki nyaa pe puu nē curugɔ nē m̄ari majo s̄inbaara dī, s̄inbana?awa



fùn. <sup>37</sup> A wi sí juu né wi pìtenmene ní bèle né pe ye: «Yafalide dáà ti 'yeli bè líe bè nyógo dè tiì nì?ere, nè sí ki taa baakuɔɔ pe sí wè sáa? <sup>38</sup> Ye- sí de yafalide ti kàfɔli náari wè, wi- baakuɔɔ páli tórigo wi yafalide ti líedi?e nī gè.»

## 10

### **Zezi pìtenmene kie né siin pe míeye yi n'yè**

*(Mar 3.13-19; Luk 6.12-16)*

<sup>1</sup> A Zezi wi 'wi pìtenmene kie né siin yeri bèle nè kpɔni wii nē, né fàn?a ken gè pe mé pe gbèri gbòdolilo cìrá bèle de lá?ala sienne nē bèle, bé sí de yaama feliye yi mieni gberi yè, né yaakpɔlilo feliye yi mieni ní yè. <sup>2</sup> Wi pìtenmene kie né siin bíli wi cé nyíene nè yige pe- puu wire tundunminɔ bèle, pe míeye yi n'yè: Péliwe wi mí?e gè, Siimɔ, pe puu ne wi ye ne píné Pieri, né wi cɔni Andire; né Zaki, Zebede jaa wè, né wi siinyeni Zan; <sup>3</sup> né Filipi; né Batelemii; né Tomasi; né Matiye, lanbosuɔwɔ\* wè; né Zaki Alife jaa wè; né Tade; <sup>4</sup> né Siimɔ sienciwe wè; né Zudasi njáà pe ye Isikariyɔti wè; wire wi yé kénì Zezi cò wè nè ken wè.

### **Zezi wi 'tundunminɔ kie né siin yori nè yige**

*(Mar 6.7-13; Luk 9.1-6)*

<sup>5</sup> Peli kie né siin báli peli Zezi wi cé tun né ti juu nè gbènge pe nē né pe ye: «Ye fǎga ké sindengele\*<sup>1</sup> kúrugú?, nè píné ye fǎga jíin Samarii ténime wuulo kà?a káà fáala nī? <sup>6</sup> Yeri waa Isirayeli kùlo sìnbaara tire kúrugú, dàa ti 'pùunni dè. <sup>7</sup> A ye waa bèle, yeri ki jáari ye jo: «Nyì?ene Kùlofɔligo ki 'sì?ere nè pen ná?a we mé.» <sup>8</sup> Yaala bèle, yeri pe pori; kúbilo bèle, yeri pe yègí; yaanyiemefɔlilo bèle, yeri pe pori; gbòdolilo sienne bèle, yeri gbòdolilo cìrá bèle de yigi pe nī. Yeli 'ki taa wa?ane, yeri kan?a wa?ane. <sup>9</sup> Ye fǎ lɔri líe?: wali kpoliwo yo, wi weyiriwe yo, ye fǎ yafien líe bè le yeli kpòbilɔ nī bèle?. <sup>10</sup> Ye fǎ kpòbilɔ líe bèri waa tán?ana nē lè?, ye fǎ burugo siinwu?u líe bè su?ulo?, ye fǎ tɔriyo líe?, ye fǎ kàgbi?ile líe?. Nè ta?a gíi nē sien njí wi nyéni baara wè, wi nyalii wi yeli bèri kan?a wi mé wī.

<sup>11</sup> A yeli sénì jíin kà?a gíi nī, á kire laa vògo ó vògo nī gè, ye- caala kpí?ile, sien njí wi bé gbè yeli cò nabɔnrɔ nē wè; ye- kò baa kire ti?e nī gè yeli kári lèle ni- pa nò. <sup>12</sup> A yeli

---

<sup>1</sup>10.5 Zuufulo mé bèle sindengele peli yē sienne bíli pe wè Zuufulo bèle?.

sèni tigi kpáa gí nī, ye- pe síeri.<sup>m 13</sup> A ki kpáa wuulo pe piye téngε yeli téngεmε nē bè, yeli yanyige ki bé puu baa ki kpáa nī gè. A piyè sí piye téngε yeli téngεmε nē bè?, yeli yanyige ki bé koli ben yeli mé.<sup>14</sup> A sien sì yeli cò nabɔnrɔ nē?, nè pínε a sien sì lú?u yeli sienre nē dè?, ye- yiri kire kpáa nī gè, á kire laa ye- yiri kire kà?a nī gè, yé sí yeli yeda?ala cúbugo cúru gè ye wáa baa ki tí?ε nī gè.<sup>n 15</sup> M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, kàyu?ujuujεngε gè, Sodɔmi kà?a gè né Gomɔri kà?a<sup>o</sup> ní gè, pe bé cε yire kpàri bè cò bè tóri kà?a gáa nē gè, baa piyè lú?u yeli mé bèle?.

### **Wu?ɔɔ káa ne báan baa**

*(Mar 13.9-13; Luk 21.12-17)*

<sup>16</sup> «Ki sí n'gε, mi 'yeli tun bè sɪnbaara tíεε nyà?apɔnminɔ sun?ɔmɔ nī. Kire kenmε nē ye- yiyε cò macén bè wɔburɔ tíεε, yé sí puu funyɔ ní yè fiye bè gòtogolo tíεε.<sup>17</sup> Yeri yiyε ci?ige siennε nē bèle, nè ta?a gí nē, pe bága de yeli cògí de kan?a kàyu?ujuudieye<sup>p</sup> nī yè pe kàyu?ujuusaaya nī yè, peri yeli kpúɔn sápigεle nē pe tenmεzaaya nī yè.<sup>18</sup> Nè pínε pe bága de yeli cògí de waa kùlofɔlilɔ tieye nī né kà?afɔlilɔ kpáaya mé, mi mí?ε kire kenmε nē bè. Yeli bé puu mi wori ti juufɔlilɔ pe yi?ε mé gè né kùlogolo kálì siennε mé bèle.<sup>19</sup> A pe sí kénì yeli cò nè ken fàn?afɔlilɔ mé bèle, ye fá ki ya?a ki- puu yeli nē gbèligε? gáa yeli báa juu gè, nè ta?a gí nē, sienre dī yeli yeli bè juu dè, ti bé pen yeli mé seni kire lèle nī lè.<sup>20</sup> Yeli bè? ye béri nyu kire lèle nī lè?; ki nyaa yeli Tuu wi Pile lire ni béri nyu yeli nyuɔyɔ nī yè.

<sup>21</sup> Sien siinyeni bága wi siinyeni cò bè ken kpúudi?ε nī; nè pínε pùɔ tuu bága wi pùɔ cò bè ken kpúudi?ε nī; piile bága yè pe siivɔlilɔ kúruɔu bèle bè pe le kúukoligo nī.<sup>22</sup> Nè pínε yeli bága siennε pe mieni bien, mi mí?ε kire kenmε nē bè. A sien ηī sí ki mieni kpàri nè cò nè pénì pa?a wè, kire sien wire wi bé suɔ.<sup>23</sup> A pe kénì yeli wu?ɔ kà?a gáa nī gè, yeri fé yeri waa kà?a káa kiiye mé; m'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, yeli sí ga Isirayeli kàaya yi mieni nyaari bè pa?a?, dí Sien Pùɔ wi sí pen wè.

<sup>24</sup> Pitenmewe wií gbè kpú?ɔ tóri tenmefɔli nē wè?, nè pínε baakuɔwɔ wií gbè kpú?ɔ wi

---

<sup>m</sup>10.12 Zuufulo mé bèle a pe je sien síeri wè, pe nē jo «yanyige ki- puu ye nē.»

<sup>n</sup>10.14 Bè ki tiε peli yafien ní wè tīn baa né ki kà?a ní gè?.

<sup>o</sup>10.15 Ki kàaya nyáa yi siin siennε pe kapi?ile ke yé kénì kpú?ɔ nè tóri. A Kulocelie fungo ki sí yè pe kúruɔu kpu?ɔ, a wi 'kàsun tírige nyi?εne nī lè nè kàaya nyáa yi siin sórigo yè né yi siennε ní bèle (wéli baa Sél 19.)

<sup>p</sup>10.17 Ná?a gè gireki sienre ti 'jo «sunediren»; kire kɔri wi 'jo Zuufulo pe fàn?afɔlilɔ gbu?ulo gáli ke sí ne kùlo kele ke kàyuuyo nyu yè, né Kulocelie caagoligo kele ní gèle. Ki fàn?afɔlilɔ gbu?ulo ke feliye ke puu nè mà?a kàaya nī yè.

kàfòli nē wè?. <sup>25</sup> Gii ki 'yeli né pitenmewe ní wè, wi- taa buu bè wi tenmefòli tíele wè, dí baakuwɔ wire sí puu bè wi kàfòli tíele wè. A sienne pe 'jáa nè mí?e le sa?a kàfòli nē wè nè jo Belizebuli\*<sup>q</sup> wè o, á bili sí bíele baa sa?a nī gè do, pe bága peli yeri gáa, peli wu?u kií ga wìe í ?

### **Ye fãri fi?é?**

*(Luk 12.2-7)*

<sup>26</sup> «Kire nē, ye fãri pe fi?é?. Nè ta?a gíi nē, kaala láà fáala sì je ga làri bè kò baa?, gá nií yiri kpàn?ane?; yafien míeni sì je ga kò làridɔngɔ?, gá sien sì ki cén?. <sup>27</sup> Siennε dáà mi nε nyu yeli mé wuɔmɔ nī bè, ye- sari ti nyu kpìenme nē, nè pínε dàa mi nε nyu yeli mé ngbú?ulo táanni gèle, ye- sari ti jáari saaya miju?ulo náame.

<sup>28</sup> Ye fãri fi?é? bili nē pe sí sien kpúu wè; piyè sí gbè jáa bè sien pìle kpúu lè?. Ye- sí de fi?é Ìjàa nē wi bé gbè sien pìle pínε lè bè ni cú?ɔ né sien cetinne ní lè bànguɔ kàsun nī gè. <sup>29</sup> Pe ně dú?u kà?asienrelu?ulo siin fàri nè pári *tεmε*\* nigbe nē ? Nè sí ki taa làa nigbe wè tun dàala nē yeli Tuu wi òire nī?. <sup>30</sup> Yeli bèle, yeli nziire ti mieni nyuɔ kií céngε.

<sup>31</sup> Kire nē ye fãri fi?é?, yeli 'póri kà?asienrelu?ulo nì?egele nē.

### **Sien 'yeli bèri Kulocelie Siennyienεgɔnwɔ wi wu?u nyu gè**

*(Luk 12.8-9)*

<sup>32</sup> «Sien ó sien wi 'yéri nè mi wu?u juu gè nè yige sienne yi?e mé gè, mi míeni bága wi wu?u juu gè bè yige mi Tuu wi yi?e mé gè, mi Tuu ñáà wī nyì?ene nī lè. <sup>33</sup> Sien ñî sí wi 'jo wire sì mi cén? sienne yi?e mé gè, mi míeni bága jo mi sì wi cén? mi Tuu yi?e mé gè?, mi Tuu ñáà wī nyì?ene nī lè.

### **Sien ñî wi nyuɔ nè yeli né Zezi ní wè, Zezi wi 'wi tiε.**

*(Luk 12.51-53; 14.26-27)*

<sup>34</sup> «Ye fãri ki sɔngí bè jo dù?ɔ yanyige mi 'pen bè pa nyóɔ dàala nī lè?; mi sì pen bè pa yanyige tìrige dàala nē lè wī?. Ìjɔsii ní mi 'pen. <sup>35</sup> Mi 'pen bè pa sien wàli bè lá?a wi tuu nē wī; bè pa pìcapile wàli bè lá?a ni yàa nē wī; nè pínε mi 'pen bè pa celiwe lá?a wi pɔnuu nē wè wī. <sup>36</sup> Sien wi sa?a wuulo peli pe bé puu sien wi leguulo bèle.<sup>r</sup> <sup>37</sup> A sien ñî

---

<sup>q</sup>10.25 *Belizebuli* wè Seteni mí?e káà gī.

<sup>r</sup>10.35-36 *Wéli* baa Mis 7.6.

'ki ya?a a wi tuu woli ni 'kpú?ɔ wi mé, á kire bè?, a wi yàa woli ni 'kpú?ɔ wi mé nè tóri mi nē wè, ki sien wiì nyuɔ nè yeli né mi ní?. Nè píne a sien wi jaa woli ya?a a ni 'wi déni nè tóri mi nē wè, á kire laa nè wi póri kaala ya?a a ni 'wi déni nè tóri mi nē wè, ki sien wiì nyuɔ nè yeli né mi ní?. <sup>38</sup> Nè píne a sien ñî sî wi tiiparige\* líe gè nè tugo? né ta?a mi kúrugu wè, ki sien wiì nyuɔ nè yeli né mi ní?. <sup>39</sup> A sien ñî 'kò wi sîi nyuɔmɔ pire nē bè, sien wi bé wi sîi cú?ɔ wè; a ñîi sí 'wi sîi cú?ɔ wè mi kenme nē bè, sien wi bé wi sîi taa wè.

### **A sien ñî 'Kulocelie sienjuuwo cò cènge wè, sàri yē baa**

*(Mar 9.41)*

<sup>40</sup> «A sien 'yeli cò cènge wè, wi 'mi cò cènge; a sien sí mi cò cènge wè, ñàa wi 'mi tun wè, wire sien wi 'cò cènge. <sup>41</sup> A sien 'Kulocelie sienjuuwo cò cènge bà wiì Kulocelie sienjuuwo wè, sien wi bé Kulocelie sienjuuwo sàri taa. A sien ñî sí siensinwe cò cènge bà wiì sínwe wè, ki sien wi bé sínme sàri taa. <sup>42</sup> Nè píne m'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, a sien ñî lanyige ken mi pìtenmewe wáà mé ñàa wi 'céri pe mieni nī bèle, bà wiì mi pìtenmewe wè, sien wiì fòn wi sàri nī wè?.»

## **11**

### **Zan Batiisi wi 'tunduro torigo Zezi mé wè**

*(Luk 7.18-35)*

<sup>1</sup> Bà Zezi wi 'kire sienre dáà juu dè nè gbènge wi pìtenmene kie né siin mé bèle nè kúo wè, a wi 'yiri baa kire ti?e nī gè nè ké nè séni sienne tenme bèle níe Kataanna Sienre\* jáari dè pe kàaya nī yè.

<sup>2</sup> Bà Zan sí cé Kulocelie Siennyienegonwo\* kakpi?iligele wori lú?u dè né ní baa kasuu nī wè, a wi 'wi pìtenmene tun bèle baa wi mé. <sup>3</sup> A pe séni wi yúgo: «Muɔ wī lé sien ñàa wi cé yeli bága pen wè lé, dí weri siri de tfin wī ?»<sup>s</sup>

<sup>4</sup> A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Yeri waa ye sa ki juu Zan mé wè gaa yeli 'lú?u gè, né gaa yeli 'nyaa gè. <sup>5</sup> Fúonno piyē ne nya?a, sienmōnigilo piyē ne tári,<sup>t</sup>

---

<sup>s</sup>11.3 Kire jo pe 'Zezi yúgo wè a ki yē wire wī Kulocelie siennyienegonwo\* ñàa pe puu ne siri wè, ñàa wori Kulocelie sienjuulo pe yé juu dè.

<sup>t</sup>11.5 Wéli baa Eza 35.5-6; 42.18; 61.1.

yaanyiemefolilo piyē ne pori, dùnɔnɔ piyē ne lúru, kúbilo piyē ne nyégi, nè píne Kataanna Sienre\* tii ne nyu fuumɔfolilo mé bèle. <sup>6</sup> A mi wè kúrugodiele sien ηi mé wè?, ki sien wè diba yē wi mé.»

### Zezi wi 'Zan Batiisi wori juu dè

<sup>7</sup> Bà pe kénì lá?a ne waa wè, a Zezi wi séli ne Zan wori nyu dè sienne mé bèle, né pe ye: «Gáayegε ye cé yiri nè ké nè séni wéli baa waamakulo nī lè ? Nyà?anivege tìrige ye cé ké bè sa wéli lé, á káfalige ní gè ne ffigi lé ? <sup>8</sup> Gáayegε sí ye yé ké bàa wéli ? Burujènfɔli ye yé ké bàa wéli lé ? Ye- sí ki lú?u, bìli pe nyéni burujènre nii dè, kùlofolilo kpáaya nī pe yē. <sup>9</sup> Gáayegε sí ye yé ké nè sèni wéli ? Kuloceliε sienjuuwo lé ? M'bé sí ki juu yeli mé, Zan wi 'tóri Kuloceliε sienjuuwo nē. <sup>10</sup> N'ge, gaa Kuloceliε siensebere ti 'juu ki sien wi wori nē dè; ti 'jo:

*N'ge, m'bé mi tundunwɔ torigo wè muɔ yi?ε nē,  
wire wi báa koligo gbòbori gè muɔ mé.»*

<sup>11</sup> M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, sienne bíli míe celile sii bèle, pe waa fie kpu?ɔɔ taa nè tóri Zan Batiisi\* nē wè?. Nè sí ki taa Nyi?ene Kùlofoligo nī gè, ηi wi 'céri pe mieni nī bèle, wi 'kpú?ɔ Zan nē wè. <sup>12</sup> Nè sí ki taa, bà ki 'líε Zan Batiisi\* cenyε nī yè nè péni nò pàngε gè, piyē nē Nyi?ene Kùlofoligo túngu gè, siengbenine sí pe nyéni ki cìrá bè ki taa wè. <sup>13</sup> Ki nyaa Kuloceliε sienjuulo pe mieni bèle né Misa Fàn?a Kasebegele ní gèle, tii ne Kuloceliε kele nyu gèle fúɔ nè péni nò Zan lèle nī lè. <sup>14</sup> Zan wire sí wī Kuloceliε sienjuuwo wè Elii wè, ηàa pe puu ne siri wè, a yeli 'yéri ki nē wè. <sup>15</sup> A ngbú?ulo yē ηi nē sien wi- ti lú?u.

<sup>16</sup> Gáa ní we bága yirile náà ni sienne tónminɔ bèle ? Mi 'ki nyaa pàngε wuulo piyē bè pìile tíele á pe ní ténine céni dàlige nē, níε piyē yeri ne mári, <sup>17</sup> né jo: «Weli nyéni ma?ana wíi yeli mé, yeli sì ke yúɔ?; a weli ní nè cáaduɔ kɔnrɔ wáa yeli mé, kii laame pien yeli nī?.

<sup>18</sup> Zan wi 'pen, wii puu ne suro líi?, wii puu ne sunmɔ gbun?, a pe 'jo dí gbòdolilo biεle wi kúruɔ. <sup>19</sup> Sien Pùɔ wi kénì pen, nè péni líi, níε gbun, a sienne pe yè ne nyu né jo: «Ye- wéli nàguɔ ηàà nē wè, yaliime pi 'wi déni, né sungbu?ɔ. Lanbosuɔɔ\* né kapiigbi?ilile nàgori wī.» Kire né ki mieni ní gè, a tàn?a ki 'ken lieme mé bè lieme pi kakpi?iligele keli kenme nē bè.»

---

<sup>u</sup>11.10 Wéli baa Mal 3.1.

## Zezi wi 'jenme kàaya yáà nē

<sup>20</sup> A Zezi wi fali nè séli ne nyu kàaya yi sienne nē bèle, tiéye nyî nî wi cé wi kakpoliyo yi sáa kpí?ile nè tóri wè; ki nyaa ki kàaya sienne piyè cé làa fēni pe kakpi?iligele nî gèle?

<sup>21</sup> A wi 'jo: «Yawu?ɔ de cáan né muɔ ní, Korazin kà?a ! Yawu?ɔ de cáan né muɔ ní, Betisayida kà?a muɔ wè ! Nè ta?a gíi nē, kakpoliyo kele gíli ke 'kpí?ile nè tóri yeli sun?ɔmɔ nî bè, a ki yē Tiiri kà?a né Sidɔn kà?a<sup>v</sup> nî ki cé kpí?ile gè, biine pe cé làa yi?e, nè piye fári né cún?ɔ ní, né gbànva?ara líe nè le piye nē.» <sup>22</sup> M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, kàyu?ujuujenge gè, Tiiri kà?a né Sidɔn kàaya yi bága bèli bè póri yeli nē.

<sup>23</sup> Kafarinawu kà?a muɔ wè, muɔ ne sɔngí lé muɔ bága yè ké nyi?ene nî wî lé ? ?é?e, kusi?i wu?ɔgɔ ti?e nî muɔ bága ce tigi wî ! Nè ta?a gíi nē, kakpoliyo nyî yi 'kpí?ile nè tóri bile muɔ sun?ɔmɔ nî bè, a ki yē Sodɔmi kà?a nî yi cé kpí?ile wè, ki kà?a ki cí puu de tíin bile pange gè. <sup>24</sup> M'bé sí tɔni bè ki juu yeli mé, kàyu?ujuujenge gè, Sodɔmi kà?a ki bága bèli bè póri muɔ nē.» <sup>25</sup> Kire ti?e gáà nî gè a Zezi wi fali nè náari né 'jo: «Tuufɔli, muɔ wî nyi?ene né dàala kàfɔli wè. Mi 'kpu?ɔrɔ ta?a muɔ nē, muɔ nyénì kele gáli làrige gèle kacénmine nē bèle né siensicilile ní bèle, né sí ke tìe pìile nē bèle. <sup>26</sup> ?aan, Tuufɔli kire muɔ 'nyaa ki bé yeli muɔ yi?e mé gè.»

<sup>27</sup> A wi 'ki juu sienne mé bèle né jo: «Mi Tuu wi nyénì kele ke mieni ken m'mé, kire nē sien fáala sì Jaafɔli cén wè?, gá Tuufɔli wire bè?; nè pínε sien fáala sì Tuufɔli cén wè?, gá Jaafɔli wire bè?, né sien n̄àà ní Jaafɔli wi 'yéri ki nē bè wi tìe wè.

<sup>28</sup> Yeri báan mi kúrugú, yeli bálì mieni ye 'tugoro tugo né ní fūrɔlɔ bèle, m'bé pa yeli ken né n̄ɔdaala ní. <sup>29</sup> Ye- mi zuu<sup>x</sup> wire líe ye tugo, yéri mi tenmene lúru lè, nè ta?a gíi nē, mi fungo kii fáala, nè pínε mi fungo kii nyíge. Bà yeli bé n̄ɔdi?e taa. <sup>30</sup> Ki nyaa mi zuu wii tugodaanwa, mi tugoro ní dè sífa?ara.»

## 12

### Zezi wii cendenige ki kàfɔli

---

<sup>v</sup>11.21 Tiiri kà?a né Sidɔn kà?a ní gè sienne pe cé cén pe sipiire wori nē dè.

<sup>w</sup>11.21 Isirayeli kùlo wuulo mé bèle, a sienre cé gbénè sien cò fungo nî gè, á wi 'ti nyaa tii kányi?e wè, bà wi nē ki kpí?ile kenme báà nē bè.

<sup>x</sup>11.29 zuu: Tiige gíi pe sí ta?a nèfaliye nē yè yétiige nî gè nîè nìeyε tìe puɔ gè, wire wî zuu wè. Gii sí Zezi wi 'juu ná?a gè, wu?ɔgɔ né parige gáà téngéfɔli bé gbè taa téngεle kenme nē bè, né téngεle tán?ana ní lè, tire wi pun.

(Mar 2.23-28; Luk 6.1-5)

<sup>1</sup> Lèlè láà keni kúo wè, a Zezi wi 'yiri né wi pìtenmene ní bèle cendenige\* cenge káà, nè 'ké, a pe sèni tòrí bíle\*<sup>y</sup> siye yáà nī. Wi pìtenmene bèle fungo cé pe taa, a pe yè ne bíle pìige mùnú gè ne káa.<sup>z</sup> <sup>2</sup> Bà Farizienne\* pe kire nyaa gè, a pe fali nè Zezi ye wè: «Nyaa, gaa muo pìtenmene pe kpín?ini bèle, gaa kii yeli bè kpí?ile cendenige nī gè?» <sup>3</sup> A wi 'pe ye: «Yeli sì ki wéli baa lé Kulocelie siensebere nī dè, bà fungo cé Dawuda taa wè wire né wi kobinenyenine ní bèle? <sup>4</sup> A pe sèni jíin Kulocelie Kòridi?e nī gè, nè búru líe wè, ñàa wi 'puu wàlidengewe Kulocelie mé wè, nè wi káa, wire né wi pínenyenine ní bèle. Nè sí ki taa wii cé yeli bè wi káa?, nè yiri kacuonriło peli yákuo nī bèle?. <sup>5</sup> A kire laa, dù?o yeli sì sí ki wéli baa Misa Fàn?a Kasebegele\* nī gèle?, meni cendenige cenge gè, kacuonriło bèle baa Kulocelie Gbù?wɔsa?a\* nī gè, pe nìe cendenige córi gè.<sup>a</sup> Nè sí ki taa Kulocelie wi ně ki tóri pe kúru?u. <sup>6</sup> M'bé sí ki juu yeli mé, yakaa yē bile ná?a gè, ki 'kpú?o nè tóri Kulocelie Gbù?wɔsa?a\* nē gè. <sup>7</sup> A yeli cé sienre dáà ti kòri cén wè, dàa dè: *Nyinime mi ne caa, mi wè yakonro caa?*<sup>b</sup> yeli sì cì de kàyu?u nyu de cáanri sienne báli nē bèle?, bàli piyè kaala kpí?ile wè?. <sup>8</sup> Nè ta?a gíi nē, Sien Pùo wii cendenige ki Kàfòli.»

### Zezi wi 'kovenige nàguo pu?o cendenige cenge gè

(Mar 3.1-6; Luk 6.6-11)

<sup>9</sup> A Zezi wi 'yiri baa kire ti?e nī gè, nè ké nè sèni jíin pe tenmeza?a nī gè. <sup>10</sup> A ki nyaa nàguo wáà puu baa kòli káà puu wi nē m̀nigɔ. A pe 'Zezi yúgo wè né jo: «Ki yeli lé cendenige cenge gè, pe sien gbari ?» Ki nyaa pe puu ne caa bè wi cò sienre nī dè wī.

<sup>11</sup> A wi sí pe ye: «Ŋáasien wī bile yeli nī, a s̀nbuo nigbe yē sien mé wè, á wi sèni tuu kàti?e nī wè, ki ní cendenige cenge nī wè, sien wił sa wi cò? bè yige lé ? <sup>12</sup> Ye- sí ki wéli, sien wii póri? nè fáala lé s̀nbuo nē ? Kire kenme nē, ki yeli muo sien wè ma kacenge kpí?ile cendenige cenge nī gè.»

---

<sup>y</sup>12.1 Bíle wii bè kasuu tíele.

<sup>z</sup>12.1 Wéli baa Fàn 23.26.

<sup>a</sup>12.5 Kulocelie sienre nī dè, ki 'juu né jo fa?a fa?a gè, bà Kulocelie wi cé duniya faan wè nè kúo né wi laame yere ti m̀ieni ní dè, a wi 'cenyè kòlisiinwu?u ya?a gè nè ño nè taa. Fàn?a Kasebegele ti?e nī gè, Misa cé ki juu né jo Isirayeli sienne pe m̀ieni pe yeli bèri cenyè kòlisiinwu?u téní gè de píne.

<sup>b</sup>12.7 Wéli baa Woze 6.6.

<sup>13</sup> A wi fali nè kɔvenige nàguo ye wè o: «Kɔli sá?a gè.» A wi 'ki sá?a, a ki fali nè yi?e nè wí?i nè kò bà gii tíele gè.

<sup>14</sup> A Farizienne\* pe fali nè yiri nè sɛni pìye nyaa nè juu nè biɛ bè Zezi cú?o wè bè yige baa.

### **Kuloceliɛ wi 'Zezi líe wè wi baakuɔwɔ**

<sup>15</sup> A Zezi wi sí ki cén gàa pe sòngí né wire ní wè, a wi 'yiri baa kire ti?e nī gè, a sienne 'ta?a wi kúrugu nì?ebele, a wi 'pe mieni pu?o, <sup>16</sup> né sí ki juu nè gbèngɛ pe mé né pe ye pe fãga wire kenme tiɛ bè?. <sup>17</sup> A kire 'ki ken sienre dî Kuloceliɛ sienjuuwo Ezayi wi 'juu dè, a ti 'fori. Wi cé jo:

<sup>18</sup> *Mi baakuɔwɔ wi n'he, ñàa mi 'nyíene nè kòn wè,  
wire wi 'mi déni wè, mi Pìle nū ne fundaanra kpín?ini kpu?o  
wire kenme nē bè.  
M'bé mi Pìle le lè wi nī  
wi de kàyu?u wori nyu dè kùlogolo mé gèle,  
kàyu?u gáa mi je ga bà juu sienne nē bèle.*

<sup>19</sup> *Wĩ je ga tún né sien ní?,  
wi mieni sè je ga de yékpoli wáari?,  
sien mieni sè je ga wi yékpoli lú?u koliyo nī?*

<sup>20</sup> *Nyà?anivege tìrige gū gī kùrugu?o gè wĩ ní ki kaa?;  
nè pínɛ fétinne náa ni wírige ne tūn lè, wĩ ni fígi?;  
fúo bè taa mi kàyu?u ki pa fàn?a taa.*

<sup>21</sup> *Dí kùlogolo sienne pe sí sòngirɔ ta?adi?e taa wire mí?e nī gè.<sup>c</sup>*

### **Zezi né Seteni ní wè, piyè wúo?**

*(Mar 3.22-30; Luk 11.14-23)*

<sup>22</sup> A pe péni yiri né sien wáa ní wi kúrugu, gbòdoli sien wi 'puu, wi ní fúon ne ní bobogo. A Zezi wi 'wi pu?o a wi 'póri ne nya?a, ne nyu ne pínɛ. <sup>23</sup> A ki 'sienni?eme pi mieni fungo wúo, a pe 'jo: «Dawuda jaa wire tú?u bè? ñàa wè ?»

<sup>24</sup> Bà Farizienne\* pe 'tire lú?u dè, a pe 'jo: «Kie, ñàa wi wè gbòdolilo cìrá bèle Belizebuli\* diire nī?, Belizebuli\* wè gbòdolilo kàfɔli wè.»

---

<sup>c</sup>12.18-21 Wéli baa Eza 42.1-4.



<sup>25</sup> Bà Zezi wi 'pe sòngirɔ nyaa dè mme gè a wi 'pe ye: «A fàn? a ó fàn? a ne túngu kii bìe? gè, ki bé cú? wī. Nè pínε a kà? a ó kà? a ne túngu kii bìe? gè, á kire laa a narige ó narige ne túngu gè, kií kò baa bè mɔgɔ?. <sup>26</sup> A Seteni sí ne Seteni cìrá wè, wi gboli niì sí tíla wī? lé ? Meni sí wi fàn? a ki bé ní gbè kii taa ? <sup>27</sup> A ki yē Belizebuli\* fàn? a nē mi ne gbòdolilo cìrá bèle, á yeli sienne bèle, n̄aa mí?ε nē pe ti cìrá ? Ye- sí piiri yéri ki wéli, peli tíime pe bága kàyu?u juu gè yeli nē bèle. <sup>28</sup> A ki sí yē Kuloceliε Pìle lire fàn? a nē mi ne gbòdolilo cìrá bèle mi wè, kire sí nyénì ki tiε dí Kuloceliε Kùlofoligo ki 'pen nē péni nò yeli nē.

<sup>29</sup> Cígini, ye- ki wéli, meni sien bé gbè sa jíin nàgalirige sa? a nī bè ki yere líe dè bè yiri?, ka laa wìl kíni nè nàgalirige puɔ gè nè cáan? gbín?εne wè ? Píra n̄aa nī wè wi bé né gbè ki sa? a fuguru gè.

<sup>30</sup> A sien n̄i wè né mi ní wè?, sien wiì ne mi túngu wī; a sien n̄i míeni wè ne sienne pínε bèle né mi ní wè, kire sien wire yē ne pe cεrigi wī. <sup>31</sup> Kire nē m'bé ki juu yeli mé, kapi?ile feliyε yi mieni yè, né siencu?ɔɔ ní dè, Kuloceliε bága ki ya? a sienne nē bèle. Giì sí ki 'siencu?ɔɔ kúɔ dè, bè ti juu wáa Kuloceliε Pìle mé lè, tire wu?u kii je ga kúɔ bága nyaa?. <sup>32</sup> Nè pínε a sien 'sienre juu nè wáa Sien Pùɔ kɔli mé gè, kire ki mieni bága ya? a sien nē wè. A sien n̄i sí sienre juu nè wáa Kuloceliε Pìle kɔli mé gè, kire sè je ya? a sien nē wè yirile náa nī lè?, ki míeni sè je ga ya? a wi nē yirile láa fáala nī?.

### **A muɔ yē felige ḡi, kire yasenre tire muɔ nàa sengi**

*(Luk 6.43-45)*

<sup>33</sup> «A ye 'jo tiige kii cènge, ye- jo ki yasenre tiì cènre nè pínε; a ye- sí jo tiige ki wè cènge?, ye jo ki yasenre ti wè cènre? nè pínε. Nè ta? a gíi nē, tiige kii ne céngi ki yasenre mé wī. <sup>34</sup> Yeli bèle wɔmɔrilo tònì bìele yeli bèle ! Meni yeli bé gbè siencènre juu yeli nyuɔɔ nī yè, nè sí ki taa yeli funyɔ yi pii. Ki nyaa a kaala n̄i gbénè sien fungo nyì gè, lire nyuɔ ki nàa nyu fáala. <sup>35</sup> Funjèngεfoli wè, wi nàa yacènre tari wi lɔri fungo nī gè; sienpiuwe wè, wire nàa yacu?ɔɔ tari wi fungo nī gè ne pínε. <sup>36</sup> M'bé sí ki juu yeli mé, siencu?ɔɔ d̄i mieni sienne pe nyu dè, Kuloceliε bága pe yúgo né ti kɔri ní wè kàyu?ujujengε gè. <sup>37</sup> Nè ta? a gíi nē, muɔ nyasienre tire ti bága muɔ juu bè yige, nè pínε muɔ nyasienre tire míeni ti bága ki ken sienre ti- tuu muɔ nē.»

### **Yieginine pe 'jo Zezi wi- kakpu?ɔ kàa kp̄iile peli nyaa**

*(Mar 8.11-12; Luk 11.29-32)*

<sup>38</sup> A Kulocelie sienre sebecénmine\* páli, peli né Farizienne\* ní bèle a pe 'sienre líe dè né jo: «Tenmefóli, weli ne ki caa ma kakpu?o káà kpí?ile weli nyaa.»

<sup>39</sup> A Zezi wi sí pe ye: «Yeli bèle kènne náà wuulo bèle, yeli pii, nè pínε yeli wè fiεε tari Kulocelie nē?, né sí ne ki caa mi kanyu?onino láà kpí?ile mi tìε yeli nē ni- puu fiε. Kanyu?onino yafien sì ga tíi bé kpí?ile bè tìε yeli nē?, ka laa Zonasi\* wori tire bè?, Zonasi\* wè Kulocelie sienjuuwo wè. <sup>40</sup> Ki nyaa bè Zonasi\* wi yé cεnye taanri né pìliye taanri kúo yè fúokpu?o liye nī yè,<sup>d</sup> kire felige ki bé Sien Pùo taa wè; wi bága cεnye taanri né pìliye taanri kúo dàala laame nī bè.

<sup>41</sup> Kàyu?ujuujenge gè, Niniivi kà?a nàguo?o páli bága yè bè yéri bè sienre cáan dè yirile náà wuulo nē bèle; ki nyaa peli cé pe tán?agenme yi?ε bè bà pe cé Zonasi\* sienre lú?u dè.<sup>e</sup> Ye- sí ki wéli, sien yē bile ná?a gè nè tóri Zonasi\* nē wè.<sup>f</sup> <sup>42</sup> Kàyu?ujuujenge gè, celiwe wáà bága yè baa cεngenyenifolime káliige mé gè, bè pa sienre cáan dè yirile náà ni sienne nē bèle. Ki nyaa wi 'kón dàala lá?ala mé lè nè pen bè pa Sulomani\* sinjilige wori lú?u dè wī.<sup>g</sup> Ye- sí nyaa, sien yē bile ná?a gè nè tóri Sulomani nē wè.<sup>hi</sup>

### **Gbòdolilo pe nê kénì koli nè pen**

*(Luk 11.24-26)*

<sup>43</sup> «A gbòdolipiiwe wi gbénè yiri sien wáà nī wè, wi nê séni nyaari ne mári waamatieye nī, ne njódiεe caa. Wi ně ti?ε taa?. <sup>44</sup> Wi nê sí jo: «M'bé koli bè ké mi sa?a mé gè, gáa nī mi 'yiri gè.» A wi koli nè pen wè, wi nê pénì ti?ε nyaa gè wa?a, pí?ε a pe 'ki kólilo. <sup>45</sup> Wi nê sí koli nè ké nè séni gbòdolilo páli caa nè fàri wìi nē, gbòdolilo kólisiin, bìli pe 'pii péliwe nē wè. Pe nê pénì pínε nè jíin baa tieli?ε nī gè. Sien wi cefuuro ti nê serige pélige nē gè. Bà sí ki bága puu né sienpiile kènne náà wuulo ní bèle.»

### **Bíli bíεle Zezi wi sa?a wuulo bèle kányi?ε wuulo bèle ?**

---

<sup>d</sup>12.40 Wéli baa Zona 2.1.

<sup>e</sup>12.41 Wéli baa Zona 1-4. Niniivi kà?a: Asiirii kàkpu?o li?ε kire ki 'puu, ki sienne pe yé pe funyo yi?ε yè nè piye ta?a Kulocelie nē, bà Zonasi wi yé kénì Kulocelie sienre jáari dè á pe 'ti lú?u dè.

<sup>f</sup>12.41 Ná?a gè Zezi wi kàyu?u juu sienne nē bèle bà piyè pe tán?agenme yi?ε bè bè Niniivi kà?a wuulo tíεle bèle?.

<sup>g</sup>12.42 Wéli baa 1Kùlo 10.1-10; 2Kaj 9.1-12

<sup>h</sup>12.42 Wéli baa Mat 12.6.

<sup>i</sup>12.42 Ná?a gè Zezi wi 'kàyu?u juu sienne nē bèle bà piyè wire sienre lú?u dè? bè celiwe njáà tíεle wè wi 'ti lú?u wè?.

(Mar 3.31-35; Luk 8.19-21)

<sup>46</sup> Bà Zezi wi puu ne nyu ne tíin né sienne ní bèle, a wi yàa né wi cōnino pe pèni yiri, a pe 'yéri baa kpànʔane né jo peli ne caa bè Zezi nyaa wè. [ <sup>47</sup> A wàa 'ké nè sèni ti juu wi mé né wi ye: «Muɔ yàa wè né muɔ cōnino ní bèle, piyē baa yérile kpànʔane, piyē ne caa bè muɔ nyaa.»]

<sup>48</sup> Ŋàa wi cé pèni tunduro juu dè, a Zezi wi 'wi ye: «Ŋáa wī mi yàa wè, á bíli ní mi siinyenine bèle ?» <sup>49</sup> A wi fali nè kabiele sien lèi wi pitenmene nē bèle, né jo: «Mi yàa wi n'ɲe, né mi siinyenine ní bèle ! <sup>50</sup> Ki nyaa sien ŋî wi nyéni mi Tuu wi nyéni kele kúu gèle, mi Tuu ŋáa wi baa nyìʔene nī lè, kire sien wire wī mi yàa wè, ne ní mi siinyeni wè.»<sup>k</sup>

## 13

### Zezi wi 'yatanʔarafoli kàsiile wáa lè

(Mar 4.1-9; Luk 8.4-8)

<sup>1</sup> Ki cenge gáa gè, a Zezi wi 'yiri saʔa nī gè nè ké cáʔa mé gè nè sèni ténì baa luʔɔ nyuo nē gè. <sup>2</sup> A sienne pe 'ké nè sèni gbuʔulo wi táanni nìʔebele. A ki nyaa fúɔ a wi 'jín nè ténì kóri káa nī luʔɔ nī gè, á sienne pe 'yéri baa luʔɔ nyuo nē gè. <sup>3</sup> A wi 'kele sáa juu pe mé kàsiʔile nī, né pe ye: «Ye- nyaa, tàfaliwe wáa yiri nè sèni yere tári. <sup>4</sup> Bà sí wi ti wáari ne waa wè, a tàa sèni tuu koligo táanni gè, a sínjari yiri nè ti mēni júɔ. <sup>5</sup> A tàa sèni tuu sindenige tiʔe nī baa tári sì puu nìʔere dèʔ. A ti 'caanri nè fiin, bà tári sì puu baa sáa wèʔ. <sup>6</sup> Bà cenge kénì yiri nīe wáari gè, a yatanʔara ti 'féni, bà sí nìre sì puu baa wèʔ, a ti 'waʔa. <sup>7</sup> A tàa sèni tuu wíire nī, a wíire ti 'yè nè ti cò. <sup>8</sup> A tàa sèni tuu dàacenne tiʔe nī, a tire 'sen: tìrige káa, yasenre dabataan; kàa, yasenre togotaanri; kàa, yasenre togo né kpɔrigɔ. <sup>9</sup> A ngbúʔulo yē ŋìi nē, sien wi- ti lúʔu.»

### Kɔri ŋíi ní Zezi wii ne nyu kàsiʔile nī gèle ?

(Mar 4.10-12; Luk 8.9,10)

<sup>10</sup> A pitenmene pe 'ké nè sèni Zezi ye wè: «Gáa nē muɔ ne nyu né pe ní kàsiʔile nī ?»

<sup>11</sup> A wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Yeli bèle, Kulocelie wi 'Nyìʔene Kùlofoligo

---

<sup>j</sup>12.49 Gireki sienre nī dè ki 'jo «wi 'kòli sáʔa gè».

<sup>k</sup>12.50 Gireki sebere nī dè ti 'jo «siinyeni nàguo né celiwè».

ki kalarigele ke cénme ken bè yeli mé, wii sí ki ken bàli mé bèle?.<sup>12</sup> A ñii yē yakaafoli wè, kàa bé ní fàri sien mé wè sien wi- taa ni?ege. Ñii sí wī yakaa fùn wè, cèri ñáà tíime wī sien mé wè, pe bé wi suɔ wi mé.<sup>13</sup> Kire nē mi ne nyu né pe ní kàsi?ile nī, nè ta?a gíi nē, piyē ne wéli, pe sí wè nya?a?; ngbú?ulo kiyē pe nē pe lúru pe sí wè ti kɔri céngi wè?.<sup>14</sup> Gii Kulocelié sienjuuwo Ezayi wi cé juu nè ya?a gè, ki sienre tire ti nyéni forigi ti nyɔɔɔɔ nī gèle sienne báli nē bèle. Ki sienre ti n'de:

*A ki yéri bè lú?u wè,  
yeli béri lúru, yeli sí sí de ti kɔri céngi wè?;  
A ki yéri bè wéli wè, yeli béri wéli, yeli sí sí de nya?a?.*

<sup>15</sup> *Kùlo náà sienne pe funyɔ yi 'gbèn,  
a pe ngbú?ulo ke 'lú?u mabien;  
nè píne pe 'pe nyapigele tón gèle,  
peli fãri nya?a ke nī?;  
peli ngbú?ulo ke fãri lúru?;  
peli funyɔ yi fãri sienre ti kɔri céngi wè?;  
peli fã làa fèni?, dí mi sí pe pu?ɔ wè?.*<sup>1</sup>

<sup>16</sup> Nè sí ki taa yeli bèle, yeli nyapigele ke nyéni kpu?ɔɔ taa, bà kiyē ne nya?a gèle; nè píne yeli ngbú?ulo ke 'kpu?ɔɔ taa, bà yeli ne lúru ke nī gèle.<sup>17</sup> Kulocelié sienjuulo ni?ene né siensinmine tóni nè puu ne caa bè gàa nyaa gè, gàa yeli ne nya?a gè, nè sí ki taa piyè gbénè ki nyaa?. Nè píne pe puu ne caa bè gàa lú?u gè, gàa yeli ne lúru gè; piyè sí kénì ki taa nè lú?u?.

### **Zezi wi 'yatan?arafoli kàsiile kòn lè**

*(Mar 4.13-20; Luk 8.11-15)*

<sup>18</sup> «Yeli bèle, ye- sí yatan?arafoli kàsiile lú?u lè ye ni kɔri cén wè.<sup>19</sup> Sien ó sien wi 'Nyì?ene Kùlofoligo sienre lú?u dè né kò wii ti kɔri cén wè?, Yapi?i\* ki nē pen nè pénì yatan?ara kòn dè sien wi fungo nī gè; bà ki yē majo yatan?ara dáà pe 'tán?a koligo táanni gè.<sup>20</sup> Yatan?ara dī pe 'tán?a sindenige nē gè, tire 'nyaa sien ñī wi sí sienre lú?u dè níe fali nè ti líe né fundaanra ní wè,<sup>21</sup> nè sí ki taa ti ně nire wáa wi nī?, wi ně mɔɔɔ?. A wu?ɔɔ sí kénì pen gè, né parige ní Kataanna Sienre\* tire kenme nē bè, kire nē fali nè kò kúrugodi?e sien mé wè.<sup>22</sup> Dii pe 'tán?a wíire nī dè, tire 'nyaa sien ñī wi sí sienre lú?u

---

<sup>1</sup>13.14-15 Wéli baa Eza 6.9-10. Ki sienre ti 'juu nè yeli né gireki sienliere ní dè, dàa pe 'sebe eburu sienre sindi?e gè.

dè, á ki nê nyaa yirile náà ni sòngirɔ̀ dè né lɔri fáannige ní gè, ti nê sienre júɔ̀ dè nê yige; wi nê kò pìime fùn, ti nê sen?. <sup>23</sup> Yatan?ara dî sí pe 'tán?a dàacenne nī lè, kire 'nyaa sien ŋî wi 'sienre lú?u dè né ti kɔri cén wè; wire nê sí díe sen nê pìime le: tìrige káà, yasenre dabataan; kàa, yasenre togotaanri; kàa, yasenre togo né kpɔrigɔ̀.»

### **Zezi wi 'kàsiile láà wáa, sùɔrigɔ̀ kàsiile**

<sup>24</sup> A wi ní nê kàsiile láà wáa nê pe ken né pe ye: «Nyì?ene Kùlofɔ̀ligɔ̀ kī̀ bè nàguɔ̀ wáà tíele wi ní ne yatan?ajènre tári wi si?i nī gè. <sup>25</sup> Nè ki ya?a lèle nī nī sienne pe kénì síne bèle, a nàguɔ̀ wi leguu wi 'yiri nê sèni sùɔrigɔ̀ tán?a baa yatan?ara nī dè, né lá?a nê ké. <sup>26</sup> Bà yatan?ara ti kénì yè dè né sen dè, a sùɔrigɔ̀ míeni ki 'yè. <sup>27</sup> Bà ti?efɔ̀li wi baakuɔ̀lo pe 'ké né sèni ki nyaa mme gè a pe koli nê ké nê sèni wi ye: «Kàfɔ̀li, yatan?ajènre tú?u bè? muɔ̀ cé tán?a baa muɔ̀ si?i nī gè ? Sùɔrigɔ̀ kire sí kénì kón sé ?» <sup>28</sup> A wi 'pe ye: «Leguuwo wire wi sèni kire kpí?ile.» A baakuɔ̀lo pe sí jo: «Muɔ̀ ne caa lé we sa ki kóligi ?» <sup>29</sup> A wi 'jo: «?é?e, kire laa a yeli sèni je sùɔrigɔ̀ kóligi gè, yeli bága yafalide táà fàri bè kóligi né ki ní. <sup>30</sup> Ye- ti ya?a tiri píne de li?i bè pa nò yaliire ti kún lèle nī lè. A lèle ni kénì nò pe sa ti kún dè, m'bé ki juu ti kúnvɔ̀lilo mé bèle bé pe ye: «Ye- kīni ye sùɔrigɔ̀ kire kɔni ye ki puɔ̀ pu?ɔ̀lo pu?ɔ̀lo ye ki sórigo; yé sí yaliire koli dè ye sa nyógo m'mé síkan?a nī.» »

### **Zezi wi 'mutaridi pìige kàsiile wáa lè**

*(Mar 4.30-32; Luk 13.18-19)*

<sup>31</sup> A Zezi wi ní nê kàsiile láà wáa nê pe ken né pe ye: «We bé gbè Nyì?ene Kùlofɔ̀ligɔ̀ tónminɔ̀ gè né yatan?abiige káà ní, pe 'ki ye mutaridi, a sien wáà 'ki líe nê sèni ki tán?a wi si?i nī gè. <sup>32</sup> Mutaridi pìige kire ki 'céri yatan?ara ti mīeni nē dè. Nè sí ki taa a ki gbénè yè gè, ki nê kpà?ala yasu?ɔ̀ɔ̀ ti mīeni nē, nê kò tiige; sínjari nē waa ne tènì ki lère nē dè.»

### **Zezi wi sìnvari kàsiile wáa lè**

<sup>33</sup> A wi ní nê kàsiile láà wáa nê pe ken né pe ye: «Nyì?ene Kùlofɔ̀ligɔ̀ kī̀ bè sìnvari tíele, a celiwe wáà 'gbangbogo tasaa nyí?e píri míime nē, né sìnvari líe dè nê làrige baa míime nī bè, fúɔ̀ nê taa a míime pí mīeni pèni yè.»

### **Gáa nē Zezi wīi ne nyu kàsi?ile nī gèle**

*(Mar 4.33-34)*

<sup>34</sup> Zezi wi cé keke gáli ke mieni juu sienne mé bèle kàsi?ile nī wī, wī puu ne nyu né pe ní kàsi?ile fùn?. <sup>35</sup> A kire ki 'ken sienre dáà Kuloceliē sienjuuwo wi cé juu dè, a ti 'fori; wi cé jo:

*M'bága mi nyu múgu gè bèri nyu kàsi?ile nī,  
bèri kalarigēle jáari gèle, gáli ke tí nē puu baa duniya sélime nē bè.<sup>m</sup>*

### **Zezi wi 'sùrigo kàsiile kòn lè**

<sup>36</sup> Bà sienni?eme pi kénì núgo bè, a Zezi wi 'ké kpáa mé. A wi pitenmene pe 'pen wi kúrugu nē pèni wi ye: «Sùrigo kàsiile ni kòri tìe wè weli nē, sùrigo gáa muo 'jo ki 'puu si?i nī gè.»

<sup>37</sup> A wi 'pe ye: «Ŋàa wi nyéni yatan?ajènre tári dè, Sien Pùo wire wī; <sup>38</sup> duniya wire sí wī si?i gè; yatan?ajènre tire 'nyaa Nyì?ene Kùlofoligo ki sienne bèle, sùrigo kire sí yē wobiiwe wi sienne bèle. <sup>39</sup> Leguuwo njáa sí wi 'sùrigo tán?a gè, Seteni wire wī; yaliire líe lèlè lè, duniya kúojenge kire gī; bili sí pe je ga yaliire líe dè, nyì?ene tundunminò peli bìele. <sup>40</sup> Bà sí yeli 'ki nyaa a pe 'sùrigo kòni gè né ki sórigo kàsùn nī gè, bà ki bága kpí?ile duniya kúojenge gè. <sup>41</sup> Sien Pùo wi bága wi nyì?ene tundunminò tórigo bèle, pe-pa kúrugodi?ele ke mieni koli bè yige wi Kùlofoligo nī gè, né bili míeni pe nyéni kakolido kpín?ini dè, <sup>42</sup> bè ti wáa kàsùn dibiye nī gè; kire ti?e kire nī kònwaara né gàn?ana cérigige bága puu wè. <sup>43</sup> Kire lèlè nī lè, siensinmine bèle, peli béri nyì?ene pe Tuu wi Kùlofoligo nī gè bè cenge tíele gè. A ngbú?ulo yē ñi nē wi- ti lú?u.

### **Lòri làride kàsiile sienre né kofii wori ní dè**

<sup>44</sup> «Nyì?ene Kùlofoligo kii bè lòri tíele, á pe 'ti làrige si?i nī; sien ñi wi sèni ti nyaa dè a wi 'ti làrige cígini. Bà sí fundaanra ti 'cú wi nē dè, a wi 'ké nē sèni wi kòliyerè ti mieni pári, né ké nē sèni si?i gáa suo gè.

<sup>45</sup> Cígini Nyì?ene Kùlofoligo kii bè yapariwe tíele, wi 'ké nē sèni kofii cènwe caa wè. <sup>46</sup> Bà sí wi sèni kofii wáa nyaa wi ní lagbenre wuu wè, a wi sèni wi kòliyerè ti mieni pári né ké nē sèni wi suo.

### **Jùo kàsiile lè**

<sup>47</sup> «Nè píne Nyì?ene Kùlofoligo kii bè jùo kpuo?o tíele, a pe 'wi wáa ku?ojii nī wè. A wi 'lu?oyere ti mieni felide píne nē kòli. <sup>48</sup> Bà sí jùo wi kénì nyì wè, a pe wi 'píle nē yige lu?o

---

<sup>m</sup>13.35 Wéli baa Ŋún 78.2.

nī gè nè cáan lu?o nyuo nē gè, né tēni nè cēnre yori dè nè le yalege nī, òti ti wè káama wè?, né tire wáa kāsenge nē. <sup>49</sup> Bà ki bága puu duniya kúojenge gè, nyi?ene tundunminò pe bága pen bè pa sienpiile yori bèle bè yige siensinmine nī bèle, <sup>50</sup> bè pe wáa kàsun òtibige nī gè. Kire ti?e nī gè kōnwa?a né gàn?ana cérigige bága puu baa.»

### **Lōri fōnrō dè né lōri liere kàsiile sienre**

<sup>51</sup> A Zezi wi 'pe yúgo: «Yeli 'dàa ti mieni cò kie?»

A pe 'wi ye: «?aan.»

<sup>52</sup> A wi 'pe ye: «Kuloceliē sienre sebecénwe ó sebecénwe wi 'kò Nyi?ene Kùlofoligò pitenmewe wè, we bé gbè wi tónminò né nàguo wáa ní kpáapogofoli, wi 'yafōnrō yige wi lōri nī dè né yaliere ní.»

### **Nazareti wuulo piyè téngē Zezi nē wè?**

*(Mar 6.1-6; Luk 4.16-30)*

<sup>53</sup> Bà Zezi kénì juu nè kúo né pe ní kàsi?ile sienre dáa nī dè mme gè, a wi 'yiri baa kire ti?e nī gè, <sup>54</sup> nè ké kà?a gfi mé wi cé lie wè<sup>n</sup> nè séni sienne tenme bèle pe tenmezaaya nī yè; a ki 'pe fungo wúo a pe 'jo: «Sé wi 'kón né kacénme báa ní bè, né kakpoliyo fàn?a gáa ní gè? <sup>55</sup> Nàguo njáa wī saafaanwa wè wi jaa wire tú?u bè? ? Wi yàa wire tú?u bè? pe ye Maari wè, né wi cōninò ní bèle Yakuba né Yusufu, né Siimò, né Zudiyé bèle lé?°

<sup>56</sup> Wi cōninò bálì celile bèle, pe mieni tú?u wè bile né we ní? Sé sí wi 'kón né dàa ti mieni ní dè?» <sup>57</sup> A kire fali nè kò pe mé kúrugodiele seni.

A Zezi wi sí pe ye: «Kuloceliē sienjuuwo wè kòrí kpu?orò fùn?, ka laa wi kàsi?i nī bè?, né wi sa?a wuulo ní?»

<sup>58</sup> A kire 'ki ken wii kakpoliyo sáa kpí?ile baa ki ti?e nī gè?, sienne pe sìdēngēle lire kenme nē bè.

## **14**

### **Kùlofoli Erodi wi 'Zan Batiisi kpúu wè**

*(Mar 6.14-29; Luk 9.7-9)*

---

<sup>n</sup>13.54 Nazareti kà?a ki 'puu (wéli baa 2.23; Luk 4.16).

<sup>o</sup>13.55 Wéli baa Mat 12.46; Mar 6.3; Luk 3.23; Zan 6.42.

<sup>1</sup> Ki cɛnyɛ nī yè a Erodi wè, Galile kùlofoli wè, a wi 'Zezi wori lú?u dè bà wi mí?ɛ ki cé yiri gè. <sup>2</sup> A wi 'juu né wi baakuɔɔ ní bèle né pe ye: «Zan Batiisi\* wī nàguɔ ɲáà wè, wi koli nè nyé nè yiri kúbilo nī bèle wī, kire ki 'tí a wi 'jáa nɛ kakpoliyo nyáà kpín?ini yè.»

<sup>3</sup> Ki nyaa Erodi wi cé tí a pe 'Zan cò wè nè wi puɔ né wi le kasuu nī, Erodiyadi kenme nē, wi cɔni Filipi cuɔ wè. <sup>4</sup> Ki nyaa Zan wi puu nɛ ki nyu Erodi mé wè né jo: «Kìì yeli?, bà muɔ 'muɔ cɔni wi cuɔ suɔ wè wi mé wè?» <sup>5</sup> A wi sí nɛ Zan caa wè né kpúumɔ ní, nè sí ki taa wi 'puu nɛ fi?é sienne nē bèle, nè ta?a gí nē, pe puu nɛ Zan tóri wè Kuloceliɛ sienjuuwo.

<sup>6</sup> Cenge gí Erodi wi yeziile ni cé mà?a lè, á piyē ki pùrɔɔ pùrɔ dè, a Erodiyadi wi póri wi 'ké nè sɛni yúo sienne yi?ɛ mé gè, a ki 'Erodi déni wè. <sup>7</sup> Kire ti?ɛ nī gè, a wi fali nè nyuɔ kún nè ken pìcapile mé lè né wi ye a wii nɛ yege ó yege caa, wire bé ki ken wi mé. <sup>8</sup> A wi yàa wi sí wi ye wi- sa jo: «-Zan Batiisi\* nyùgo ken gè m'mé píra píra ɲáà nī wè ki-puu yalege nī.»

<sup>9</sup> A ki 'kùlofoli bien wè, nè sí ki taa bà wi cé nyuɔ fɛni wi mé nè kúɔ wè, né nabɔnminɔ míeni ní bèle bàli pe puu nɛ líi né wi ní bèle, peli kenme nē bè, a wi 'jo pe sa ki ken wi mé. <sup>10</sup> Nè sienne tun a pe sɛni Zan nyùgo ceri gè baa kasuu nī wè. <sup>11</sup> Nè pɛni ki ken pìcapile mé lè yalege nī, a wi 'ki ken wi yàa mé wè. <sup>12</sup> A Zan wi pìtenmene pe 'ké nè sɛni kpúu líɛ wè nè sɛni tón, né ké nè sɛni ti juu Zezi mé wè.

### **Zezi wi 'sienne siramu?ɔ sirakogunɔ ken pe lii nè tɪn**

*(Mar 6.30-44; Luk 9.10-17; Zan 6.1-14)*

<sup>13</sup> Bà Zezi wi 'ti lú?u dè, a wi 'yiri baa ki ti?ɛ nī gè nè jíin kóri nī nè ké ti?ɛ káà nī larige nī, nè sɛni kò baa wiiye. Bà sienne pe 'ti cén dè a pe 'yiri pe kàaya nī yè nè 'ké wi kúruɔ tɔliyo nē. <sup>14</sup> Bà Zezi sɛni yiri wè nè sienni?eme báà nyaa bè; a pe nyinime 'jíin wi nī, a wi 'pe yaala pu?ɔ bèle nè pe ken.

<sup>15</sup> Cengu?ɔ gè, a wi pìtenmene pe sɛni yiri wi kúruɔ, nè wi ye: «Ti?ɛ gáà kii ná?a kiiye nè wè, nè píne cenge kii kú?ɔ. -Sienne torigo bèle pe- ké vòyo mé, pe- sa yaliire suɔ pe lii.»

<sup>16</sup> A wi sí pe ye: «Kìì yeli pe ké?; ye- pe ken pe lii yeli tíime bèle.»

<sup>17</sup> A pe 'wi ye: «Yafien wè weli mé ná?a gè?, nè yiri búruɔ kogunɔ né fúɔɔ siin nī?»

<sup>18</sup> A wi 'jo: «Yeri báan né ti ní wêli.»

<sup>19</sup> A wi fali nè ki juu sienne mé bèle né jo pe tɛni nyà?a nē gè. Né fali nè búruɔ kogunɔ líɛ bèle né fúɔɔ siin ní bèle, nè yi?ɛ yege gè nyi?ene nī, nè barige ken Kuloceliɛ mé, né



fali nè búru kúnminɔ wè nè ken pìtenmene mé bèle a pe 'wi lièle nè tóri sienne nē bèle.

<sup>20</sup> A pe mieni 'kàa nè tìn, a búru kabaride senre 'kò, a pe 'ti jo nè le juɔnyi?ene kie né siin nī. <sup>21</sup> Sienne bílì pe cé taa nè kàa bèle, pe puu ne waa nàguɔɔ siramu?ɔ sirakogunɔ mé (5000), piyè cɛlile né pìile tóri bèle?.

### **Zezi wi 'tán?a nè tóri lu?ɔ nē**

*(Mar 6.45-52; Zan 6.15-21)*

<sup>22</sup> A wi fali nè wi pìtenmene còri bèle né jo pe- jíin kóri nī gè peri waa wire yi?e nē kanyuɔ gfi mé gè, séni wire ga sienne torigo bèle kúɔ wè. <sup>23</sup> Bà wi kénì sienne torigo bèle nè kúɔ bèle, a wi tán?a nyagurugo náame nè kò baa wiiye, ne Kulocelié náari. Cenge kénì kúɔ gè, wi ní baa wii nigbe.

<sup>24</sup> Kóri ki cé sí lílì nè kúɔ gògogo nē gè, lu?ɔ ní gè ne yègí ne kpúɔn ki nē, bà káfalige ki puu ne wáari ne ki kpálí gè. <sup>25</sup> Bà pìlige ki pénì wúɔ gè, né je de báan kpienduunɔ mé bè, a Zezi wi 'lié nè ta?a pe kúruɔ ne tári ne waa lu?ɔ nē gè. <sup>26</sup> Bà pìtenmene pe kénì wi wéli nè nyaa wi tári lu?ɔ nē gè, a fíere 'pe cò, a pe 'jo dù?ɔ kikuuyirige gī, nè yè ne kòku?ulo wáari, bà fíere ti cé pe cò bèle.

<sup>27</sup> A Zezi wi fali nè juu né pe ní seni né jo: «Ye- yeli nàzɔnnɔ téngɛ bèle, mi wī; ye fāri fi?é?.»

<sup>28</sup> A Pieri sí wi ye: «Kàfɔli, a ki yē muɔ wī wè, ma tí mi gbè ké muɔ kúruɔ lu?ɔ nē gè toliɔ nē !» <sup>29</sup> A wi 'jo: «?aan, te báan !»

A Pieri wi 'tigi kóri nī gè ne tári lu?ɔ nē gè ne waa Zezi kúruɔ wè. <sup>30</sup> Bà wi kénì káfalige nyaa gè ki wáari kpu?ɔ gè, a wi 'fíe. Bà sí wi fíe wè a wi fali nè séli ne tíri lu?ɔ laame nī bè. A wi 'fali ne kòkuulo wáari né jo: «Kàfɔli, -mi suɔ !»

<sup>31</sup> A Zezi wi fali nè wi wáa nè líe kɔli nē gè, né wi ye: «Muɔ téngɛle ni 'céri díe, gáa nē muɔ kénì káala ?»

<sup>32</sup> A pe 'jíin kóri nī gè, a káfalige ki 'yéri. <sup>33</sup> Sienne bílì pe 'puu baa kóri nī gè, a pe pénì káguro wáa wi táanni né jo: «Muɔ tɔni yē Kulocelié Jaa, kányi?e !»

### **Zezi wi 'yaala pu?ɔ Genezareti kà?a nī**

*(Mar 6.53-56)*

<sup>34</sup> A pe 'lu?ɔ jeli gè nè ké nè séni tigi Genezareti nī. <sup>35</sup> Bà ki ti?e sienne pe 'wi nyaa nè cén wè, a pe 'tunduro torigo kàaya yi mieni nī nè mà?a, a pe 'pen né yaala feliye yi mieni ní wi kúruɔ. <sup>36</sup> A pe yè ne Zezi náari wè né jo wi- peli ya?a peli cò daa wi

burugo nyuɔ kire yákuɔ nē gè; bìli míeni sí pe puu ne cògí ne taʔa ki nē gè, pe nē cé puʔɔ wálile.

## 15

### **Kulocelie kajuudiʔele gèle né kaliʔele ní gèle**

(Mar 7.1-23)

<sup>1</sup> Kire tiʔe gáà nī gè, a Kulocelie sienre sebecénmine\* bèle, né Fariziennε\* ní bèle Zerizalemi kàʔa nī gè, a peli 'pen Zezi kúruɔ wè nè pèni wi ye: <sup>2</sup> «Gáa nē muɔ pitenmenε pe wè ne liele kaliʔele kpóri gèle wèʔ; níè ne búru káa wè kiyε ní yè sinjige nī yè ?»

<sup>3</sup> A wi sí 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «A yeli bèle, gáa nē yeli ne Kulocelie kajuudiʔele kengi gèle ne wáari, né kò yeli kaliʔele keli nē gèle ? <sup>4</sup> A kire laa wè, Kulocelie wii ki juu léʔ né jo:

*Te muɔ tuu né muɔ nuu kpóri bèle,<sup>p</sup>*

*dí a sien ó sien wi tuu faʔa, á kire laa nè wi yàa faʔa wè, ki sien wi yeli pe- wi kpúu wī.<sup>q</sup>*

<sup>5</sup> Nè sí ki taa yeli nē jo dí a sien 'ki juu wi tuu mé, á kire laa wi yàa mé, né wi ye: «Gii ki 'puu náʔa m'mé mi gbè muɔ sáʔa wè, mi 'ki yaʔa bàga kpuʔɔɔ kpíʔile né ki ní, <sup>6</sup> sien wi ně ní wi tuu kpúʔɔ wèʔ. Ki nē kpíʔile yeli nē Kulocelie sienre kpúu dè yeli kaliʔele keli kenme nē bè. <sup>7</sup> Funlarigefɔlilo bìele yeli bèle. Kulocelie sienjuuwo Ezayi wi tànʔa ki 'puu yeli nē, bà wi cé yeli wori juu dè nē yaʔa wè, né jo:

<sup>8</sup> Kùlo náà sienne piyē ne mi kpóri nyawari nē wī,

*nè sí ki taa pe funyɔ yū liliye mi nē.*

<sup>9</sup> Pe 'jo peli yē ne mi kpóri, kire yē wíra wī.

*Siennε kajuʔulo né siennε kaliʔele yákuɔ nē*

*piyē ne siennε tenme bèle.»<sup>r</sup>*

### **Yere dí ti nyéni sien nóri wè Kulocelie yiʔe mé gè**

(Mar 7.14-23)

---

<sup>p</sup>15.4 Wéli baa Yir 20.12; Fàn 5.16.

<sup>q</sup>15.4 Wéli baa Yir 21.17.

<sup>r</sup>15.9 Wéli baa Eza 29.13.

<sup>10</sup> A wi fali nè sienne yeri bèle nè pénì pe ye: «Yeri lúru, yéri sienre ti kòri céngi wè.

<sup>11</sup> Gii ki nyéni jiiin nyuo nī gè, kire bè? ki nyéni sien nóri wè?, nè sí ki taa gii ki nyéni yigi nyuo nī gè kire ki sí sien nú?wè wè.»

<sup>12</sup> Kire ti?e gáà nī gè, a wi pìtenmene pe 'sì?ere nè kpòni wi nē né wi ye: «Muo 'cén lé bà Farizienne\* pe 'muo sienre dáà lú?u dè, a ti 'pe bien lé ?»

<sup>13</sup> A Zezi wi 'pe ye: «Mi Tuu njáà wī baa nyì?ene nī lè, tiige ó tiige wìl córi gè?, ki tiige ki bága kón bè wáa wī. <sup>14</sup> Ye- pe ya?a baa, fúonno bíele, pe fúonnyenine pe nyéni cògí. A fúon sí je fúon wáà cò wè, pe siin pe bága lá?a tuu kàti?e nī wī.»

<sup>15</sup> A Pieri sí wi ye: «Kàsiile náà ni sienre kòn dè weli mé.»

<sup>16</sup> A Zezi wi 'wi ye: «Yeli ne tñin kanaasinjenne wī lé yeli mieni bèle ? <sup>17</sup> Yeli sì cén? lé ga dí gii míeni ki sí jiiin sien nyuo nī gè, kiī ne waa liye nī wī lé, á sien wi nē kénì ké kàfu?u lé ? <sup>18</sup> Sienre dífí sí ti sí yiri sien nyuo nī gè, tire sí kón fungo nī wī; tire sí ti nyéni sien nóri wè. <sup>19</sup> Nè ta?a gíi nē, fungo nī sòngibiire tiī ne kóngi, né sienkpu?u ní gè, né ceyuugo ní gè, né cecaafaaliga ní gè, né nàjaafaaliga ní gè, né kàyuugo ní gè, né káfinere kajuumo ní bè, né sienjuucu?o?o ní dè. <sup>20</sup> Dàa tire ti nyéni sien nóri wè, á kire laa wè, bè lìi né kiye ní yè sijnige nī yè, kire ně sien nú?wè wè?.»

### **Kanaa wuulo cuo wáà 'ténge Zezi nē wè**

*(Mar 7.24-30)*

<sup>21</sup> Bà Zezi wi 'yiri baa kire ti?e nī gè, nè ké Tiiri né Sidon táloyo mé. <sup>22</sup> A Kanaa kùlo cuo wáà<sup>s</sup> yiri nè ta?a wi nē, ne yékpòli wáari wi kúru gu níe wáa: «?é Kàfòli, Dawuda Jaa\*, nyinime taa mi nē; mi póri wii ná?a fùròwò gbòdolilo kiye nī yè !»

<sup>23</sup> A Zezi wi 'píe, wìl yafien juu né wi ní?.

A wi pìtenmene pe 'sì?ere nè kpòni wi nē né wi ye: «Celiwe njáà cira wè wi- koli weli kúru gu, wii ne kpáala ne nii we nī.»

<sup>24</sup> A wi sí jo: «Kulocelie wìl mi tun yafien mé?, ka laa Isirayeli kùlo sìnbaara tire kúru gu bè?, sìnbaara dáà ti 'pùunni dè.»

<sup>25</sup> A celiwe wi sèni tuu ne káguro wáa wi táanni né jo: «?é Kàfòli, -mi sá?a.»

<sup>26</sup> A Zezi wi 'wi ye: «Kiì yeli we- pìile pe suro líe dè we wáa panbigéle mé?.»

<sup>27</sup> A celiwe wi sí jo: «?aan, kányi?e gí Kàfòli, panbigéle ke nē sí ne ke kàfòlilo pe

---

<sup>s</sup>15.22 Celiwe njáà wè, Zuufuwo bè wi puu?, nabònwò wi 'puu. Fa?a lèlè nī lè Zuufulo pe puu ne Kanaa kùlo wuulo tóri bèle pe leguulo, pe kenme pii cé pe déni?.

siliiworo káa dè lîidi?e nî gè.»

<sup>28</sup> Kire ti?e nî gè a Zezi wi sí wi ye: «Cí, celiwe muo, muo téngede ni tóni yē kpuolo ! Gii muo ne caa gè, ki bé kpí?ile.» Kire lèle nî lè a celiwe wi pori wi fali nè póri seni.

### **Zezi wi 'yaala pu?o ni?ebele**

*(Mar 7.31)*

<sup>29</sup> A Zezi wi 'yiri baa kire ti?e nî gè nè ké Galile ku?ojii kóli mé, nè sénì tán?a nè téni nyagurugo nē gè baa. <sup>30</sup> A sienne pe 'ké wi kúrugú ni?ebele né pe yaala ní bèle: bili yē lolilo, bili yē yaakpólilo, bili yē fúwónno, bili yē bobolo, nè fàri yaala feliye sáa nē. A pe sénì pe cáan wi yi?e mé gè a wi pe pu?o. <sup>31</sup> A kire 'ki ken a sienne pe yè ne nyu ne cúru, bà pe 'bobolo nyaa bèle pe nyu bèle, lolilo ní bèle ne tári bèle, né yaakpólilo ní bèle pe pori bèle, á fúwónno ní bèle ne nya?a bèle. A sienne pe 'tuu ne Isirayeli Kulocélie sèlí wè.

### **Zezi wi 'sienne siramu?o ken a pe 'lii nè tîn**

*(Mar 8.1-10)*

<sup>32</sup> A Zezi wi 'wi pîtenmenε yeri bèle nè sénì pe ye: «Sienne pe nyinime yē mi nē: ki cenye taanri yī ñò wè bà piyē mi kúrugú bèle, piyè fie yakaa taa nè káa?. Mi sí wè caa bè pe ye peri waa né fungo ní gè?, kire laa pe baa mōnigō bè tuu koligo nē.»

<sup>33</sup> A wi pîtenmenε pe 'wi ye: «Séti?eni we bé yaliire taa dè ná?a gè larige gáa nî gè wa?a mme gè, bága sienni?eme báa ken bè pi- lii tîn wè ?»

<sup>34</sup> A Zezi wi 'pe yúgo: «Búruo jori biéle baa yeli mé ?»

A pe 'wi ye: «Búruo kólisiin, né fúwopigele cèri ní.»

<sup>35</sup> A wi 'sienne ye bèle pe- tigi pe téni dàala nē lè, <sup>36</sup> né fali nè búruo kólisiin líe bèle né fúolo ní bèle, nè barige ken Kulocélie mé, né wi celile nè ken pîtenmenε mé bèle, a pe 'wi liele nè tóri sienne nē bèle. <sup>37</sup> A sienne pe mîeni 'káa nè tîn a káagoriro 'kò daanyieye kólisiin. <sup>38</sup> Sienne bíli pe cé káa búru nē wè, nàguolo pe 'puu sienne siramu?o (4000); piyè cé celile né piile tóri bèle nè le baa?. <sup>39</sup> Bà wi kénì sienne tórigo bèle nè kúo bèle, a wi 'jín kóri nî gè nè ké Magadan ténime kayōbigō mé.

## **16**

**Pe 'jo Zezi wi- kanyu?onino láa kpí?ile peli nyaa**

*(Mar 8.11-13; Luk 12.54-56)*

<sup>1</sup> A Farizienne\* bèle né Sadusienne ní bèle, a pe 'pen nè pénì wi ye wi- kanyuʔonino láà kpíʔile nìi ni 'kón Kulocelié mé wè peli nyaa wêli. Ki nyaa pe puu ne Zezi wi nyuo caa wī.

<sup>2</sup> A wi sí pe ye: «A cenge gbénè kúo á nyiʔene ni nyénige lè yeli nê jo: «M'bànʔa kàsaʔa sī tuu?»<sup>t</sup> <sup>3</sup> Nè píne sínbinime táanni gè, yeli nê jo: «Pàngé gè kàsaʔa bé tuu, bà káfugo kíi ne nyíʔeri a nyiʔene ni 'wúo lè.» Yeli 'jáa ne kele céngi gèle nyiʔene wéligé nē gè, yeli sí sí gbè jáa? bè lègèle ke kenme céli bè, bè ki cén lé ? <sup>4</sup> Kènne náà wuulo pe 'pii ne ní sienkolilo Kulocelié yiʔe mé, né sí jo macen peli ne kanyuʔonino caa bè nyaa. Kanyuʔonino yafien sì ga tíi bé kpíʔile fié bè tìe yeli nēʔ, gá Zonasi\* woli lire bèʔ.»<sup>u</sup> A wi fali nè núgo pe táanni nè ké.

### **Zezi wi 'jo sienne pe- piye cò Farizienne né Sadusienne pe sìnvari nē dè**

*(Mar 8.14-21)*

<sup>5</sup> Bà wi pìtenmené pe 'jeli nè ké kanyuo gñi mé gè, a ki nyaa pe yé fiʔe, piyè yé búru líe nè kéʔ. <sup>6</sup> A Zezi wi 'pe ye: «Yeri yiye ciʔige Farizienne\* pe sìnvari\* nē dè, né Sadusienne\* sìnvari\* ní dè.»

<sup>7</sup> A pe yè ne ki sòngí nè jo dùʔo bà peli sì búru líe wèʔ, dùʔo kire gī. <sup>8</sup> A Zezi wi 'ki cén gáa pe sòngí gè, a wi 'pe ye: «Gáa nē kire sòngiro dáà tii yeli funyo ní yè, á yiyē kòngí ne wáari yiye nē né jo búru wè ye mé wèʔ ? Yeli téngéle ni 'céri díe ! <sup>9</sup> Yeli fié kele cò gèle léʔ ? Yeli wè sòngí ne tari léʔ né búrulo koguno wori ní dè lé, bàli sienne sramuʔo sirakoguno (5000) cé káa bèle, daanyieye nyí yi cé kò káagoriro nē dè lé ? <sup>10</sup> A búrulo kólisiin wori dè né sienne sramuʔo (4000) wori dè ? Daanyieye jòri ye cé líe káagoriro nē dè ? <sup>11</sup> Ki meni á yeli sì ki cén? dí búru wori nē bèʔ mi puu ne nyu né yeli ní bèle, bà mi cé yeli ye yeri yiye ciʔige Farizienne\* sìnvari\* nē dè né Sadusienne\* sìnvari\* ní dè wè ?»

<sup>12</sup> A pe né péli nè ki cén dí sìnvari dáà pe sí le búru ní wè, tire bèʔ wi puu ne punʔ, ki nyaa Farizienne\* bèle, né Sadusienne pe tenmené lire wori nē wi puu ne nyu ne pe sòmí.

### **Pieri wi 'jo Zezi wire wī Kulocelié Siennyienegonwo wè**

*(Mar 8.27-30; Luk 9.18-21)*

---

<sup>t</sup>16.2 Isirayeli kùlo wuulo mé bèle, bà ki yē.

<sup>u</sup>16.4 Wéli baa Mat 12.39.

<sup>13</sup> Bà Zezi wi kénì sèni jín Sezare Filipi kà?a ténime nī bè, a wi 'wi pìtenmene yúgo bèle né jo: «Gíi sienne piyē ne nyu Sien Pùò wori nē dè; pe 'jo n̄ásien wī ?»

<sup>14</sup> A pe 'jo: «Pàli 'jo Zan Batiisi, a bìli 'jo Elii, a pàli ní nē jo Zeremii, á kire bè? Kulocelié sienjuuwo wáà.»

<sup>15</sup> A wi 'pe yúgo: «A yeli bèle, yeli 'jo mi yē n̄ásien ?»

<sup>16</sup> A Siimò Pieri wi sí siennugoro ken dè né jo: «Muò wī Kirisi\* wè Kulocelié Siennyienegonwo wè. Muò wī Kulocelié Jaa wè, Kulocelié wewiwe wè.»

<sup>17</sup> A Zezi wi sí wi ye: «Siimò Zonasi jaa, muò 'diba taa, nē ta?a gíi nē sien bè? wi 'kányi?e gáà tìe gè muò nē?. Mi Tuu wire tíime wī, mi Tuu n̄àà wī baa nyi?ene nī lè.

<sup>18</sup> Kire nē m'bé ki juu muò mé, pe muò ye Pieri (kire k̄ori wi 'jo «s̄indenige»), kire s̄indenige gáà kire nē m'bé mi gboli téngè lè. Kùu wií ga tíi bága fàn?a taa ki gboli nē lè púlo?. <sup>19</sup> M'bága Nyi?ene Kùlofoligò ki lakilele ken bèle muò mé. A muò 'yege ó yege può dàala nē lè, ki bé può bè píne nyi?ene nī lè; a muò sí yege ó yege sá?a dàala nē lè, ki sá?age nyi?ene nī lè.» <sup>20</sup> A wi fali nē ki juu nē gbèngè wi pìtenmene mé bèle né pe ye pe f̄aga tí bé ki juu sien mé? dí wire wī Kulocelié Siennyienegonwo\* wè?.

### **Zezi wi 'jo pe bága wire kpúu, wire bé sí koli bè nyé**

*(Mar 8.31 - 9.1; Luk 9.22-27)*

<sup>21</sup> Bà ki 'lá?a kire lèle nī lè, a Zezi wi 'séli ne ki nyu ne tíi wi pìtenmene nē bèle né pe ye dí ki 'nyaa fàn?a wire ké Zerizalemi kà?a mé gè, bàa wu?ogò suò kpu?ò liele pe kiye nī yè, né Kulocelié Gbù?òrsa?a\* kàfolilo ní bèle, né Kulocelié sienre sebecénmine\* ní bèle, dí pe bé wire kpúu; cendaanriwu?u nē gè, wire bé ní koli bè nyé.

<sup>22</sup> A Pieri wi 'wi cò nē s̄i?ere kàsenge nē, nē s̄eni jo wi nē j̄uuyi, dí «Kulocelié wi 'kpú?ò, yafien s̄i muò taa?, Kàfoli.»

<sup>23</sup> A Zezi wi 'yi?e nē wi ye: «Koli mi kúругu Seteni muò, muò je mi ken mi kúругo tuu wī, nē ta?a gíi nē, muò wè Kulocelié kele s̄ongí?, sienne wu?ulo muò ne s̄ongí.»

<sup>24</sup> Kire tí?e nī gè, a wi fali nē ki juu wi pìtenmene mé bèle né pe ye: «A sien n̄i ne ki caa bè ta?a mi nē wè, sien wi- fi?e né w̄i wobowo ní wè, wi sí wi tiiparige\* líe gè, wi-ta?a mi nē. <sup>25</sup> A kire laa wè, sien n̄i wi 'ki caa bè wi s̄i suò wè, sien wi bé wi s̄i cú?ò wè. A n̄i sí wi s̄i cú?ò wè mi kenme nē bè, sien wi bé koli bè wi taa. <sup>26</sup> Gáa ki bé nyuò sien nē a wi duniya powo wi m̄eni taa wè, dí wi s̄i wi sí cú?ò wè ? Gáa sien bé gbè ken wi s̄i s̄indi?e gè ?

<sup>27</sup> Sien Pùò wi bé sí ga pen wi Tuu kpuòmò n̄ajenre ní dè, né wi nyi?ene tundunminò ní

bèle; bé sí li?ele ken sienne mé bèle, sien ó sien, bè yeli né wi kakpi?iligele ní gèle.

<sup>28</sup> M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, pàli yē bile yérile ná?a gè, piyě ga kùu?, fúo bè taa pe ga Sien Pùo nyaa wè wiri báan wi Kùlofoligo kpuomō nī bè.»

## 17

### Zezi céri ti 'yi?e ne nyí?ene

(Mar 9.2-13; Luk 9.28-36)

<sup>1</sup> Cenyē kōlini tóri kire kàdu?ume gè, a Zezi wi 'Pieri kóri, wire né Yakuba, né Zan wi siinyeni wè, a pe 'ké nē sēni tán?a nyagurugo náame nē kò baa piye yákuo. <sup>2</sup> A wi céri ti kēni yi?e a pe 'ki nyaa, a wi yi?e ki 'yi?e ne càanná bè cenge tíele, á wi bururo ti 'yi?e nē ciile bè kp̄ienme tíele. <sup>3</sup> Cèri buu a pe 'Misa né Elii<sup>v</sup> nyaa a pe péni nyu né wi ní.

<sup>4</sup> A Pieri sí sienre líe dè nē Zezi ye wè: «Kàfoli, kiī p̄origo bà wiyē ná?a gè; a muo 'f̄oli wè m'bé kp̄ataaya taanri kp̄uon, kàa- puu muo wu?u, kàa sí puu Misa wu?u, dí ḡi ki sí puu Elii wu?u.»

<sup>5</sup> Bà Pieri wi nyu ne tíin wè, a kàsadibage káà péni yéri nē tón pe nē, ki m̄ieni yē kp̄ienme. A pe 'juumō p̄àà lú?u baa kàsadibage laame nī bè, a pi 'jo: «Ŋàa wire wī mi p̄uō ḡàà wi 'mi déni wè; wīi ne fundaanra kan?a m'mé kpu?o. Yeri luru wi nē !»

<sup>6</sup> Bà p̄itenmene báli pe 'juumō báà lú?u bè mme gè, a pe 't̄igi nē tuu nē yiye tón yè; ki nyaa f̄iere cé pe cò kpu?o.

<sup>7</sup> A Zezi wi 'si?ere nē kp̄oni pe nē, né kōli ta?a gè pe nē né pe ye: «Ye yè, ye f̄ari fi?é?.»

<sup>8</sup> Bà pe 'nyapigele múgu gèle, piyè ní nē sien nyaa?, gá Zezi wire nigbe bè?.

<sup>9</sup> A pe 't̄igi nyagurugo nē gè, a Zezi wi 'ki juu nē gb̄enge pe mé né pe ye: «Ye f̄aa ga yafien juu sien mé?, ḡaa yeli nyaa gè?, bè taa Sien Pùo wi- ga nyé bè yiri kúbilo nī bèle.»

<sup>10</sup> A pe sí wi yúgo né jo: «Gáa nē Kulocelie sienre sebecénmine\* pe sí ne ki nyu né jo dí Elii wi yeli bè k̄ini ben wè ?»

<sup>11</sup> A Zezi wi 'siennugoro ken dè né jo: «Elii wi t̄oni ne báan baa; wi bé pa keke m̄ieni gb̄obori meni ke k̄ini nē puu gèle. <sup>12</sup> M'bé sí ki juu yeli mé, Elii wi nyén̄i pen nē kúo, nē sí ki ya?a sienne piyè wi cén?; ḡi ki yé pe déni gè a pe 'ki kp̄í?ile wi nē piye fungo. Kanugo kire ki waa ne tíin, Sien Pùo wi bé wu?o pe kiye nī.»

---

<sup>v</sup>17.3 Misa né Elii: Pe siin báli bèle peli biele Kulocelie Nyakungenge Li?e sienre ti nyùgboliyo yè.

<sup>13</sup> Píra ɲáà nī wè a pe né ki cén dí Zan Batiisi wori wi puu ne nyu pe mé.

### **Zezi wi 'tuulo lá?a pùò wáà nē**

*(Mar 9.14-29; Luk 9.37-43a)*

<sup>14</sup> Bà pe sèni nò sienne nē bèle, a nàguo wáà pen nē pèni káguro wáa Zezi yi?e mé gè né jo: <sup>15</sup> «Kàfòli, nyuo mi nē, tuulo yē mi jaa nē wè; wii ne wu?o ne wii. Ki 'toliyo nyuo kúo bà wii ne lá?ala ne tun kàsun nī gè, nē pínè ki 'toliyo sáa kúo bà wi lá?ala ne tun lu?o nī gè. <sup>16</sup> Mi 'wi líe nē pen muo pìtenmene kúruo bèle, piyè jaa nē wi pu?o?.» <sup>17</sup> A Zezi wi 'wi ye: «?é, yeli yirile náà wuulo bèle, yeli yē téngèle fùn, nē pínè yeli yē sienkolilo ! Lèlè jòri mi yeli bè kúo bile né yeli ní cígini ? Lèlè jòri mi yeli bè ní yeli kpàri bè cò wè ? Ye- pùò líe wè ye sì?ere ná?a m'mé.»

<sup>18</sup> A Zezi wi 'juu gbòdoli nē wè a wi 'yiri pùò nī wè, a wi fali nē póri ki lènungo nī lè.

<sup>19</sup> A pìtenmene pe sí ké Zezi kúruo wè nē sèni juu né wi ní kàsenge nē, né wi ye: «Gáa nē weli sì jaa nē wi cira nē yige wi nī ?»

<sup>20</sup> A wi 'pe ye: «Yeli téngèle ni 'céri nē tóri. M'bé sí ki juu yeli mé kányi?e nē, a ki yē téngèle yē yeli mé bè mutaridi piige kpu?ogenme tíele bè, a yeli 'juu né nyagurugo gáa ní gè né ki ye: «Núgo bile ná?a gè, mari waa baa mme gè», ki bé ké; yafien sì je yeli jaa?.

[ <sup>21</sup> Gbòdolilo bálì felile pe wè ne waa?, ka laa náarige né súnlere bè?.]»<sup>w</sup>

### **Zezi wi koli nē jo pe bága wire kpúu, wire bé sí koli bè nyé**

*(Mar 9.30-32; Luk 9.43b-45)*

<sup>22</sup> Bà pìtenmene pe kâ sèni piye pínè né Zezi ní wè Galile ténime nī bè, a Zezi wi 'pe ye: «Ki 'nyaa fàn?a, Sien Pùò wi bé cò bè le sienne pe kiye nī yè wī. <sup>23</sup> Pe bé wi kpúu; cendaanriwu?u nē gè wi bé koli nyé yiri.»

A sienre dáà ti 'funyo cú?o pe nī kpu?o.

### **Kulocelié Gbù?òrɔsa?a wali sàrigè wori dè**

<sup>24</sup> Bà sí pe kèni ké Kafarinawu kà?a mé gè, a Kulocelié Gbù?òrɔsa?a walisuolò pe 'ké Pieri kúruo nē sèni wi ye: «Yeli kàfòli wi díe ne Kulocelié Gbù?òrɔsa?a\* wali sàrí wè í ?»<sup>x</sup>

---

<sup>w</sup>17.21 Koligo togo né nigbe gáà ki sienre ti 'laa gireki kòli sebere sebeliele pe sáa nī (wéli baa Mar 9.29).

<sup>x</sup>17.24 Kulocelié Gbù?òrɔsa?a\* wali sàrigè gè: Zuufulo nàguolò bèle, pe mieni puu ne wali cèce cáanri yiele ó yiele Kulocelié Gbù?òrɔsa?a\* wori nē dè (wéli baa Yir 30.13).



<sup>25</sup> A wi 'jo: «?aan.»

Bà Pieri wi kénì ké kpáa mé gè, a Zezi wi 'wi yúgo né wi ye: «Gíi muo ne sòngí, Siimo ? Kùlofolilo bèle, báli mé pe sí ne lanbo suu wè né parituwo yakonro ní dè ? Kùlo pìile mé wí lé, dí nabonmino mé pe sí ne wi suu ?»

<sup>26</sup> A Pieri wi 'jo: «Nabonmino mé pe sí ne wi suu.»

A Zezi wi 'jo: «A ki sí yē bè, kùlo pìile peli sí yē ñódaala lanbo sàrigè nē gè wí kìe.

<sup>27</sup> Nè ki ya?a weli wè caa bè kpí?ile pe mé kúrugodiéle?. Kire nē, te waa baa lu?o mé gè, ma sa muo fúo?a caan gè. A fúon ñí sèni ki líe péliwè wè, ma wi píle ma yige. Ma wi nyuo múgu gè muo bé wali kpège nyaa ki nī; ma wi líe ma sa ken Kulocelié Gbù?wosa?a walisuwo mé bèle weli wuu, muo né mi wuu.»

## 18

### Sien ñí wí kpuwo wè Nyì?ene Kùlofoligo nī gè ?

(Mar 9.33-37; Luk 9.46-48)

<sup>1</sup> Kire lèlè nī lè a pitenmene pe 'si?ere nè kpóni Zezi nē wè, nè wi yúgo né wi ye: «Ñáasien wí kpuwo wè Nyì?ene Kùlofoligo nī gè ?»

<sup>2</sup> A wi 'pùo wáa yeri nè pénì yérige pe sun?omò nī bè <sup>3</sup> né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, a yeli sì yi?e yeli funyo nī yè?, nè yìye kpí?ile bè pìile tíele wè, yeli sí ga tíi bé jíin baa Nyì?ene Kùlofoligo nī gè?. <sup>4</sup> Sien ñí wí 'wii cérigè bà pùo ñáà tíele wè, wire wí kpuwo wè Nyì?ene Kùlofoligo nī gè. <sup>5</sup> A sien ñí sí pùo ñáà wi wàa cò cènge mi mí?e kire kenme nē bè, mi sien wi 'cò cènge.

### Zezi wi 'siengbenre juu nè sienne sòmi bèle

(Mar 9.42-48; Luk 17.1-2)

<sup>6</sup> «A sien ñí sí yē kúrugodi?e pìile báli pe wàa cíewe mé wè, n'bele pe 'téngè mi nē bèle, ki bé bèli póri sien mé wè, a pe yé tíre sindenigbu?o puo wi mé yétiige nī gè né sèni wi wáa ku?ojii sícuumo ti?e káà nī gè. <sup>7</sup> ?é ! Yawu?o yē duniya wuulo nē bèle, kúrugodi?ele kenme nē bè ! Nè ta?a gíi nē, kíi gbè kpí?ile? kúrugodi?ele fāga puu baa wè?. A sien ñí sí kpí?ile kaala á kúrugodiéle taa wè, kire sien wè yawu?o yē wi nē.

<sup>8</sup> A ki sí yē muo kòli ki caa bè muo ken muo kúruogo wè, á kire laa a ki yē muo tóligo káà gī wè, -ki ceri ma wáa lí?i. Ki póri muo sa bànguo sù taa wè bé puu kajerige ní, á kire laa bé puu tajerige ní, sèni muo puu né muo kiyè yi siin ní yè, né muo tólíyo yi siin

ní yè, pe ga sa muo wáa bànguò kàsun nī gè, kàsun gáà ki wè fíri ne nya?a gè?.

<sup>9</sup> Nè pínè a ki yē muo nyapile ni nyéni muo kan?a muo ne kúru gu wè, -ni kòn ma wáa li?i. Ki 'póri muo puu nyapilenigbefóli baa jíin bànguò sù nī wè, séni muo puu né muo nyapigele ke siin ní gèle, pe ga sa muo wáa kusi?i kàsun nī gè, gáa ki wè fíri ne nya?a gè?.

### **Sìnbuò kàsiile lè, sìnbuò ñàà wi cé pùunni né kénì nyaa wè**

*(Luk 15.3-7)*

<sup>10</sup> «Yeri ci?ige díe ! Wàa fãa ga bàli pe wàa cíewe nigbe cúonno?, bàli ní pe wè tóri bèle?. M'bé ki juu yeli mé, nyi?ene tundunminò báli bíele baa nyi?ene nī lè pe wuulo bèle, piyē yérile súuri mi Tuu wi yi?e mé gè [ <sup>11</sup> ]<sup>y</sup> mi Tuu ñàà wī baa nyi?ene nī lè.

<sup>12</sup> Yeli jo meni ? A sìnbuò dabataan yē sien mé, á sìnbuò nigbe 'pùunni pe nī bèle, wī bìli togosicèri né kpòrigò né kacèri ya?a bèle baa lé nyagurugo nē gè, bé ké bàa wi caa wè lé ? <sup>13</sup> A ki sí yē wi séni wi caa nè nyaa wè, m'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, wi bé puu fundaanra nē sìnbuò ñàà nigbe kenme nē bè, bè tóri bìli togosicèri né kpòrigò né kacèri nē bèle, piyè pùunni bèle?. <sup>14</sup> Bà sí ki yē, yeli Tuu ñàà wī baa nyi?ene nī lè, wi nyéni kaala bè?, ki nyaa bàli pe wàa cíewe pùunni wè?.

### **A muo siennyeni wi 'kapi?i kpí?ile wè**

*(Luk 17.3)*

<sup>15</sup> «A muo siinyeni wáa 'kaala kpí?ile muo nē, te waa ma sa juu né wi ní, ki- puu yeli siin yákuò sun?omò nī. A wi 'muo wori lú?u dè, muo 'fàn?a taa muo siinyeni nē wè. <sup>16</sup> A wī sí muo wori lú?u dè?, ma sa wàa nigbe caa ma fàri mīe nē, á kire laa pàli siin, majo bè Kulocelie siensebere ti 'ki juu wè, né jo: «Kaala ni- cuonri sienne siin nyaame nē, á kire laa taanri nyaame nē.<sup>z</sup> <sup>17</sup> A wi ní nè cí wī peli wori lú?u dè?, ma sa ti juu ma tìe téngefólilò gboli wuulo nē bèle. A wi 'cí wī peli wori lú?u dè?, mari wi tóri sìndengewe né bè lanbosuòwò\* tíele. <sup>18</sup> M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, a yeli 'yegé ó yegé può ná?a dàala nē lè, ki bé nyaa pu?ò nyi?ene nī lè bè pínè. A yeli sí yegé ó yegé sá?a dàala nē lè, ki bé nyaa sá?age nyi?ene nī lè.

---

<sup>y</sup>18.11 Gireki kòli sebere sebeliele pàli nyéni sienre taa fàri koligo 11 wori nē dè nè jo: *Nè ta?a gí nē, bìli pe 'pùunni bèle, Sien Pùò wi 'pen bè pa pe suò.* Ki tíele náà ni sí wè gireki kòli sebere sebeliele pe wecènjenmine nī bèle?. (Wéli baa Sél 48.16; Ìjún 34.8; Kakpi 12.11; Eb 1.14.)

<sup>z</sup>18.16 Wéli baa Fàn 19.15.

<sup>19</sup> Cígini m'bé ki juu yeli mé, ná?a yeli nī bèle, a sienne siin 'píne kaala ó kaala nē ná?a dàala nē lè, né ki náari wè, mi Tuu ḡáà wī baa nyì?ene nī lè, wi bé ki kpí?ile pe mé.

<sup>20</sup> Né ki cén a sienne siin, taanri, píne mi mí?e nē gè, mi yē baa pe sun?omō nī.»

### **Baakuɔsienpiuwe kàsiile ni ne**

<sup>21</sup> A Pieri sí fali nè sì?ere nè kpɔni wi nē né wi ye: «Kàfɔli, a mi siennyeni wi 'fàan ne sìpi?i caa m'mé wè, mi- ki ya?a wi nē bè taa tɔliyo jòri ? Dù?o tɔliyo kɔlisiin lé ?»

<sup>22</sup> A Zezi wi 'wi ye: «Tɔliyo kɔlisiin bè?, tɔliyo togotaanri né kpɔrigō bè taa tieye kɔlisiin.

<sup>23</sup> Kire nē we bé gbè Nyì?ene Kùlofɔligo tónminō gè né kùlofɔli wáà ní, wi puu ne ki caa wire baakuɔɔ pe- pa wire fu?ɔɔ tón gèle wire mé. <sup>24</sup> Bà sí wi séli ne pe yeri ne báan bèle, a pe péni yiri né wáa nigbe ní wi kúrugū; wire fu?ɔ ki cé yè wali mininyuɔɔ nyuɔ. <sup>25</sup> Bà yafien sì sí puu wi mé wi- ki sàri gè?, a wi kàfɔli wi 'ki juu nè gbènge né jo pe- wi pári wi né wi cuo ní wè, né wi pìile ní bèle, né wi kɔliyeɛ ti mieni ní dè, pe- wire ken.

<sup>26</sup> A baakuɔɔ wi fali nè tigi nè tuu wi kàfɔli yi?e mé gè, nè wi náari né jo: «M'ma fien wī, -fungo nyígi gè; m'bé muo fu?ɔ ki mieni tón muo mé.» <sup>27</sup> A baakuɔɔ ḡáà wi nyinime 'jín wi kàfɔli nī wè, a wi 'fungo nyígi gè wi kúrugū né sí fu?ɔ ya?a gè wi nē nè píne.

<sup>28</sup> Bà sí baakuɔɔ ḡáà wi 'lá?a nè ké wè, nè sénì kpàli né wi baakuɔnyeni wáà ní, wi fu?ɔ 'puu wi nē, siramu?o?o kogunō (100.000). A wi fali nè wi wáa nè mígi seni yékpoli nī lè, né jo: «Te mi fu?ɔ tóngi gè pírapira !»

<sup>29</sup> A wi baakuɔɔ wi 'tigi nè tuu wi yi?e mé gè nè wi fien né wi ye: «Fungo nyígi gè mi kúrugū, m'bé muo fu?ɔ tón gè muo mé.»

<sup>30</sup> Wii yéri ki nē?, né sí ké nè sénì wi baakuɔnyeni le wè kasuu nī, fúo nè taa a wi péni fu?ɔ tón gè nè péni ki kúo.

<sup>31</sup> Bà wi baakuɔnyenine pe 'gàa nyaa gè mme gè, a ki 'pe bien kpu?ɔ funyo nī yè. A pe sí ké nè sénì ti mieni juu nè tìe pe kàfɔli nē wè, gaa ki 'tóri gè. <sup>32</sup> A wi kàfɔli wi sí wi yeri nè péni wi ye: «Baakuɔsienpiuwe wī muo wè ! Mi fu?ɔ ḡí ki 'puu muo nē gè, miì dú?u ki mieni ya?a muo nē?, bà muo cé mi náari wè ? <sup>33</sup> Kii cé yeli lé? muo míeni nyinime taa muo baakuɔnyeni nē wè lé, meni mi 'nyinime taa bè muo nē wè ?»

<sup>34</sup> A ki 'wi kàfɔli bien wè, a wi sénì wi ken kasuufɔlilo mé bèle, fúo nè taa a wi péni fu?ɔ ki mieni tón. <sup>35</sup> Kire kenme báà pire nē mi Tuu wi bága ki kpí?ile né yeli ní, mi Tuu ḡáà wī baa nyì?ene nī lè, a yeli wè ki yeri yeli siinyeni nē wè né yeli fungo ki mieni ní

gè?.»

## 19

### ZEZI WI 'TAN?A NĒ KE ZERIZALEMI KA?A MĒ GE (19.1 - 20.34)

Zezi wi 'juu ceya?a wori nē dè

(Mar 10.1-12; Luk 16.18)

<sup>1</sup> Bà Zezi kénì sienre dáà juu dè nè kúo dè, a wi 'yiri Galile ténime nī bè, nè ké Zude ténime nī Zuruden cá?a kúru gu gè. <sup>2</sup> A sienni?eme 'líe nè ta?a wi kúru gu, a wi 'yaala pu?o bèle baa ki ti?e nī gè.

<sup>3</sup> A Farizienne\* páli 'ta?a wi kúru gu baa, nè séni wi nyuo caa, né jo: «Ki yeli lé nàguo gbè wi cuo wáa wè lé, a celiwe wi 'kaala láà fáala kpí?ile wè ?»

<sup>4</sup> A Zezi wi sí pe ye: «Yeli sì ki nyaa baa Kulocelié siensebere nī dè lé?, dí sélime nē bè wi cé pe kpí?ile nàguo né celiwe<sup>a</sup> lé ? <sup>5</sup> Né sí jo, dí: «Kire nē a nàguo celiwe líe wè, wire né wi cuo ní wè pe bé bìe bè tóri wire né wi tuu né wi yàa nē wè; wi bé wi cuo cò wè kányi?e ní, pe siin pe bé puu cetinne nigbe.»<sup>b</sup> <sup>6</sup> Kire nē ki ní wè tīn pe- jo piyē siin wī?, ki nyaa piyē céri ti?e nigbe wī. A Kulocelié sí ki pīne gè, sien fāri ki wáligi?.»

<sup>7</sup> A pe 'jo: «Gáa nē Misa wi sí cé ki juu nè gbènge né jo sien wi- cepɔrigo cú?o sebe kpí?ile wi ken wi mé; wi sí wi cira wè ?»<sup>c</sup>

<sup>8</sup> A wi 'pe ye, dí: «Yeli fungbenye yire kenme nē Misa wi cé kire ya?a ki de kpín?ini, né tí yeli ne yeli celile yeri bèle. A kire laa wè, sélime nē bè, bà bè? ki 'puu?. <sup>9</sup> M'bé sí ki juu yeli mé, a nàguo ŋí 'wi cuo wáa wè, a kiì nyaa celiwe wi 'kɔnimɔ caa wī wè?, á sien wi 'koli nè wàa líe wè, sien wi 'ceyuugo kpí?ile.»

<sup>10</sup> A pitenmene pe 'wi ye: «A ki yē bè nàguo tán?agenme pi yeli bè puu né wi cuo ní wè, ?á, ki wè pɔrigo nàguo celiwe ténge?.»

<sup>11</sup> A Zezi wi sí pe ye: «Siinne pe mieni wè jà?á bè fīli sienre dáà nē dè?, fúo macen bìli mé kire nyénì ken gè. <sup>12</sup> Nè ta?a gí nē, nàguomɔfunfɔlilo páli yē ne sii né pe nàgbienre ní dè wī; nàguomɔfunfɔlilo páli sí yē baa, siinne pe cí peli nàguomɔ yige bè pe nī.

---

<sup>a</sup>19.4 Wéli baa Sél 1.27; 5.2a.

<sup>b</sup>19.5 Wéli baa Sél 2.24.

<sup>c</sup>19.7 Wéli baa Fàn 24.1-4.

Nàgbienne páli sí ní yē baa, peli nê piye ya?a nàgbienne Nyì?ene Kùlofólìgò kire kenme nē. A ñii bé jáa bè yéri mi sienre dáà nē dè, wi- yéri ti nē.»

### **Zezi wi 'diba ta?a piile nē bèle**

*(Mar 10.13-16; Luk 18.15-17)*

<sup>13</sup> A sienne pe 'pen né piile ní wi kúruḡu, wi- pa kiyē ta?ala yè pe nē wi náarige kpí?ile pe mé. A pitenmene pe yè ne nyu bili nē pe puu ne piile kóri bèle ne báan bèle?.

<sup>14</sup> A Zezi wi sí pe ye: «Ye- piile ya?a bèle, ye fãri pe cìrá de kunu?, bili pe báan mi kúruḡu bèle. Nè ta?a gíi nē, bili bìele pe tíele bèle, peli wu?u gí Nyì?ene Kùlofólìgò gè.»

<sup>15</sup> A wi fali nè kiyē ta?ala yè piile nē bèle, né ta?a nè fali wi koligo nī gè.

### **Nàgapunwò lórifòli wori dè**

*(Mar 10.17-31; Luk 18.18-30)*

<sup>16</sup> A nàgapunwò wáà 'pen wi kúruḡu nè pèni wi ye: «Tenmefòli, kacènne níi mi yeli bè kpí?ile bé sí bànguò sii taa wè ?»

<sup>17</sup> A Zezi wi 'wi ye: «Gáa nē muò ne mi yúgo né gii ní gí cènge gè ? Kulocelié nigbe wí cènwe. A muò sí ne ki caa bè jíin bànguò sii nī wè, mari tári Kulocelié kaju?ulo nē gèle.»

<sup>18</sup> A wi 'jo: «Gíli gèle ?»

A Zezi wi 'wi ye: «Fãga sien kpúu?, fãga wàa cuò caa?, fãga yùu?, fãga fine ta?a muò siennyeni nē?.<sup>d</sup> <sup>19</sup> Te muò tuu kpóri wè né muò yàa ní wè; má muò siennyeni kaala ya?a lè ni- muò déni meni muò miè déni wè.»<sup>e</sup>

<sup>20</sup> A nàgapunwò wi 'jo: «Mi 'dàa ti mieni koliyo tán?a yè, gii ki ní nè kò cígini ?»

<sup>21</sup> A Zezi wi 'wi ye: «A muò ne caa bè puu cènwe bè pa?a wè, te waa ma sa muò kóliyere pári dè, ma ken fòngòfólilò mé, bà muò bé lóri taa nyì?ene nī lè. Píra ñáà nī wè, mári báan ma pa ta?a mi nē.»

<sup>22</sup> Bà nàgapunwò ñáà wi 'sienre dáà lú?u dè, a ti 'fungo cú?ò gè wi nī, a wi 'lá?a nè ké; ki nyaa lóri puu wi mé nì?ere.

<sup>23</sup> A Zezi wi sí ki juu wi pitenmene mé bèle né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, kii gbèlige lórifòli mé wi- jiiin Nyì?ene Kùlofólìgò nī gè díe ! <sup>24</sup> Nè píne m'bé ki juu yeli mé, kii fáari nyu?òmò mé wi- sùuri míseni kàwiile nī, nè tóri lórifòli nē wi- jiiin Kulocelié

---

<sup>d</sup>19.18 Wéli baa Yir 20.12-16; Fàn 5.16-20.

<sup>e</sup>19.19 Wéli baa Lev 19.18.

Kùlofoligɔ nī gè.»

<sup>25</sup> Bà pìtenmenɛ pe 'sienre dáà lú?u dè a ki 'laame cú?ɔ pe nī kpu?ɔ, a pe 'jo: «A ki yē bè gè, ñáasiɛn wi bé jáa suɔ ?»

<sup>26</sup> A Zezi wi 'nyapigele le gèle pe nī nè pe wéli né pe ye: «Siɛnne mé bèle, kiï gbè kpí?ile?, nè sí ki taa Kulocɛlie wire mé wè, kaala láà sì wi jáa?.»

### Sàri ñî Zezi wuulo pe bága taa wè

<sup>27</sup> A Pieri sí fali nè juu seni, né jo: «Ma sí ki wéli, weli bèle, weli 'kele ke mieni ya?a né ta?a muɔ nē. Gíi gī weli wu?u gè ?»

<sup>28</sup> A Zezi wi 'pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?ɛ nē, yeli báli ye 'ta?a mi kúruɔu bèle, a duniya wi kénì yi?ɛ fɔnwɔ wè, á Siɛn Pùɔ wi 'tèni wi fàn?afɔlilɔ kácun?ɔ nē gè, yeli míeni bèle yeli bé téni fàn?afɔlilɔ kácun?ɔ kie né siin nē, bè Isirayeli tuufɔduluyo kie né siin kàyu?u juu gè. <sup>29</sup> Nè pínɛ a siɛn ó siɛn jáa nè wi sa?a ya?a, á kire laa nè wi siinyɛnɛ ya?a; á kire laa, nè wi tuu ya?a; nè wi yàa ya?a; á kire laa, nè wi pìile ya?a; á kire laa, a siɛn ó siɛn 'wi siiye ya?a mi mí?ɛ kire kenmɛ nē bè, siɛn wi bé ki feliye dabataan taa, bè míeni bànguɔ sìi taa wè kɔrigɔ. <sup>30</sup> Nè sí ki taa ni?ɛnɛ yē pélile pàngɛ gè, pe ni?ɛnɛ bága puu kàdotɔnminɔ, dí kàdotɔnminɔ pe sí puu pélile.

## 20

### Èɛzen si?i baakuɔɔ siɛnre dè

<sup>1</sup> «Ki nyaa Nyì?ɛnɛ Kùlofoligɔ kiï, we bé gbè ki tónminɔ né kpáapogofɔli ní, wi 'yè sínbinimɛ nī bè fa?a, nè sɛnì baakuɔɔ líɛ pe pa baara wi mé èɛzen si?i nī. <sup>2</sup> A pe 'juu nè yéri sàri nē wè, gíi wi bé ken pe mé cɛngɛ nī gè. A wi 'pe tórigo si?i mé gè.

<sup>3</sup> A si?ifɔli wi ní nè yiri cɛngɛ ní gè ne waa dɔngɔnlele mé, nè sɛnì pàli nyaa cédaala nē, pe wè yafien kúu?. <sup>4</sup> A wi 'pe ye: «Yeli míeni bèle yeri waa baa mi si?i mé gè, a sàri ñî kénì yeli né yeli ní wè, m'bé wi ken yeli mé.»

<sup>5</sup> A baakuɔɔ pe 'ké.

A si?ifɔli wi ní nè yiri cígini cɛngɛnyeni ní lè nyùgo nī kire lèlɛ nī lè, né lèlɛ nī nī cɛngɛ ki cé cèli ne waa cɛngu?ɔ mé wè, nè sɛnì baakuɔɔ pàli caa cígini, nè kanunɔ juu lè pe mé.

<sup>6</sup> Cɛngu?ɔ gè, bà tàfalile yéri lèlɛ ni cé kò túɔn wè, a si?ifɔli wi ní nè yiri, nè sɛnì pàli nyaa kakuɔɔ wè pe nē?. A wi pe ye: «Gáa ye 'yéri ne kúu ná?a gè cɛnguɔmɔ wè, kakuɔɔ

wè ye nē lé ?>

<sup>7</sup> A pe 'wi ye: <Sien sì weli líe baara nī?>

A wi sí pe ye: <Yeli míeni bèle yeri waa baa mi si?i mé gè.>

<sup>8</sup> Cengu?ɔ gè, a si?ifoli wi 'ki juu wi kacuwriwɔ\* mé wè né wi ye: <-Baakuɔɔ yeri bèle ma pe sàri ken wè pe mé, ma ki séli bìli nē pe 'ké kàdu?umε gè mari waa pélile mé bèle.>

<sup>9</sup> Baakuɔɔ bíli pe cé líe yèri lèlè ní lè nè kò túɔn wè, a peli péni yiri, a pe 'pe ken cenguɔɔ sàri ní wè. <sup>10</sup> Bìli pe cé líe pélile bèle, a peli ne sɔngí peli yeli bè taa ni?εεgè bè tóri kàdu?umε wuulo nē bèle, nè sí ki taa a pe 'peli míeni ken cenguɔɔ sàri ní wè nè pínε. <sup>11</sup> Bà pe 'pe sàri suɔ wè nè kúɔ wè, a pe yè ne nyu ne kún?ɔri si?ifoli nē wè, <sup>12</sup> né jo: <Bàli pe 'ké kàdu?umε gè bàli bèle, peli sénì baara lèlè cèri wè, á muɔ péni pe wúɔ nè yeligε né weli ní lé, weli bálì we 'fùɔ cenguɔɔ bè, cengbaan láara wè !>

<sup>13</sup> A wi 'siennugoro ken wàa nigbe mé pe nī né wi ye: <Nàgori, gí mi 'kpí?ile muɔ nē sìpi?i wu?u gè ? Cenguɔɔ sàri nē bè? we cé juu nè yéri lé muɔ né mi ní wè ? <sup>14</sup> -Muɔ liélé líe lè mari waa. Ijàa wi 'pen kàdu?umε gè òàa wè, ki 'mi déni bè wi sàri nyanugo nē né muɔ ní. <sup>15</sup> Ki wè mi kiyε nī lé?, a gii 'mi déni mi- ki kpí?ile né mi wali ní wè lé ? Nyεbienne tù?ɔ yē muɔ nī wī lé, bà mi fungo kii cèngε gè ?>

<sup>16</sup> Kire sí gī, kàdotɔnminɔ pe bága kò pélile; pélile pe sí puu kàdotɔnminɔ.>

### **Zezi wi koli nè jo pe bága wire kpúu, wire bé sí koli bè nyé**

*(Mar 10.32-34; Luk 18.31-34)*

<sup>17</sup> A Zezi wi 'ké Zerizalemi kà?a mé. Bà wi waa wè, nè wi pìtenmεne kie ne siin kóri bèle nè yiri larige nī. Bà pe puu ne tíin koligo nē gè, a wi 'pe ye: <sup>18</sup> «We n'belε we waa Zerizalemi kà?a mé. Pe baa Sien Pùɔ cò wè bè le Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a kacuwriilo kàfolilo pe kiyε nī, peli né Kulocelie sienre sebecénmine\* ní bèle. Pe bé kàyu?u juu wi nē, bè wi kpúu wori yérigε dè nigbe nē, <sup>19</sup> bé sí wi ken nabɔnminɔ mé peri wi teri de pìye nyíεne wi nē, bé sí wi kpúɔn sápile ní, bé sí kúɔ bé wi kpúu tiiparige nē. Cendaanriwu?u nē gè wi bé nyé bè yiri.»

### **Zaki né Zanyé yàa wi 'Zezi náari wè yakaa nē**

*(Mar 10.35-45)*

<sup>20</sup> Kire ti?ε nī gè, a Zebede jaala pe yàa wi 'ké Zezi kúruɔ wè né wi piile ní bèle, nè sénì káguro wáa wi yi?ε mé gè né sí yakaa náari wi mé.

<sup>21</sup> A Zezi wi 'wi yúgo: «Gáa muo ne caa ?»

A celiwe wi 'jo: «-Ki juu ma jo muo Kùlofoligo nī gè, mi piile siin bèle, wàa bé téni muo kàliige mé, dí ñii wi sí téni muo kàmege mé gè.»

<sup>22</sup> A Zezi wi sí siennugoro ken dè wi mé né wi ye: «Gàa yeli ne náari gaa gè, yeli sì ki cén?; yeli bé gbè jáa lé bè gbuo yagbuo nī nī mi je gbuo lè lé ?»

A pe 'jo: «?aan, weli bé jáa.»

<sup>23</sup> A wi 'pe ye: «Gii ki 'mi yagbuo kúo lè, yeli bága gbuo ni nī; gii sí ki 'mi kàliige né mi kàmege ténige kúo gè, m'bè? mi nyéni kire kan?a?. Bili mé mi Tuu wi 'ki gbòbori nè ya?a gè, peli mé ki bága ken.»

<sup>24</sup> Bà pìtenmene kie bíli senmine pe 'tire lú?u dè, a pe funyo yi 'cú?o pìtenmene bálì pe siin kúругu bèle.

<sup>25</sup> A Zezi wi 'pe yeri nè kpóni wì nē, nè pèni pe ye: «Yeli 'ki cén kùlogolo ke kùlofolilo bèle, pe nàa pe kàtenine còrí bèle, á sienkpolilo peli nē sí ne pe fàn?a kpúon gè sienne nē bèle. <sup>26</sup> Bà sí bè? ki yeli bè puu yeli sun?omō nī bè?; yeli nī bèle, a ñii ne caa bè puu kpuowò wè, sien wi- puu ye kakuowò. <sup>27</sup> Nè pínè yeli nī bèle, a ñii ne caa bè puu péliwe wè, sien wi- puu yeli sùkulowo, <sup>28</sup> majo meni Sien Pùò wi 'pen, wì pen sienne pari baara wi mé wì?; wi 'pen bè pari baara sienne mé bèle, bé sí wi sii ken wè bè nì?ene su.»

### **Zezi wi 'fúonno siin múgu**

*(Mar 10.46-52; Luk 18.35-43)*

<sup>29</sup> Bà pe kénì yiri Zeriko kà?a nī gè nè koligo líe gè ne waa wè, a sienne 'ta?a pe kúругu nì?ebele.

<sup>30</sup> A ki nyaa fúonno siin 'puu baa ténine koligo nyuo nē gè, a pe 'ti lú?u dí Zezi wi nyéni tòrí. A pe yè ne yékpu?ulo wáari né jo: «-Nyinime taa weli nē, Kàfoli, Dawuda Jaa\* !»

<sup>31</sup> A sienne pe yè ne nyu pe nē né pe ye pe- piiri. A pe né kàa ta?a pe yékpu?ulo nē gèle, ne nyu níe waa: «-Nyinime taa weli nē Kàfoli, Dawuda Jaa\* !»

<sup>32</sup> A Zezi wi 'yéri né pe yeri baa, nè pèni pe ye: «Gáa yeli ne caa mi- kpí?ile yeli mé ?»

<sup>33</sup> A pe 'wi ye: «?é, Kàfoli, -fúonro lá?a dè weli nyapigele nē gèle !»

<sup>34</sup> A pe nyinime 'jiiin Zezi nī wè, a wi 'cò nè taa pe nyapigele nē gèle. Tienugo nī gè, a pe fali ne nya?a seni, a pe 'líe nè ta?a Zezi kúругu wè.



## ZEZI WI 'KAKU?OLO KUO ZERIZALEMI KA?A NI GE (21.1 - 25.46)

### Pe 'Zezi kpàli wè bè kùlofòli tíele

(Mar 11.1-11; Luk 19.28-38; Zan 12.12-19)

<sup>1</sup> Bà pe séni nògí Zerizalemi kà?a nē gè, a ki nyaa pe cé nò Betifaze kà?a nē gè Wolivi Tiire nyagurugo táanni gè. A Zezi wi 'pìtenmene siin tun <sup>2</sup> né pe ye: «Yeri waa baa vògo gáà mé gè, n'ge baa yi?e mé gè. Yeli bé sa sèfenjuo nyaa puowò né wi pùò ní; ye- ke sá?a yeri báan. <sup>3</sup> A sien yeli yúgo, ye- wi ye dí Kàfòli wi màakuu 'nò ke nē. Bà wi bé yeli ya?a yeli de báan né ke ní.»

<sup>4</sup> A kele ke 'kpí?ile majo meni Kulocelié sienjuuliéwe wi cé ki juu gè, né jo:

<sup>5</sup> Ye- ki juu Zerizalemi kà?a sienne<sup>f</sup> mé bèle, ye- pe ye:

*«Nyaa, muo kùlofòli wü ne báan baa,  
wü né funyige ní, wi 'tán?a nè téni sèfenjuo nē  
wi 'tán?a nè téni sèfenne pùò nē.»<sup>g</sup>*

<sup>6</sup> A pìtenmene pe sí ké nè séni kele kpí?ile gèle majo meni Zezi wi cé ki juu pe mé bèle. <sup>7</sup> A pe péni yiri né sèfenjuo ní wè, né ni pùò ní wè, né pe bururo fòlilo dè nè ta?ala sèfengele nē gèle, a Zezi wi 'tán?a nè téni ke nē. <sup>8</sup> A sienni?eme pi 'pi bururo fòlilo dè nè cáan koligo nī gè, a pàli 'ké nè séni were kúnminò nè péni yéligé koligo nī gè. <sup>9</sup> A sienni?eme páà 'kíni wi yi?e mé gè, á bili pe 'ta?a wi kúrugú, á piyē yékpu?ulo wáari gèle níe wáa:

*Wozana<sup>h</sup> Dawuda Jaa\* mé wè !  
Sien ñàà wi báan we Kàfòli wi mí?e nē gè, diba yē wi mé !  
Wozana nyì?ene tieliiliye nī yè !»*

<sup>10</sup> Bà wi séni jíin Zerizalemi kà?a nī gè, a ki 'céri fún sienne pe miení nē kà?a nī gè, a pe 'jo: «Ŋáasien wī ñàa wè ?»

<sup>11</sup> A sienni?eme pi 'jo: «Zezi wī, Kulocelié sienjuuwo wè, Nazareti kà?a mé wi 'kón, Galile ténime nī !»

---

<sup>f</sup>21.5 A ki 'juu mme gè né jo «Zerizalemi ka?a sienne» bèle, gireki sebere nī dè ti 'jo «Siyon póri», ki nugo kire gī.

<sup>g</sup>21.5 Wéli baa Eza 62.11; Zak 9.9.

<sup>h</sup>21.9 Eburu sienre nī ki 'juu né jo «wozana» wè. Ki sélime nē bè, «Wozana» sienre ti kòri wi yé jo: «We Kàfòli, pa we su.» Lèlè láà kénì péni nò a ki sienre ti 'kò gbù?òrò kòkuulo, fundaanra kòkuulo. A pe je sienkpúowò sèli wè kire yékpoli lire pe nê wáa.

## Zezi wi 'yaparile yere nya?ami dè Kulocelié Gbù?wɔsa?a dàlige nī gè

(Mar 11.15-19; Luk 19.45-48; Zan 2.13-22)

<sup>12</sup> A Zezi wi 'ké Kulocelié Gbù?wɔsa?a dàlige mé gè, nè sèni yaparile pe mieni cira nè yige kpàn?ane peli né yasuoɔ ní bèle baa Kulocelié Gbù?wɔsa?a dàlige nē gè, nè walifenivɔlilo<sup>i</sup> pe tabalile ŋɔrigɔ bèle nè cáan né gòtoparile pe kácuoɔnrɔ ní dè.

<sup>13</sup> A wi 'pe ye: «Kii baa Kulocelié siensebere nī dè, Kulocelié wi 'ki juu né jo:

*Pe bága de mi sa?a yeri gè náarige sa?a.<sup>j</sup>*

A yeli sí pénì ki kpí?ile kàyuulo kòridi?e.»<sup>k</sup>

<sup>14</sup> A fúoɔnrɔ né lolilo 'pen wi kúruɔ baa Kulocelié Gbù?wɔsa?a dàlige mé gè, a wi 'pe pu?ɔ.

<sup>15</sup> Bà Kulocelié Gbù?wɔsa?a\* kàfɔlilo bèle né Kulocelié sienre sebecénmine\* pe 'wi nyaa wi kakpoliyo nyàà kpín?ini yè mme gè, á piile piyē yékpu?ulo wáari gèle Kulocelié Gbù?wɔsa?a\* nī gè níe nyu ne wáa: «Wozana Dawuda Jaa\* mé wè !», a ki 'pe bien. <sup>16</sup> A pe 'Zezi ye wè: «Muɔ ne dàa lúru dè í, dàa pe nyu dè ?»

A Zezi wi 'pe ye: «?aan, je mi ne ti lúru. Yeli sì fie ki wéli baa Kulocelié siensebere nī dè lé? baa 'ki juu né jo:

*Muɔ nyénì gbù?wɔrigɔ ŋúnudo le*

*piyirile né pifin?ene nyuɔɔ nī yè lé ?»<sup>l</sup>*

<sup>17</sup> A wi fali nè núgo pe táanni, nè yiri kà?a nī gè nè ké Betanii kà?a mé, nè sèni súoɔn kire ti?e nī.

## Zezi wi 'juu nè ta?a sàanfiidiige káà nē

(Mar 11.12-14; 20-24)

<sup>18</sup> Ki kpìenduú sínbinime táanni bè, a wi 'yè fa?a nè koli baa kà?a mé gè, fungo cé kèni wi taa. <sup>19</sup> A wi sèni sàanfiidiige nyaa koligo nē gè; a wi ne sòngí yasenre yē ki nī, nè sèni ki nyaa wa?a, yafien sì puu baa?, nè yiri were yákuɔ nī?. A wi 'jo: «Tiige muɔ, bè líe duniya ŋàà wi- pa kúɔ wè, yasenre yafien sí ní sen muɔ nē?.»

Tienugo nī gè a tiige ki fali nè nyígi nè kùu. <sup>20</sup> Bà pìtenmene pe 'kire nyaa gè, a pe yè

---

<sup>i</sup>21.12 Walifenivɔlilo pe puu ne kùlo wali fēni wè Kulocelié Gbù?wɔsa?a\* wali nē wè.

<sup>j</sup>21.13 Wéli baa Eza 56.7.

<sup>k</sup>21.13 Wéli baa Zer 7.11.

<sup>l</sup>21.16 Wéli baa Ŋún 8.3.

ne nyu ne cúru né jo: «Ki síe meni á sàanfiidiige gáà ki fali nè nyígi nè kúu tienugo nī mme gè?»

<sup>21</sup> A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, a téngele yē yeli mé, á yeli wè ne káala wè?, gii ki 'kpí?ile sàanfiidiige nē gè, kire yákuo bè? yeli bé kpí?ile?. A ki cénì nyaa nyagurugo gáà kire ní yeli 'juu né ki ye: «Kón ná?a gè ma sa tuu ku?ojii nī wè, ki bé kpí?ile. <sup>22</sup> Nè píne a yeli ne yege ó yege caa, né ki náari né téngele ní wè, yeli bé ki taa.»

### **Sé Zezi fàn?a ki 'kón ?**

*(Mar 11.27-33; Luk 20.1-8)*

<sup>23</sup> Bà Zezi wi sèni jīin Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a\* nī gè níe sienne tenme bèle, a kacuɔnrilo kàfɔlilo bèle né kà?a ki liele ní bèle, a peli 'pen wi kúru gu nè pénì wi ye: «Ŋáasiēn fàn?a nē muo ne kele gáli kúu gèle ? Ŋáasiēn wi 'kire kàfɔligo ken gè muo mé?»

<sup>24</sup> A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Mi míeni bé yeli yúgo né kaala nigbe ní. A yeli 'siennugoro ken dè m'mé wè, mi míeni bé ki juu yeli mé fàn?a gī ní mi ne ti kúu wè. <sup>25</sup> Zan Batiisi batemi wè, sé wire cé yè ? Nyi?ene nī le, dí sienne mé wī?»

A pe 'tuu ne pìye kii baa peli bèle, né jo: «A we 'jo: «Nyi?ene nī lè wè», wi bé we ye: «Gáa sí nē yiyè ténge wi nē? ?» <sup>26</sup> A we sí ní nè ki juu né jo sienne mé wè, we bé ga sienne yège bèle bè wáa wìye nē, bà ki 'nyaa pe mieni ne Zan sòngí wè Kulocelie sienjuuwo wè.»

<sup>27</sup> A pe sí siennugoro ken dè Zezi mé wè né wi ye: «Weli sì cén?»

A wire míeni wè, a wi pe ye: «Mi míeni sí ga tíi bé ki juu yeli mé?, njáa fàn?a nē mi ne mi kele kúu gèle.

### **Zezi wi 'kàsiile láà wáa, pìile siin kàsiile**

<sup>28</sup> «Ye- tí mi sienre táà juu yeli mé, ye sòngi ti nē wēli. Pìile siin puu nàguo wáà mé. A wi 'liewe yeri wè nè pénì wi ye: «Ne jaa, pànge gè ké ma sa baara baa ezezen si?i mé gè.»

<sup>29</sup> A jaafoli wi 'jo wire sí ké baa?; kàdu?ume a ki kénì wi bien, a wi 'líe nè ké tunduro mé dè.

<sup>30</sup> A tuufoli wi ní nè tunduro nuro juu dè wi jaa nī mé wè. A wire 'jo: «Ao, mi 'ti lú?u aba.» Né sí kénì koli wii ké baa?.

<sup>31</sup> Pìile báli pe siin nī bèle, njí wi 'wi tuu nyéni kaala kpí?ile lè?»

A pe 'jo: «Péliwe wire wī.»

A Zezi wi 'pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, lanbosuɔɔ\* né nàjaacelile pe bága yeli yi?e caanri Kulocelie Kùlofɔligɔ nī gè. <sup>32</sup> Nè ta?a gíi nē, Zan wi 'pen yeli mé ne ní siensinwe Kulocelie yi?e mé; kire né ki mieni, yeli sì téngɛ wi sienre nē dè?, a lanbosuɔɔ\* né nàjaacelile pe bèli nē téngɛ wi nē. Yeli nyénì wi nyaa, kire né ki mieni yeli funyo yi yeli tún? a yeli 'téngɛ wi nē?.

### **Zezi wi 'erezen si?i kàsiile wáa**

*(Mar 12.1-12; Luk 20.9-19)*

<sup>33</sup> «Kàsiile láà n'ne cígini, ye- ni lú?u. Kpáapogofɔli wáa cé erezen si?i fáli. A wi 'si?i sùlu gè, né sí erezen fórigodi?e<sup>m</sup> gbòbori baa si?i nī gè, né sí kpáala kpúɔɔn kpà?alile baa si?i nī gè, né si?i ken gè tàfalile pàlì mé peri ki fáli, né ké tán?ana nē.

<sup>34</sup> Bà yere sen lèle ni kénì nò lè, a wi 'wi baakuɔɔ tun bèle baa si?i mé gè tàfalile mé bèle, pe- sa wire yasenre liele ken lè pe mé peri báan. <sup>35</sup> A tàfalile pe sèni baakuɔɔ bálì cò bèle, nè wáa kpúɔɔn, né wáa kpúu pe nī, né sɔndari tí?e nè ñi wáa wè.

<sup>36</sup> A si?ifɔli wi ní nè baakuɔɔ pàlì tórigo a pe 'ni?e pélile nē bèle. A tàfalile pe sèni kanugo kpí?ile gè pe nē.

<sup>37</sup> Fúɔ nè taa a si?ifɔli wi pénì wi jaa tórigo wè pe kúru gu níe sòngí né jo: «Pe baa fiere taa mi jaa wire nē.»

<sup>38</sup> Nè sí ki taa bà tàfalile bálì pe sèni jaafɔli nyaa wè, a pe 'ki sòngi nè jo: «Ñàa wire ce wi wi kɔriliwe wè. Yeri báan we- wi kpúu, wé sí kɔrigɔ líe gè !»

<sup>39</sup> A pe 'wi kóri nè yiri si?i nī gè, nè sèni wi kpúu. <sup>40</sup> Píra ñàa nī wè a si?ifɔli wi kénì pen wè, gáa wi bé pa kpí?ile tàfalile bálì nē bèle ?»

<sup>41</sup> A pe 'wi ye: «Wi bé funbin?efɔlilɔ bálì cú?ɔ bèle sìpi?i, bé sí wi si?i ken gè tàfalile pàlì piyeye mé; peli béri wi kan?a né si?i ki yasenre ní dè a ti lèle ni 'nò lè.»

<sup>42</sup> A Zezi wi 'pe ye: «Yeli sì fie ki wéli nè nyaa baa Kulocelie siensebere nī wè lé?, ki 'jo:

*Sindenige gū saafaanna pe 'wáa gè,  
kire ki kénì puu sa?a ki kàkpuɔɔn wu?u gè.<sup>n</sup>  
Kire sí nyénì taa Kàfɔli wire mé,  
né sí ní kakpu?ɔ weli mé.<sup>o</sup>*

---

<sup>m</sup>21.33 Pe cí erezen fórigo wè níe wi nyeni ne wi kúu sunmɔ wī.

<sup>n</sup>21.42 Zuufulo mé bèle ki sindenige gáa ki nē puu majo meni gèdinne ni sí sa?a cò gè nè yérige gè.

<sup>o</sup>21.42 Wéli baa Ìjún 118.22-23.

<sup>43</sup> Kire nē, m'bé ki juu yeli mé, Kulocelie Kùlofoligo ki bága suo yeli mé bè ken kùlo láá wuulo mé, peli béri ki yasenre sengi dè.

[<sup>44</sup> A sien ŋî líe nè tuu sîndenige gáa nē gè, sien wi bé muʔɔɔ; a ki sí ní nè tuu sien ŋî nē wè, ki bé wi muʔɔɔ wī.»]<sup>p</sup>

<sup>45</sup> Bà kacuɔnrilo kàfolilo pe 'kàsiʔile sienre dáa lúʔu dè, peli né Farizienne\* ní bèle, a pe 'ki cén peli wori wī ne nyu. <sup>46</sup> A pe yè ne kenme caa bè wi cò; pe sí puu ne sienne fiʔé bèle, ki nyaa peli puu ne wi tóri wī Kulocelie sienjuuwo.

## 22

### Cepɔrigo liigbuɔɔ kàsiile wori dè

(Luk 14.15-24)

<sup>1</sup> A Zezi wi ní nè juu né pe ní kàsiʔile sienre nī, né jo:

<sup>2</sup> «Nyìʔene Kùlofoligo kiī, we bé gbè ki tónminɔ né kùlofoli wáa ní, a ki nyaa wi cé wi jaa cepɔrigo liigbuɔɔ cenge téngɛ. <sup>3</sup> Né sí wi baakuɔɔ tun bèle pe- sa ki juu sienne mé bèle peri báan cepɔrigo liile mé lè. A sienne pe 'cīi piyè penʔ.

<sup>4</sup> A wi ní nè baakuɔɔ páli tun né pe ye: «Ye- sa ki juu sienne mé bèle yé pe ye dí mi nyénì suro suʔɔ náʔa, mi napiele lè né mi yajuukpolido tire mi 'kpúu nè ti sómigo nè suʔɔ, yeri báan cepɔrigo liigbuɔɔ mé lè !»

<sup>5</sup> Sienne piyè ti kpúʔɔʔ. Ŋìi nê jo: «Mi ne waa siʔi mé», ŋìi nê jo: «Mi ne waa páridiʔe nī.»

<sup>6</sup> A pàli cénì kùlofoli wi tundunminɔ cò bèle nè pe dàridari nè pe kpúu.

<sup>7</sup> A ki 'kùlofoli wi fungo yègɛ gè, a wi 'wi kapiengbuɔn tògo káa torigo a pe sèni sienkpuulo bálì cúʔɔ bèle, né pe kàaya sórigo yè. <sup>8</sup> Píra ŋáa nī wè né wi baakuɔɔ ye bèle, «Liile nīi suʔɔguɔɔ, nè sí ki yaʔa bàli mé mi 'tun bèle, piyè nyuɔ nè yeli né ki níʔ.

<sup>9</sup> Kire nē ye- yiri yeri waa kojaaya nī yè; a ye sèni sien ó sien nyaa ye- wi ye wiri báan cepɔrigo liile mé lè.»

<sup>10</sup> A baakuɔɔ pe 'yiri nè ké koliyo nī yè. A pe sèni sien ó sien nyaa, a pe 'pe mieni fãa nè yeri nè pénì pe pínɛ, sîpiile yo, cènmine yo. A tiʔe ki 'nyì sienne nē bèle. <sup>11</sup> Bà kùlofoli wi kénì pen bè pa pe wéli bèle, nè pénì nàguɔ wáa nyaa, wī cepɔrigo bururo leʔ. <sup>12</sup> A wi 'wi ye: «Nàgori, gáa nē muɔ 'pen náʔa gè cepɔrigo bururo fùn wè ?» A wi 'pìiri.

<sup>13</sup> A kùlofoli wi 'wi baakuɔɔ ye bèle: «Ye- tɔliyo puɔ yè wi nē né kiyɛ ní yè, yé wi líe ye

---

<sup>p</sup>21.44 Koligo gáa ki sienre ti 'laa gireki kòli sebere sebeliele pe wecènjenmine páli nìʔebele nī (wéli baa Luk 20.18).

wáa kpàn?ane baa yebilige nī gè, kɔnwa?a né gàn?ana cérigige gī baa kire ti?e nī gè.»

<sup>14</sup> Bà sí ki yē, nì?ene nyénì yeri, nè sí ki taa pàli cèri pe bága líe.»

### **Ki yeli weri lanbo sàrí wè lé ?**

*(Mar 12.13-17; Luk 20.20-26)*

<sup>15</sup> A Fariziennε\* pe fali nè ké seni, nè sèni pìye nyaa nè juu nè yeri nigbe nē, menì pe bé Zezi cò wè wi sienjuuro nī dè. <sup>16</sup> A pe 'pe pìtenmenε tun bèle wi mé nè fàri Erodi tògo wuulo<sup>9</sup> nē bèle, né sienre le pe nyuɔɔ nī yè, né jo pe sa wi ye: «Tenmefɔli, weli 'ki cén kányi?e kire muɔ tɔni ne tári, nè pínε muɔ ne sienne tenme bèle Kuloceliε koligo nē gè né kányi?e ní. Cígini, muɔ wè còrí sien nyaame nē?, nè ta?a gíi nē, muɔ wè sienne wéli bèle yi?e nī nīε muɔ kele kúu gèle?。」 <sup>17</sup> Ma sí ki juu weli mé wéli, gii muɔ ne sòngí kaala náà nē lè: ki yeli lé weri lanbo sàrí wè Wurɔmiyé\* kùlofɔgbuɔwɔ mé wè, dí menì ?»

<sup>18</sup> A Zezi wi sí pe sòngibiire cén dè, a wi 'pe ye: «Gáa nē yeli je mi puu wéli, yeli bèle funlarigefɔlilɔ bèle ?」 <sup>19</sup> Ye- lanbo sàri walikpege káà ken ná?a mi nyaa wéli.» A pe 'wi ken né kàa ní.

<sup>20</sup> A wi 'pe yúgo: «Ŋáasiε jènyine nī ná?a nàa lè, né sebere dáà ní dè ?»

<sup>21</sup> A pe 'wi ye: «Wurɔmiyé\* kùlofɔgbuɔwɔ wire woli nī.»

A wi 'pe ye: «A gii yē Wurɔmiyé\* kùlofɔgbuɔwɔ wu?u gè, ye- ki ken wi mé, á gii sí yē Kuloceliε wu?u gè, ye- ki ken Kuloceliε mé wè.»

<sup>22</sup> Bà pe 'ti lú?u dè a ki 'pe fungo wúɔ, a pe 'wi ya?a baa né ké.

### **Kúbilo pe bága nyé yiri lé ?**

*(Mar 12.18-27; Luk 20.27-40)*

<sup>23</sup> Kire cenge gáà gè, a Sadusiennε\* 'pen wi kúruɔ. Peli pe sí jo dí kúbilo piyě ga nyé bèle?. A pe pénì wi yúgo né jo: <sup>24</sup> «Tenmefɔli, Misa wi cé jo dí, a sien 'kùu pùɔ fún wè, sien wi siinyeni wi yeli bè celiwe líe wè bè pùile sii wi nē wi siinyeni mé wè.'»

<sup>25</sup> Ki sí nyaa siinyenine kolisiin 'puu baa nàguɔɔ. A péliwe wi 'celiwe líe, nè kâ pénì kùu né celiwe ya?a wè, wii pùɔ sii wi nē?. A wi siinyeni wáà 'celiwe líe wè. <sup>26</sup> A ki ní nè

---

<sup>9</sup>22.16 Erodi tògo wuulo peli nyaa Zuufulo bíli pe cé fɔli Erodi Antipa kùlofɔligɔ nē gè, wire ɲáà wi cé wúɔ né Wurɔmiyé kùlofɔgbuɔwɔ ní wè.

<sup>1</sup>22.24 Wéli baa Fàn 25.5.

puu kanugo gè, nè taanriwuu pínε wè, fúo nè pénì taa pe sienne kolisiin bèle. <sup>27</sup> Nàguolo bálì pe mieni kùuguomɔ láara bè, a celiwe wi pénì kùu. <sup>28</sup> Kúbilo nyéyirile nē lè, ηíi wuu wi bé puu celiwe wè, bà ki nyaa pe mieni 'wi ténge nè tóri wè ?»

<sup>29</sup> A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Yeli 'pùunni, bà yeli sì Kulocelie siensebere cén dè?, né bà yeli sì Kulocelie fàn?a cén gè?. <sup>30</sup> A kire laa wè, kúbilo nyéyirile nē lè, cepɔrigɔ wori ní wè baa?. Ki nyaa pe bé puu meni nyì?ene tundunminɔ yē bèle. <sup>31</sup> Gii sí ki 'nyéyirile wori kúo dè wè, yeli sì Kulocelie sienre wéli dè lé, ti 'jo:

<sup>32</sup> Mi wī Birayima Kulocelie wè, ne ní Siaga Kulocelie wè, ne ní Yakuba Kulocelie wè.<sup>s</sup> Kúbilo wuu bè? Kulocelie wè?; wiile wuu wī.»

<sup>33</sup> Bà sienne pe 'dàa lú?u dè, a wi tenmene ni 'pe fungo wúo.

### **Kajuudiele ní ni 'kpú?o nè tóri lè ?**

*(Mar 12.28-34; Luk 10.25-28)*

<sup>34</sup> Bà Farizienne\* pe 'ti lú?u dí Zezi wi 'juu nè sienre kúo dè Sadusienne mé bèle nyuɔyo nī yè, a pe sénì pìye nyaa nè juu. <sup>35</sup> A wàa nigbe sénì wi yúgo, bè wi puu bè wéli. Ki nyaa wire cé Misa Fàn?a Kasebegele cén gèle nè lá?a. A wi sénì Zezi yúgo wè né jo:

<sup>36</sup> «Tenmefoli, kajuudiele ní ni 'kpú?o nè tóri lè Misa Fàn?a Kasebegele nī gèle ?»

<sup>37</sup> A Zezi wi 'wi ye: «*Muo Kàfɔli Kulocelie woli ya?a lè ni- muo déni né muo fungo ki mieni ní, né muo pìle ni mieni ní, né muo sɔngirɔ ti mieni ní.*<sup>t</sup> <sup>38</sup> Lire wu?u kire ki 'kpú?o nè tóri gè, né nī kapelile lè. <sup>39</sup> Siinwoli nīi nunɔ né nàa ní lè; ni 'jo:

*Muo siennyeni woli ya?a lè ni- muo déni meni muo mè déni wè.*<sup>u</sup>

<sup>40</sup> Kajuudi?ele gáli keli siin gīele Misa Fàn?a Kasebegele\* ke mieni nyùgo gè, né gii ní Kulocelie sienjuuliele pe 'juu gè.»

### **Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wi kenme pii meni né Dawuda ní wè ?**

*(Mar 12.35-37; Luk 20.41-44)*

<sup>41</sup> Bà sí Farizienne\* pe 'puu gbu?ulibolo bèle, a Zezi wi 'pe yúgo: <sup>42</sup> «Gii yeli ne sɔngí Kulocelie Siennyienegɔnwɔ\* wori nē dè ? Ijásien jaa wī ?»

A pe 'wi ye: «Dawuda siime tùlugo wuu wire wī.»

---

<sup>s</sup>22.32 Wéli baa Yir 3.6,15,16.

<sup>t</sup>22.37 Wéli baa Fàn 6.5.

<sup>u</sup>22.39 Wéli baa Lev 19.18.

<sup>43</sup> A wi 'pe ye: «Gáa sí nē Dawuda wè, bà Kuloceliē Pile ni 'ki nyógo wi fungo nī gè wi nē ki juu níè jo:

<sup>44</sup> *Kàfɔli Kuloceliē wi 'ki juu mi kàfɔli mé wè né wi ye:*

*«Téni mi kàliige mé gè,*

*fúw bè taa mi ga muo leguulo cáan bèle muo tɔliyo láara yè» wè ?»<sup>v</sup>*

<sup>45</sup> A ki sí yē Dawuda wī ne wi yeri wire kàfɔli wè, meni wi bé ní gbè puu wi jaa wè ?»

<sup>46</sup> Kire tí?e gáa nī gè sien sī ní nē jáa nē sienre taa nē juu wi mé?. Nē píne bà ki 'lá?a kire cenge nē gè, sien sī ní nē sori nē wi yúgo?.

## 23

### **Zezi wi 'juu gbènge sɛbecénmine nē bèle, peli né Farizienne ní bèle**

*(Mar 12.38-40; Luk 11.37-52; 20.45-47)*

<sup>1</sup> Píra ñàà nī wè a Zezi wi 'juu né sienne ní bèle, nē fàri wi pìtenmene ní bèle, <sup>2</sup> né jo: «Gìi Kuloceliē sienre sɛbecénmine\* pe nyu gè, peli né Farizienne\* ní bèle, Misa larige nī pe sí pìye téngé níe ne nyu. <sup>3</sup> Gii mieni pe nyu gè, yeri ki kpín?ini yé sí ti cò yeli funyo nī yè. Gii sí pe kpín?ini gè, ye fàri kire kpín?ini?. Ki nyaa piyē ne kele nyu gèle, pe sí wè ki kpín?ini?. <sup>4</sup> Pe nē tugoluburo puo dè dàa ti 'tugo mabien dè, nē ti tugo sienne mé bèle, peli bèle pe nē sí je fɔli bè ce kabiele tí?e bè ti cúungo wéli?. <sup>5</sup> Piyē ne pe kele ke mieni kúu sienne de peli nya?a wī. Ye- pe wéli: pe nē Kuloceliē náarige yerē to<sup>w</sup> nē le pìye nē ti nē puu kpolido, níè pe burudɔniyo jɔli yè nē mére kpí?ile yi nē sítɔnido ti nàa yàalá.<sup>x</sup> <sup>6</sup> Yi?eme ténidiēye yire yi 'pe déni lìigbu?ɔlɔ tiēye nī yè, nē píne tenmezaaya nī yè, kpolilo kácɔnyo yire pe nàa caa, <sup>7</sup> né sienne peri peli síeri gbu?ulo tiēye nī yè, béri pe yeri de wáa «tenmefɔli» !

<sup>8</sup> Yeli bèle, ye fá tí peri yeli yeri «tenmefɔli» wè?, nē ta?a gíi nē sien nigbe wī yeli Tenmefɔli wè; yeli ye mieni senmine bèle yeli yē siinyenine wī. <sup>9</sup> Ye fàri sien yeri «tuufɔli» ná?a dàala nē lè?, nē ta?a gíi nē, Tuufɔli nigbe wī yeli mé, wire wī baa nyi?ene

---

<sup>v</sup>22.44 Wéli baa Ìjún 110.1.

<sup>w</sup>23.5 Gireki sebere nī dè ti 'jo 'filakiteri', ki nyaa pe nē cé Misa Fàn?a Kasebegele sienre fuu dè nē le senye yàa nī bè sépengele tíele, níè ti puo gbele nē lè né kàmege ní gè, a pe je Kuloceliē náari wè. Farizienne\* bèle né sɛbecénmine ní bèle peli nē sí ki yatoro dáa kpí?ile dè kpolido, nē ti puo pìye nē bè ki tiē peli yē ne Kuloceliē koligo gbù?ɔrɔ gè.

<sup>x</sup>23.5 Pe puu ne kire kpín?ini bè ki tiē peli ne Kuloceliē caa wè kányi?e ní.



nī lè. <sup>10</sup> Ye fãri sien yeri <yieginuwe?>, nè ta?a gíi nē, yeli Yieginuwe wii nigbe, wire wī Kirisi\* wè, Kuloceliē Siennyiensɛɔnwɔ wè. <sup>11</sup> Giì gi baa gè, ñii wi 'kpɔwɔ wè, wire bé nyaa ñii wi nyéni baara bìli mé bèle yeli sun?ɔmwɔ nī bè. <sup>12</sup> A sien ñii ne wii téngi náame wè, wire pe bága cérigé; ñii sí wi nyéni wii cérigi wè, wire pe bé kpú?ɔ.

<sup>13</sup> Yawu?ɔ yē yeli nē yeli bèle Kuloceliē sienre sebecénmine\* bèle né Farizienné\* ní bèle, nè ta?a gíi nē, funlarigefólilo bìele yeli bèle. Ki nyaa yeli ne Nyi?ene Kùlofoligo tóngi gè sienné nē bèle wī. Yeli wè jíin baa?, bìli sí pe ki caa bè jíin bèle yeli ně ní pe ya?a pe jíin?.

[ <sup>14</sup> Yawu?ɔ yē yeli nē yeli bèle Kuloceliē sienre sebecénmine\* yeli bèle, yeli né Farizienné\* ní bèle; funlarigefólilo bìele yeli bèle. Nè ta?a gíi nē, yeli ye nyéni jíin ne lagucelile saaya fù?uró yè, nè píne yeli nìe Kuloceliē náari wè ne mɔgi sienné taa de yeli nya?a. Kire nē Kuloceliē wi bága sa wu?ɔgɔ ta?a yeli nē kpú?ɔ bè tóri.]<sup>y</sup>

<sup>15</sup> Yawu?ɔ yē yeli nē yeli bèle Kuloceliē sienre sebecénmine\* bèle né Farizienné\* ní bèle, funlarigefólilo bìele yeli bèle. Yeli nìe nyaari ne tòrí ku?ɔjii nē wè né kùlogolo ní gèle, ne sienné caa pe- jiin yeli koligo nī gè. A yeli kénì wàa taa á wi 'jíin wè, yeli nē wi kpí?ile wi nē kò kusi?i tiepi?i pùɔ, wire nē wìe yeli nē tɔliyɔ siin.

<sup>16</sup> Yawu?ɔ yē yeli nē, yeli ne bìli kóri bèle né sí ní fúɔnnɔ yeli bèle. Yeli nē ki juu nè jo dí a sien 'kàli Kuloceliē Gbù?ɔrɔsa?a\* nē gè dí kire wè yafien?, nìe sí jo dí a sien ñii 'kàli Kuloceliē Gbù?ɔrɔsa?a\* ki tie nē wè, dí kire sienre tire dī gbèlide. <sup>17</sup> Kàalafólilo, fúɔnnɔ yeli ! Ñii wi 'kpú?ɔ wè, tie wè lé, dí Kuloceliē Gbù?ɔrɔsa?a\* gè, kire gáà ki cí tie kpí?ile wè wi nē kò Kuloceliē yege gè ? <sup>18</sup> Nè píne yeli nē jo dí a sien 'kàli Kuloceliē gbù?ɔrɔdi?e\* nē gè, kire wè yafien?; dí a ñii sí kàli yakɔnrɔ tire nē dè dàa pe sí ta?a Kuloceliē gbù?ɔrɔdi?e\* nē gè, kire ki 'pii. <sup>19</sup> Yeli tònì yē fúɔnnɔ ! A kire laa wè, gíi ki 'kpú?ɔ gè, yakɔnrɔ dè lé, dí Kuloceliē gbù?ɔrɔdi?e\* gè, kire gáà ki sí yakɔnrɔ kpí?ile dè ti nē kò Kuloceliē yege gè ? <sup>20</sup> Ye- sí ki cén, a sien 'kàli Kuloceliē gbù?ɔrɔdi?e\* nē gè, sien wi 'kàli gbù?ɔrɔdi?e\* nē gè né ki yere ti mieni ní dè wī. <sup>21</sup> Nè píne a sien ñii 'kàli Kuloceliē Gbù?ɔrɔsa?a\* nē gè, sien wi 'kàli Kuloceliē nē wè, wire ñáà wi kòrí baa ki nī gè. <sup>22</sup> A sien ñii sí ní nè kàli nyi?ene nē lè, wi 'kàli Kuloceliē fàn?afóligo kácun?ɔ nē gè nè ñàa ní wi 'ténì ki nē gè.

<sup>23</sup> Yawu?ɔ yē yeli nē, yeli bèle Kuloceliē sienre sebecénmine\* bèle né Farizienné\* ní

---

<sup>y</sup>23.14 Sienkenige gáà ki wè gireki kòli sebere sebeliele pe mieni ní?.

bèle; funlarigefólilo bíele yeli bèle. Yeli nàa nanayi kiekiewu?ulo yakɔnrɔ<sup>z</sup> kɔngí dè, né yasu?ɔyirire d̄i ti sí tù?ɔ ténì gè, né sí Misa Fàn?a Kasebegēle nyùgboliyo yi kakpi?iligele keli ya?a, kire jo s̄enme koligo gè, né nyinime ní bè, né ma puu téngele sien wè. Tire dáà tire yeli cé yeli bèri kp̄in?ini, yé f̄á sí cé d̄ii ya?a dè?.<sup>24</sup> Yeli ne bìli kóri bèle né sí ní fúɔnnɔ yeli bèle; yeli nê yì?irimaweli fiēni wè nê wáa, níê sí nyu?ɔmɔ wire jú.

<sup>25</sup> Yawu?ɔ yē yeli nē, yeli bèle Kulocēlie sienre sebecénmine\* bèle né Farizienne\* ní bèle, funlarigefólilo bíele yeli bèle. Yeli ne yagbu?ɔlɔ kurugu gèle ne ke c̄iilé kp̄àn?ane gè, né piere ní dè; nê sí ki taa laame n̄i bē yeli funyɔ yī nyìye yecaanzuɔrɔ nē né fungbenge ní. <sup>26</sup> Farizien fúɔn muɔ, k̄ini ma yagbuɔlɔ jíge lè ma mùnu laame pire n̄i gb̄in?ene, bē kp̄àn?a wi bé mùnu míēni.

<sup>27</sup> Yawu?ɔ yē yeli nē, Kulocēlie sienre sebecénmine\* yeli bèle, né Farizienne\* ní bèle, funlarigefólilo bíele yeli bèle. Yeli kenme pīi nubo né kp̄òngɔlɔ ní gèle, bà pe c̄i ke wáa kp̄àn?ane gè ke n̄ie f̄iligi níè puu c̄èngele gèle, nê sí ki taa laame n̄i bē tīi nyìre kúbilo kácere nē, né karime pi m̄iēni felibe ní bē. <sup>28</sup> Bà yeli yē kire kenme nē, kp̄àn?ane gè sienne pe nē yeli nyaa c̄iilibe, nê sí ki taa laame n̄i bē yeli yē nȳimine funyɔsiinsiin né sícirame nē.

<sup>29</sup> Yawu?ɔ yē yeli nē Kulocēlie sienre sebecénmine\* yeli bèle né Farizienne\* ní bèle, funlarigefólilo bíele yeli bèle: yeli ye nyēni Kulocēlie sienjuuliele nyeyē faanri yè níè ne waa ne yere tari siensinmine nyeyē nē yè yi- puu c̄ènye wè. <sup>30</sup> Yeli nê jo: <A ki yē weli cé puu bile weli tuuliele pe c̄ènye n̄i yè, weli sí c̄i w̄iye le baa né pe ní Kulocēlie sienjuulo pe kp̄ú?u n̄i gè?.> <sup>31</sup> Kire tiele náà n̄i lè, yeli 'sienre juu nê ta?a ȳiye nē, nê ki t̄ie yeli yē Kulocēlie sienjuulo kp̄úufólilo pe p̄iile. <sup>32</sup> Kire sí ḡi, ye- yeli tuulieye yi baara kúɔ dè ye sa pa?a seni ti l̄á?ala nē lè k̄ie !

<sup>33</sup> W̄ɔburɔ d̄i yeli bèle, w̄ɔm̄ori siime b̄i yeli bèle ! Yeli ne s̄òngí lé yeli bé suɔ kusi?i tiepi?i k̄ayu?u mé gè w̄i lé ? <sup>34</sup> Kire kenme nē ye nyaa mi wè, m'bé Kulocēlie sienjuulo tórigo yeli mé né siensicilile ní, né Kulocēlie sienre sebecénmine\* ní. Yeli bé pe p̄ali kp̄úu, bē p̄ali kóri tiiparige nē, bé ní p̄ali kp̄úɔn s̄ápinyi?ene nē yeli tenmezaaya n̄i yè, de pe c̄irá de m̄ári k̄àaya n̄i yè. <sup>35</sup> Kire 'ki bé ki ken siensinmine s̄isien ḡáa pe 'wo dàala nē lè, ti 'kò yeli nyùgo wori; peli bíele bìli míe yeli 'kp̄úu bèle, nê ki líe Abeli<sup>a</sup> kp̄ú?u nē

---

<sup>z</sup>23.23 Yá?a wi puu sien wi nê yege w̄aligi gè tieye kie, níè kiekewoli l̄á?a lè nê ken Kulocēlie mé.

<sup>a</sup>23.35 Baa Nyakungenge Lí?e sebe n̄i wè, Adama né Awa jaa wáa wi 'puu Abeli wè. A wi siinyeni wi k̄énì wi kp̄úɔn

gè siensinwε wè, fúo nè sèni nò Zakaria kpú?u nē gè<sup>b</sup> Baraki jaa wè; wire yeli 'kpúu Kulocelie Gbù?wɔsa?a\* sun?wɔmɔ né Kulocelie gbù?wɔrdi?ε\* sun?wɔmɔ ní bè. <sup>36</sup> M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, kele gáli ke mieni bè kpí?ile kènne náà ni wuulo nē bèle.

### **Zezi wi 'Zerizalemi kà?a wu?u yáa gè**

*(Luk 13.34-35)*

<sup>37</sup> «Zerizalemi, Zerizalemi ! Muo wí ma nyéni Kulocelie sienjuulo kúu bèle, níc tundunminɔ wáari bèle né sindari<sup>c</sup> ní dè, bili Kulocelie 'tun muo mé bèle. ?é, ki 'lèle sáa kúo bà mi ne ki caa bè muo pìile yeri bèle bè pe pínε bèle, majo meni gònuu cí wi gòpiire pínε dè wi fíkεnyε láara yè ! Nè sí ki taa yeli sì yéri ki nē?. <sup>38</sup> Ye- ki wéli, pe bága yeli sa?a ya?a gè yeli mé wa?a kpéli.

<sup>39</sup> M'bé ki juu yeli mé, nè lá?a bà kíi ñò wè, yeli sì je ga ní mi nyaa?, fúo bè líε yeli ga pa jo:

*Kpu?wɔ yē wi nē, ñàa wi báan we Kàfɔli\* wi mí?ε nē gè !»<sup>d</sup>*

## **24**

### **Zezi wi 'Kulocelie Gbù?wɔsa?a ki cáan wori juu dè**

*(Mar 13.1-2; Luk 21.5-6)*

<sup>1</sup> Bà Zezi wi kénì yiri Kulocelie Gbù?wɔsa?a\* nī gè ne waa wè, a wi pìtenmenε pe 'ké wi kúrugú nè sèni Kulocelie Gbù?wɔsa?a\* tíi gè wi nē, ne ki cènme wori nyu dè wi mé.

<sup>2</sup> A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, sa?a gáa ki mieni bága tuu bè cεrige púgɔ púgɔ, yafien sì je ní ga kò bile?.»

### **Wu?wɔgɔ gáa ki báan gè, Zezi wi 'ki wori juu dè nè ya?a**

*(Mar 13.3-13; Luk 21.7-19)*

<sup>3</sup> A wi 'ké nè sèni téni Wolivi Tiire nyagurugo nē gè, a pìtenmenε pe 'ké wi kúrugú peli yákuɔlɔ, nè sèni wi ye: «-Ki juu weli mé, gáa lèle nī kele gáli ke bága kpí?ile ? Nè pínε kaala nī ni bága muo pen lèle tiε lè né duniya kúo lèle ní lè ?»

---

nè kpúu yeja?a nē (wéli baa Sél 4.8).

<sup>b</sup>23.35 Wéli baa 2Kùlo 24.20-21.

<sup>c</sup>23.37 Wéli baa Kakpi 7.59; 1Tes 2.15.

<sup>d</sup>23.39 Wéli baa Ijún 118.26.

<sup>4</sup> A Zezi wi 'pe ye: «Yeri yìye ci?ige, sien fãa ga yeli fáanni bè yeli pùunni?. <sup>5</sup> Ki nyaa, pàli nì?ebele bága pen bè pari nyu né mi mí?e ní bé jo: «Mi wī Kirisi\* wè Kulocelie Siennegonwɔ wè !», bè nì?ene fáanni bè pùunni. <sup>6</sup> Nè pínε yeli bága de kapin?ene wori lúru dè de mári. Ye- yìye liri, ye fãri fi?é?, kire gáa ki yeli bè kpí?ile wī,<sup>e</sup> nè sí ki ya?a kire fiε yē duniya wi kúɔ lèlε?. <sup>7</sup> Ki nyaa kùlo láà bága yè bè sa tuu làa nē, fàn?a káà yè bàa tuu fàn?a káà nē,<sup>f</sup> fungo bága tuu, dí dàala ni sí de cúungu tiεye yáà nī. <sup>8</sup> Kire gáà ki mieni bé nyaa fùrɔgbu?ɔ káà sélime bè majo bè cesi?i liye sí ne yáa yè.

<sup>9</sup> Kire lèlε nī lè, pe béri yeli cògí de kan?a peri yeli wu?ɔ béri yeli kpúu, nè pínε yeli bé sindengele pe mieni bien mi mí?e kire kenme nē bè. <sup>10</sup> Kire lèlε náà nī lè, pàli nì?ene bé kúruogo bè tuu,<sup>g</sup> bìli béri pìye cògí de kan?a leguulo mé bèle, sienne pe bé yi?e bè pìye bien.

<sup>11</sup> Kulocelie sienjuulo jànvaafɔlilɔ nì?ene bé yiri, pe bé sienni?ene fáanni bè pùunni. <sup>12</sup> Sícirame kele ke bé sii bè ni?e, kire bé ki ken sienme nige ki bé kúɔ sienne nì?ebele nī. <sup>13</sup> A sien ηī sí gbènme le nè pénì pa?a wè, wire wi bé suɔ. <sup>14</sup> Nè pínε Kùlofɔligɔ ki Kataanna Sienre\* dáà ti bé jáari bè tóri dàala tiere ti mieni nī, ki- puu kacénne kùlogolo ke mieni mé gèle; píra ηáà nī wè, dí duniya kúɔ lèlε ni sí nò.

### **Zezi wi 'sienne sòmi bèle wi penjenge wori nē dè**

*(Mar 13.14-23; Luk 21.20-24)*

<sup>15</sup> «A yeli sí kénì tètii kaala nyaa lè, nàa wori Kulocelie sienjuuwo Daniyeli wi cé juu wè,<sup>h</sup> a ni sèni yéridi?e kòn baa Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a\* tiecènge wàlidengege nī gè, muo sien ηáà ma nyéni sienre dáà wéli dè, ma ti kɔri cén wè, <sup>16</sup> kire lèlε nī lè a bìli yē Zude ténime nī peri fé peri waa nyaguruyo nē. <sup>17</sup> A ηìi yē sa?a náame, sien wi fã jo wi bé tigi bàa wi yere líε dè bè yige sa?a nī gè?. <sup>18</sup> Nè pínε a ηìi yē si?i mé, sien wi fã jo wire bé koli bàa burugbu?ɔ líε?.

<sup>19</sup> Yawu?ɔ bé tuu la?alafɔlilɔ nē bèle díε, né bìli ní pe piile kan?a pe ηɔri kire cenye nyáà nī yè ! <sup>20</sup> Yeri Kulocelie náari yeli fèjenge ki fãa ga pa nyaa wiire lèlε nī?, bé né ga jo cendenige cenge nī?. <sup>21</sup> Ki nyaa wu?ɔgbu?ɔ káà felige ki bé tuu duniya nē wè, ki felige

---

<sup>e</sup>24.6 Wéli baa Dan 2.28,29, 45.

<sup>f</sup>24.7 Wéli baa Eza 19.2.

<sup>g</sup>24.10 Wéli baa Dan 11.41.

<sup>h</sup>24.15 Wéli baa Dan 9.27; 11.31; 12.11.

fiε kpí?ile?, nē líε bà duniya wi 'séli wè, nē pèni nò pàngε gè;<sup>i</sup> ki felige míeni sì sí ní ga kpí?ile bè nyaa?.<sup>22</sup> A kii yé nyaa Kuloceliε wi je ga ki cenye nyáà ya?a yè yi- puu weriye wè, sienpile sǐ cǐ suw?, nē sí ki taa bìli Kuloceliε wi 'nyíεnε nē yige bèle, peli kenme nē bè, a wi 'ki cenye nyáà werige yè.

<sup>23</sup> Kire lèle nī lè a sien 'yeli ye: «Kirisí\* wīi ná?a gε !» á kire laa, «Wīi baa mme !» yeri wéli fiε. <sup>24</sup> Ki nyaa Kirisile jànvaafólilo pǎli bága yiri, né Kuloceliε sienjuulo jànvaafólilo pǎli, bèri kafɔngɔɔ kpín?ini kpu?ɔ, né kakpoliyo ní. Fúɔ a ki cénì taa bìli Kuloceliε wi 'nyíεnε nē yige bèle, pe bé pe fáanni bè pùunni.<sup>j</sup> <sup>25</sup> N'dε, mi 'ti juu ye mé nē kúɔ.

<sup>26</sup> A pe sí ní nē yeli ye: «N'ηε, wīi baa waamakulo nī !» Ye fǎ ké baa?. Cígini a pe ní nē jo: «N'ηε, wīi baa làriwe sa?a nī !» Ye fǎ ténge ti nē?. <sup>27</sup> Nè ta?a gíi nē, a Sien Pùɔ\* wi kénì báan wè sienne pe mieni bé ki nyaa, majo meni nyì?εnε ni sí nyí?εnε cengenyenifolime mé gè, nē sèni nyí?εnε cengenyenijiinme mé gè, kire kenme báà pire nē. <sup>28</sup> Baa yakuugo ki yē gè, kire ti?ε nī dìbare ti nē puu.

### **Zezi wi juu kele gíli ke bága tóri wire penjenge gè**

*(Mar 13.24-27; Luk 21.25-28)*

<sup>29</sup> «A kire cenye nyáà yi wu?ɔgbu?ɔ gáà ki pèni tóri gè,

*tienugo nī gè cenge ki bé yi?ε bè kò yebilige,*

*yege kiǐ ní de kpìenme cáanri?,<sup>k</sup>*

*nè pínε ηɔɔɔ ke bé tigi nyì?εnε nī lè bè tuu,*

*fàndiεye nyáà yī baa nyì?εnε nī lè yi bé cúungo.<sup>l</sup>*

<sup>30</sup> Píra ηáà nī wè dí Sien Pùɔ\* fiε wi sí yiri baa nyì?εnε nī lè. Kire lèle nī lè duniya sienne feliye yi mieni béri kɔnrɔ wáari dè de yobilo, dí pe sí Sien Pùɔ nyaa wè wiri báan kàsadibare náame gè nyì?εnε nī lè né wi fàn?a ní gè, né kpuɔmɔ ní bà ki caa mme.

<sup>31</sup> Dí wi sí wi nyì?εnε tundunminɔ torigo bèle né kàkpan?a ní kpu?ɔ;<sup>m</sup> pe báa wi wuulo kóri bèle bìli wi 'nyíεnε nē yige bèle, duniya labin?εnε siceri nī gèle, bè pe pínε, bè ki líε

---

<sup>i</sup>24.21 Wéli baa Dan 12.1; Zo 2.2.

<sup>j</sup>24.24 Wéli baa Fàn 13.1-3. 2Tes 2.9-10; Tìε 13.13-14.

<sup>k</sup>24.29 Wéli baa Eza 13.10; Eze 32.7; Zo 2.10,31; 3.15; Tìε 6.12.

<sup>l</sup>24.29 Wéli baa Eza 34.4; Agi 2.6,21; Tìε 6.13.

<sup>m</sup>24.31 Wéli baa Eza 27.13.

duniya lá?ala láà mé bèri waa nì mé lè.<sup>n</sup>

### **Tenmene nî we yeli we taa sàanfiidiige sienre nî dè**

*(Mar 13.28-31; Luk 21.29-33)*

<sup>32</sup> «Ye- sí tenmene taa sàanfiidiige kàsiile nî lè: lèlè nî nî ki sî lèwɔnrɔ wáa dè náà wabunro yige dè, yeli nê ki cén nù?ɔ ki 'jín. <sup>33</sup> Yeli míeni bèle, a yeli kénì keke gálì ke mieni nyaa ke kpín?ini gèle, ye- ki cén Sien Pùò wii bile wiiile nē lè, wi pen lèlè ni 'nò. <sup>34</sup> M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, lèlè náà wuulo piyě ga kúɔ?, dí keke gálì ke mieni ke sí kpí?ile gèle. <sup>35</sup> Nyi?ene né dàala ní lè tire bága tóri; gii sí ki 'mi sienre kúɔ dè, tire sì je ga tóri bè nyaa?.

### **Zezi wi 'juu wi penjenge wori nē dè**

*(Mar 13.32-37; Luk 17.26-30,34-36)*

<sup>36</sup> «Gii ki 'kire cenyé nyàà kúɔ yè né ki lèlè ní lè, sien sì ki cén?; nyi?ene tundunminɔ tíime piyè ki cén?, nè Jaafɔli pínè wè, nè yiri Tuufɔli wire nigbe nî. <sup>37</sup> Meni keke ke cé tóri Nɔwe\*<sup>o</sup> lèlè nî lè, bè Sien Pùò\* penjenge ki bága puu. <sup>38</sup> Kire cenyé nî yè, séni kàsakpiile ni tigi lè, sienne pe puu ne líi níe gɔun, ne ceɔriyɔ puu ne pínè wè, fúɔ nè taa cenge gíi Nɔwe wi cé kénì jín kóri nî gè wè, <sup>39</sup> piyè cé téngé ki nē?, fúɔ nè taa a kàsakpiile ni kénì pèni pe koli píi bèle.<sup>p</sup> Bà Sien Pùò\* penjenge ki bága puu kire tíelè. <sup>40</sup> Sienne siin bága puu si?i nî; pe bé wàa nigbe líe, bé sí wàa nigbe ya?a. <sup>41</sup> Celile siin bága puu de tire tíre nē; pe bé wàa nigbe líe, bé wàa nigbe ya?a. <sup>42</sup> Kire nē, ye- puu yeri ci?ige, bà yeli sì yeli Kàfɔli wi penjenge cén gè?.

<sup>43</sup> Ye- sí dàa lú?u dè: a ki yē sa?afɔli wi cí ki cén lèlè nî nî kàyuuwɔ wi bága pen wè, wi cí kò nyewé, kàyuuwɔ wi fãa ga pa wire sa?a kpúɔn gè kaa?. <sup>44</sup> Kire nē yeli míeni bèle, ye- puu gbòboriya?ala, nè ta?a gíi nē, lèlè nî yeli wè sòngí lè?, kire lèlè lire nî Sien Pùò wi bága pen.

### **Sùkulolo siin kàsiile lè**

*(Luk 12.41-48)*

---

<sup>n</sup>24.31 Wéli baa Fàn 30.4; Zaka 2.6.

<sup>o</sup>24.37 Wéli baa Sél 6.9-22; 7.11-24.

<sup>p</sup>24.38-39 Wéli baa Sél 6.13-7.24.

<sup>45</sup> «Sùkulowo ñí wi bé taa, dí wi kàfòli wi- pa wi nyaa wi- puu téngèle sien, bé sí puu síciliwe wè, dí wi kàfòli wi sí wi téngè wi sa?a kele nē gèle, wiri liile kan?a lè ni ken lèle nī lè ? <sup>46</sup> Yafiigefòli wī kire sùkulowo wè, a wi kàfòli wi kénì pen né pèni wi nyaa wi kire kpín?ini gè. <sup>47</sup> M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, wi bé wi téngè wi kòliyere ti mieni nyùgo nē gè.

<sup>48</sup> Nè sí ki taa sùkulowo ñàà wi 'pii wè, wire bé ki sòngi wi fungo nī gè bé jo: «Mi kàfòli wi kénì mɔgi baa», <sup>49</sup> né fali nè tuu ne wi sùkulonyenine kpúɔn bèle, níe líi níe gbun né sungbuɔɔ ní bèle, <sup>50</sup> a kire sùkulowo ñàà wi kàfòli wi kénì pèni yiri wè, nè ki ya?a sùkulowo wī puu ne kire cenge sòngí gè?, né ki lèle ní lè wè, <sup>51</sup> wi kàfòli wi bé tún né wi ní bé wi wàli bè wáa wi- sa puu né funlarigefòlilo ní bèle. Kire ti?ε nī gè kɔnwa?a né gàn?ana cérigige bága puu wè.

## 25

### Sinborilo kie kásiile lè

<sup>1</sup> «Nyì?ene Kùlofòligɔ kiī, we bé gbè ki tónminɔ né sinborilo kie ní. Pe cé pe fètingele líe gèle nè ké baa nàgapɔrivɔnwɔ kóri wè. <sup>2</sup> Pàli kogunɔ 'puu ledoro, bìli kogunɔ ní bèle sícilile. <sup>3</sup> Bìli pe 'puu ledoro dè, a pe 'pe fètingele líe gèle nè ké, né sí kò piyè sùnmo líe nè piye kpɔni?. <sup>4</sup> Bìli sí pe 'puu sícilile bèle, a peli 'sùnmo líe nè su?ulo pe fètingele kúrugu gèle.

<sup>5</sup> Bà labòli wi kénì mɔgi baa wè, a pe mieni yè ne ñóni ne kpɔni, nè kénì ñóni píge.

<sup>6</sup> Nyìge ki pèni lie gè, a pe 'yékpòli lú?u. A pe 'jo: «Nàgapɔrivɔnwɔ wi 'pen, ye- yiri ye sa wi kóri !»

<sup>7</sup> Kire lèle nī lè a sinborilo báli pe mieni yè ne pe fètingele gbòborí gèle. <sup>8</sup> Bìli pe 'puu ledoro dè, a pe 'bìli yè bèle, bàli pe 'puu sícilile bèle, né jo: «Ye- weli ken né yeli sùnmo pàà ní, weli fètingele kiyē ná?a ne fíri.»

<sup>9</sup> Bìli pe 'puu sícilile bèle, a pe 'siennugoro ken pe mé né jo: «Weli sǐ gbè kire kpí?ile?; sùnmo piǐ je weli yeli?, piǐ sí ní yeli woli nyuɔ lè?. Gii ki 'póri gè, yeri waa sìnbarile kúrugu bèle ye sa pàa su.»

<sup>10</sup> A pe 'yiri nè ké sùnmo suɔdi?ε nī gè. A labòli wi pèni yiri. Bìli pe cé gbòbori nè kúɔ bèle, a peli 'ké né wi ní cepɔrigɔ pùrɔrɔ mé dè, á pe 'kòri tón gè.

<sup>11</sup> Lèle làà kénì tóri lè, a sinborilo bìli pe pèni yiri, nè jo: «Kàfòli, kàfòli, -kòri múgu gè weli mé !»

<sup>12</sup> A wi sí pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, mi sì yeli cén?.»

<sup>13</sup> Kire nē, ye- puu nyemine; nè ta?a gíi nē, yeli sì cenge cén gè?, bé né ga jo lèlè lè?.

### **Baakuɔɔ taanri baakuɔɔgenme kàsiile lè**

*(Luk 19.11-27)*

<sup>14</sup> «Cígini, Nyi?ene Kùlofɔligɔ ki bága pa buu bè majo nàguɔ wàà wi yé je ké tán?ana nē. A wi 'wi baakuɔɔ yeri bèle nè pèni wi lɔri le dè pe kiyè nī. <sup>15</sup> A wi 'wàa ken wali kpàanra pu?ɔɔ kogunɔ, nè wàa ken kpàanra pu?ɔɔ siin, nè wàa ken kpàanra puɔɔ nigbe. Nè pe ken ken nè yeli né pe taagenme ní bè, né yiri nè ké tán?ana nē. <sup>16</sup> Ɔji wi cé lɔri tiye kogunɔ taa yè, a wire fali nè fièle nè sèni baara né yi ní, nè yàa kogunɔ taa nè fàri yi nē. <sup>17</sup> Ɔji wi cé taa yatye siin yè, a wire míeni sèni baara nè yàa siin caa nè fàri yi nē. <sup>18</sup> Ɔjàa wi cé taa yati?e nigbe gè, a wire 'ké nè sèni kàti?e túgu nè wi kàfɔli wi wali làrigè wè baa.

<sup>19</sup> Lèlè láà kèni tóri a ki 'mɔgɔ wè, a baakuɔɔ bálì pe kàfɔli wi 'kón baa tán?ana nē lè nè pen, nè pèni baakuɔɔ yeri bèle pe- pa kúnɔ wire mé.

<sup>20</sup> Ɔji wi cé yatye kogunɔ taa yè, a wire 'pen nè pèni yàa kogunɔ ken nè fàri nyi nē yè, né jo: «Mi kàfɔli, kpàanra pu?ɔɔ kogunɔ muɔ cé mi ken, mi 'pu?ɔɔ kogunɔ kálì taa nè fàri baa, n'de.»

<sup>21</sup> A wi kàfɔli wi 'wi ye: «Nicii, muɔ yè baakuɔɔcènwe né ní téngèle sien. Muɔ 'téngèle baara kúɔ né cèri njáà ní wè, m'bé ní kàa ta?a muɔ mé nì?ege. Te jiin we- pa píne we puu fundaanra nē muɔ né mi ní wè.»

<sup>22</sup> Ɔji wi cé taa kpàanra pu?ɔɔ siin gèle, a wire míeni pen nè pèni wi wori juu dè né jo: «Mi kàfɔli, kpàanra pu?ɔɔ siin muɔ cé mi ken, mi 'pu?ɔɔ kálì siin taa nè fàri baa, n'de.»

<sup>23</sup> A wi kàfɔli wi 'wi ye: «Nicii, muɔ yè baakuɔɔcènwe né ní téngèle sien. Muɔ 'téngèle baara kúɔ né cèri njáà ní wè, m'bé ní kàa ta?a muɔ mé nì?ege. Te jiin we pa píne we puu fundaanra nē muɔ né mi ní wè.»

<sup>24</sup> Ɔji wi cé taa kpàanra puɔɔ nigbe lè, a wire míeni pen nè pèni wi wori juu dè né jo: «Mi kàfɔli, mi ki cén sien gbèliwe wī muɔ wè. Ti?e gī nī muɔ sì yatan?ara tán?a wè baa muɔ nē sèni líe, nè píne ti?e gī nī muɔ sì yafien téngè wè, baa muɔ nē sèni koli nè le muɔ yalege nī gè. <sup>25</sup> Mi sí ffe muɔ nē wī, a mi sí sèni muɔ lɔri túgu dè nè tón dàala nī; n'de dàa muɔ cé ya?a bile mi mé dè.»

<sup>26</sup> A wi kàfɔli wi sí siennugoro ken dè wi mé né wi ye: «Baakuɔɔsienpiiwe wī muɔ wè, né



ní sàliyefòli ! Muo cé ki cén mi nê sèni líe ti?e gfi nī mi sī yatan?ara tán?a dè?, nè pīne mi nê sèni koli baa mi sī yafien téngé? wè ! <sup>27</sup> Muo cé yeli bè ké né mi wali ní wè walitengéfòlilo mé; a wi cé sèni puu baa kire ti?e nī gè, mi cī ga pa wi líe né tōni nǎa wi cī ta?a wi nē wè. <sup>28</sup> Ye- wi kpàanra puo lo nigbe suo lè wi mé ye ken kpàanra pu?o lo kiefo li mé wè.>

<sup>29</sup> Ki nyaa a yakaa yē sien nfi mé wè, pe bága wi ken ni?ege, wi bé kò lōrifòli. Nfi sí mé yakaa wè yē wè?, cèri nfi wī wi mé wè, pe bé ní wi suo wi mé. <sup>30</sup> Tōnifun baakuo wō nǎa wire wè, ye- wi cò ye wáa baa yebilige ti?e nī gè kpàn?ane, kire ti?e kire nī kōnwa?a né gàn?ana cérigige yē wè.

### Duniya kàyu?ujuujenge sienre

<sup>31</sup> «A Sien Pùo wi kēni báan wi kpuo mō nī bè né wi nyi?ene tundunminō pe mieni ní bèle, kire lèle nī lè wi bé tēni wi fàn?afòligo kácun?o nē gè bè puu kpuo mō nī, <sup>32</sup> dí kùlogolo sienne pe mieni pe sí piye pīne wi yi?e mé gè, dí wi sí pe yori bè yige piye nī majo meni yajuuna?awe cī sìnbaara yori nè yige síkaala nī mme, <sup>33</sup> bé sí sìnbaara yérige dè wi kàliige mé, síkaala bèle bé sí peli yérige wi kàmege mé. <sup>34</sup> Píra nǎa nī wè bìli bìele kàliige mé gè, dí Kùlofòli wi sí peli ye: <Yeri báan, yeli bálì ye 'diba taa mi Tuu mé wè, ye pa Kùlofòligo ki kōrigo líe gè, gàa ki cé tīi nè gbòbori nè ya?a yeli mé bèle duniya sélime lèle nī lè. <sup>35</sup> Nè ta?a gíi nē, fungo cé mi taa a yeli mi ken mi lli. A lu?owu?o 'mi taa a yeli 'mi ken lu?o ní a mi 'gbuo. Mi 'puu nabōnwō, a yeli 'mi cò nabōnrō nē, <sup>36</sup> mi 'puu bururo fùn a yeli 'yere le mi nē. Mi 'puu yaawa a yeli sèni mi síeri. Mi 'puu kasuu nī a yeli sèni mi wéli.>

<sup>37</sup> Kire lèle nī lè siensinmine pe bé jo: <Kàfòli, gáa lèle nī weli 'muo nyaa á fungo muo taa, né muo ken a muo 'lii wè ? Nè pīne lèle nfi nī weli 'muo nyaa a lu?owu?o 'muo taa, né muo ken lu?o ní a muo 'gbuo wè ? <sup>38</sup> Cígini lèle nfi nī weli 'muo nyaa muo ní nabōnwō, né muo tìrige nabōnrō nē dè ? á kire laa muo ní bururo fùn, né yere le muo nē wè ? <sup>39</sup> Sé weli muo nyaa muo ní yaawa, á kire laa muo ní kasuu nī, né sèni muo wéli wè ?>

<sup>40</sup> Kùlofòli wi bé siennugoro ken dè pe mé bé jo: <M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, dàa mieni mi 'tìe dàa dè, lèle ó lèle yeli 'ni làa fáala kpí?ile mi siinyenine pe wàa cíewe nē wè, mi mé yeli 'ni kpí?ile.>

<sup>41</sup> Píra nǎa nī wè dí kùlofòli wi sí kàmege wuulo ye bèle: <Ye- sì?ere mi táanni yeli bèle, yeli woli ni 'cú?o wī, ye- sa jiin bànguō kàsun nī gè; ki cé kpí?ile né Seteni mí?e ní wire

né wi tundunminɔ ní bèle. <sup>42</sup>Nè taʔa gíi nē, fungo 'mi taa yeli sì mi ken a mi lìi?. A luʔɔwuʔɔ 'mi taa, yeli sì luʔɔ ken mi méʔ. <sup>43</sup>Mi 'puu yeli nabɔnwɔ, yeli sì mi cò nabɔnrɔ nēʔ. A bururo 'mi laa, yeli sì yere ken m'mé a mi leʔ. Mi puu yaawa ne ní kasuu nī, yeli sì sɛnì mi wéli?.»

<sup>44</sup>A pe sí jo: «Kàfɔli, gáa lèlɛ nī weli 'muɔ nyaa á fungo 'muɔ taa, á kire laa luʔɔwuʔɔ 'muɔ taa; muɔ ní nabɔnwɔ, á kire bèʔ muɔ ní bururo fùn; muɔ ní yaawa, á kire bèʔ muɔ ní kasuu nī, né kò weli sì muɔ sáʔa wèʔ ?»

<sup>45</sup>Kire lèlɛ nī lè, wi bé sí pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányiʔɛ nē, lèlɛ ó lèlɛ nī yeli sì kele gálì kpíʔile gèlɛ yìrile bálì pe wàa mé wèʔ, mi nē yeli 'cíi yeli sì ki kpíʔile?.»

<sup>46</sup>Kire lèlɛ nī lè dí bàli pe sí ké bànguɔ wuʔɔgɔ tiʔɛ nī gè, dí siensinmine bèle, peli sí ké bànguɔ sì tiʔɛ nī gè.»

## 26

### PE 'ZEZI KPUU WE A WI KOLI NE NYÉ NE YIRI (26.1 - 28.20)

#### Pe 'nyuɔ le Zezi nē wè bè wi kpúu

*(Mar 14.1-2; Luk 22.1-2; Zan 11.45-53)*

<sup>1</sup>Bà Zezi kénì sienre dáà ti mieni juu nè kúɔ dè, a wi 'wi pìtenmene ye bèle: <sup>2</sup>«Yeli 'cén ki 'kò cɛnye siin dí Torimakiyaʔa\* fundaanra cenge ki sí nò, Sien Pùɔ míeni wè, pe bé wi cò bè wi kpúu tiiparige\* nē gè.»

<sup>3</sup>Kire lèlɛ nī lè, a kacuɔnrilo kàfɔlilɔ bèle, né kàʔa ki liɛlɛ ní bèle, a pe 'pìye pínɛ Kayifa kpáa mé kacuɔnrilo kàfɔgbuɔwɔ wè. <sup>4</sup>A pe sɛnì juu nè yéri nigbe nē, gii ki bé tí pe- Zezi cò wè sìnjiligele nē bè wi kpúu wè. <sup>5</sup>Nè kénì pìye kìɛ né jo: «Kìi yeli ki- puu fundaanra cɛnye yire nīʔ, á kire laa kàgbaalige bága yè sienne sunʔɔmɔ nī bèʔ.»

#### Celiwe wáà 'nàtukɔli tíʔɛ ne Zezi tùugu wè nyùgo nī gè

*(Mar 14.3-9; Zan 12.1-8)*

<sup>6</sup>A ki nyaa Zezi wi cé ké Betanii kàʔa mé, nè sɛnì puu Siimɔ yaanyiemefɔli<sup>q</sup> saʔa mé.

---

<sup>q</sup>26.6 Ki nyaa yaanyieme pii sí puu de tɛn Siimɔ nē wèʔ, nè taʔa gíi nē a yaanyieme yē sien nē wi ně de nyaʔami sienne nīʔ.

<sup>7</sup> A celiwe wáà kénì pen, lagbenre nàtukòli cènjenwe kùngboli<sup>f</sup> 'puu wi mé; a wi péni wi sù?u nè wo Zezi nē wè nyùgo nī gè, pe ní ne líi bèle.

<sup>8</sup> Bà pìtenmenε pe 'kire nyaa gè, a ki 'pe bien a pe yè ne nyu né jo: «Nyùgo yē ki nē lé, bà wi 'lòri dáà cú?ò dè mme gè ? <sup>9</sup> A pe cé wi pári wè, je wali wi cí puu ni?ewe pe- wi ken fuumɔ́fólilò mé !»

<sup>10</sup> A Zezi wi 'ti cén, a wi 'pe ye: «Gáa nē yeli ne celiwe ñàà còrí wè ? Nè sí ki ya?a kacènne wi 'kpí?ile mi kòli mé gè. <sup>11</sup> Fuumɔ́fólilò pe tú?u wè bile né yeli ní súuri ? Mi wè, mi sí wè bile né yeli ní súuri?. <sup>12</sup> Celiwe ñàà wè, nàtukòli ñàà wi 'tí?e nè mi kurugo ñàà wè, wi 'mi céri gbòbori dè nè ya?a wī, ná?ane ti- ga sa tón dè.<sup>s</sup> <sup>13</sup> M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, a Kataanna Sienre\* dáà ti kâ sèni jáari ti?e ó ti?e nī duniya nī wè, celiwe ñàà wi wori ti bé juu baa bè píne; gaa wi 'kpí?ile gè, peri sòngí de tari né wi ní.»

### **Zudasi wi 'Zezi pári wè Zuufulo mé bèle**

*(Mar 14.10-11; Luk 22.3-6)*

<sup>14</sup> Kire lèle nī lè, pìtenmenε pe kie né siin nī bèle, ñàa pe puu ne ye Zudasi Isikariyɔ́ti wè, a wire fali nè ké kacuɔ́nrilò kàfólilò kúrugú bèle, <sup>15</sup> nè sèni pe ye: «Gáa yeli bé ken mi mé, dí mi sí Zezi cò wè yeli ken wè ?» A pe fali nè walifiwe walipigele togo né kpɔ́rigò tóri nè ken wi mé. <sup>16</sup> Nè lá?a kire lèle nī lè, a Zudasi fali nè kò ne lèjenne caa bè Zezi le wè pe kiye nī.

### **Zezi wi 'jo dí Zudasi bé wire cò ken**

*(Mar 14.12-21; Luk 22.7-12,21-23; Zan 13.21-30)*

<sup>17</sup> Sìnvarifun Búru fundaanra\* cɛnbelige gè, a pìtenmenε pe sèni Zezi yúgo wè né jo: «Séti?eni muɔ ne caa we sa Torimakiya?a\* suro su?ò dè muɔ líi wè ?»

<sup>18</sup> A wi 'jo: «Yeri waa baa kà?a gáà mé gè ye sa ñuɔ ye wè: «Tenmefóli wi 'jo wire lèle ni 'kò túɔn, dí wire je Torimakiya?a\* suro líi dè muɔ ti?e nī né wire pìtenmenε ní bèle.»

<sup>19</sup> A pìtenmenε pe 'kele kpí?ile gèle nè yeli bà Zezi wi cé ki juu gè, nè sí Torimakiya?a\* suro su?ò dè.

<sup>20</sup> Cɛngu?ò gè a wi 'tèni ne líi né pe Kie né Siin ní bèle. <sup>21</sup> Bà pe líi bèle, a wi kénì pe ye:

---

<sup>f</sup>26.7 Gireki sienre nī dè ki 'jo: «alibatiri» kùngboli. Ki nyaa lagbenre nàtukòli wáà wi 'puu, pe nē wi le kùngbu?ulo káli nī, sɛndenige kùngbu?ulo. Sɛndeniviye yáà yi 'puu, pe yi ye «alibatiri» sɛndenige.

<sup>s</sup>26.12 Pe puu ne nàtukòli ñàà tí?i wè ne kúbilo kurugu ne píne nē pe tóngi.

«M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, wàa nigbe yē bile yeli nī, wire wi bága mi cò bè ken.»

<sup>22</sup> A sienre dáà ti 'funyò cú?ò pe nī kpu?ò, a pe yè ne wi yúgo, wàa ó wàa wi nê jo: «Kií gbè nyaa mi wī díe?, Kàfòli ?»

<sup>23</sup> A wi sí siennugoro ken dè pe mé né jo: «Ŋàa wi nyéni kòli nii gè né mi ní sipienunò nī lè wire wī, wi bága mi cò ken. <sup>24</sup> Sien Pùò wi bé sí ké, nè yeli gù Kuloceliε siensebere ti 'juu wi wori nē dè. Ki bé sí pien né ki sien ní wè díe, ñàa kiye nī Sien Pùò wi waa wè ! Ki cī póri sien mé wè pe fã cé ce wi sii wè?.»

<sup>25</sup> Zudasi wè wire ñàà wi yé je wi cò ken wè, a wire sí wi ye: «Muò 'ki nyaa mi wī lé, Kàfòli ?»

A Zezi wi 'wi ye: «Muò ma 'jo bè.»

### **Zezi wi 'liizenne lii lè né wi pitenmene ní bèle**

*(Mar 14.22-26; Luk 22.15-20)*

<sup>26</sup> Bà sí pe líi bèle, a Zezi wi 'búru líe wè, nè díba ta?a wi nē, né wi kúnminò nè ken pitenmene mé bèle né jo: «Ye- suò yeri káa, mi céri tire dī dàa dè.» <sup>27</sup> Né kúò né yagbu?ò líe gè, nè barige ken Kuloceliε mé, né ki ken pe mé né jo: «Ye- gbuò ye tóri ye mieni bèle; <sup>28</sup> mi sìsien kire gī, Kuloceliε nyakungenge sìsien gè, gàa ki 'wo nì?ene kenme nē bè, bè kapi?ile lá?a gèle. <sup>29</sup> M'bé sí ki juu yeli mé, nè lá?a píra ñàà nī wè, mií ní erezen yasenge sunmò páà gbuò?, fúò bè taa cenge gfi m'bé ní ga kàa gbuò né yeli ní cígini mi Tuu wi Kùlofoligò nī gè.»

<sup>30</sup> A pe 'ñúnuyo yáà ñú,<sup>t</sup> né yiri nè ké Wolivi Tiire nyagurugo mé gè.

### **Zezi wi 'ki juu nè ya?a né jo Pieri bága jo wii wire cén?**

*(Mar 14.27-31; Luk 22.31-34; Zan 13.36-38)*

<sup>31</sup> A Zezi wi 'pe ye: «Pànge pìlige nī gè, m'bága puu kúrugodiele yeli ye mieni mé bèle, nè ta?a gíi nē, Kuloceliε siensebere ti 'jo:

*M'bága sìnbaana?awa kpúòn wè,  
sìnbaara ti bé fê bè cerige.<sup>u</sup>*

<sup>32</sup> A mi sí kénì kòli nè nyé wè, m'bé yeli yi?ε caanri baa Galile ténime nī bè.»

<sup>33</sup> A Pieri sí sienre líe dè, nè jo: «A ki cénì nyaa muò yē kúrugodiele pe mieni mé bèle

---

<sup>t</sup>26.30 Torimakiya?a liile lèle nī lè, pe nê cé Ŋúnuyo Sebe 113-118 ñúnudo ñú dè.

<sup>u</sup>26.31 Wéli baa Zaka 13.7.

wè, mi wè, mi sǐ tǐi bága kúruḡo tuu?.»

<sup>34</sup> A Zezi wi 'wi ye: «M'bé ki juu muo mé kányi?e nē, pàngē pìlige gáà nī gè, séni né ḡòpòli wi- nyeni wè, muo bé ki juu tǒliyo taanri bé jo muo sǐ mi cén?.»

<sup>35</sup> A Pieri wi 'wi ye: «A ki né cénì nyaa pe- mi pínē bè kpúu né muo ní wī wè, mi sǐ ga tǐi bé ki juu bé jo mi sǐ muo cén?.»

A pìtenmene bílì pe m̀eni siennuro juu dè.

### **Zezi wi 'Kulocelié náari wè Zetisemani ti?e nī gè**

*(Mar 14.32-42; Luk 22.39-46)*

<sup>36</sup> A Zezi wi 'pe kóri nè ké ti?e káà nī pe ki ye Zetisemani, nè séni p̀tenmene ye bèle: «Ye- ténì bile ná?a gè, dí mi ké baa mme gè bè sa Kulocelié náari.»

<sup>37</sup> A wi 'Pieri kóri, wire né Zebede jaala siin ní bèle. A wi laame pi 'séli ne pin?e wi nī a céri ti 'kùu wi nē. <sup>38</sup> A wi sí pe ye: «Laame pi 'pien mi nī fúo mi ne waa bè kùu. Ye- kò bile ye puu nyemine né mi ní.»

<sup>39</sup> A wi fali nè si?ere cèri nè séni tuu nè yi?e kóri gè dàala nē lè, ne náari né jo: «Tuufòli, a ki yē ki bé gbè kpí?ile wè, ma tí wu?ḡḡo yagbu?ḡ gáà ki- tóri ki fǎ nò mi nē?, ki fǎ sí puu gáa mi ne caa mi wè?, gá muo nyéni kaala bè? lè?.»

<sup>40</sup> A wi koli nè pen wi p̀tenmene kúruḡo bèle, nè pénì pe nyaa a pe 'ḡóni. A wi 'Pieri ye wè: «Bè yeli yē lé, yeli sǐ gbè? jáa bè kò nyemine né mi ní bè lèlè láà kúo lé ? <sup>41</sup> Ye- kò nyemine yeri náari, ḡì ki bé tí yeli fǎga tuu kapuuwelile láà nī wè?. A ki 'yéri p̀le lire nē lè, lire yē ki mé bè yéri ki nē; céri tire ḡori tire sí ti céri.»

<sup>42</sup> A wi koli nè lá?a nè ké tǒliyo siinwu?u nē gè, nè séni náari, né jo: «Tuufòli, a ki yē yagbu?ḡ gáà ki? gbè ké? bé mi ya?a ga mi sǐ ki gbuo gè?, muo nyéni kaala ni- kpí?ile.»

<sup>43</sup> Bà wi ní nè koli nè pen wè, nè pénì pe nyaa pe ḡóni, ki nyaa ḡónimo cé pe suo. <sup>44</sup> A wi 'pe ya?a baa né koli nè ké nè séni náari tadaanriwu?u nē gè, nè koli nè náarige nugo kpí?ile gè. <sup>45</sup> Bà wi koli nè pen p̀tenmene kúruḡo bèle, a wi pénì pe ye: «Yeli 'sine ne ḡóni ne ḡḡi ne ta?a wī lé ? Lèlè ni 'nò nè kúo, Sien Pùo wī còlewe sienpiile pe kiyē nī yè. <sup>46</sup> Ye- yè we ké, ḡàa wi 'mi cò nè ken wè, n'ḡe wi 'nò nè kúo.»

### **Pe 'Zezi cò wè**

*(Mar 14.43-50; Luk 22.47-53; Zan 18.3-12)*

<sup>47</sup> Bà Zezi ne tire nyu ne tǐin wè, a Zudasi wi pénì yiri né sienni?eme ní, p̀tenmene kie né siin nī bèle wàa wi 'puu; bíli yē ḡosiile ní còbilo, kàgbelide yē bíli mé. Kacuonrilo

kàfólilo né kà?a liele peli pe cé pe tun.

<sup>48</sup> Sien n̄áà wi yé je wi le pe kiye n̄i yè, wire cé keke ke tórigenme juu bè nè tie pe n̄e, nè pe ye dí a wire kâ s̄eni sien n̄i suonri wè, wire w̄i, pe- wi cò. <sup>49</sup> A wi sí fali nè p̄eni kp̄oni Zezi n̄e wè né jo: «Tenmefoli, c̄engu?o !» Né fali nè wi gbù?w̄o nè suonri seni ḡangbu?ulo n̄e ḡele.

<sup>50</sup> A Zezi wi sí wi ye: «Nàgori, ḡaa kúru gu ma 'pen gè, te ki kp̄in?ini !»

A sienne pe fali nè p̄eni wi cò seni gbù?w̄o gu.

<sup>51</sup> Zezi wuulo n̄i bèle a w̄aa nigbe fali nè wi n̄osii p̄ile wè nè yige seni, nè kacuonrilo kàfoli kpuow̄o baakuow̄o ngboli láà kp̄uon nè lá?a seni.

<sup>52</sup> A Zezi wi 'wi ye: «Koli ma muo n̄osii le wè baa wi ti?e n̄i gè; nè ta?a ḡi n̄e, bìli m̄ieni pe 'n̄osiile líe bèle, n̄osii wi bága pe cú?o. <sup>53</sup> Muo ne s̄ongí mi ḡbè ki náari mi Tuu mé wè lé?, wi- nyi?ene tundunmin̄o kapiengbuon t̄oyo kie né siin t̄origo p̄ira p̄ira n̄áà n̄i wè pe- pa yéri bè mi s̄u?w̄o lé ? Ki bé ce t̄ori kire n̄e. <sup>54</sup> A kire sí kp̄i?ile gè, meni Kulocelie sienjuusebere ti bé fori bè síe, dàa ti 'ki juu né jo dí bà keke ke yeli bè t̄ori t̄origenme b̄aa n̄e bè ?»

<sup>55</sup> Kire l̄ele náà n̄i lè a Zezi wi 'ki juu wi còw̄olilo mé bèle né pe ye: «Mi kúru gu ye 'yiri mme gè lé né k̄agbelide ní lé né n̄osiile ní lé, ma ce jo dù?o k̄ayuwo còdi?e n̄i ye 'pen lé ? Mi sì dú?u puu ne t̄eni? né yeli ní cenge ó cenge baa Kulocelie Gbù?w̄osa?a\* n̄i gè, ne sienne tenme bèle ? Yiyè ne cò baa kire ti?e n̄i gè?. <sup>56</sup> Kire ḡaa ki m̄ieni sí nyéni kp̄i?ile ḡi ki bé tí sienre dáà Kulocelie sienjuuliele pe 'sebe dè' ti fori ti nyow̄o n̄i ḡele.»

Kire l̄ele n̄i lè a p̄itenmene pe m̄ieni f̄e né wi w̄aa.

### **Pe 'ké né Zezi ní wè Zuufulo pe k̄ayu?ujuutiekpu?o mé gè**

*(Mar 14.53-65; Luk 22.54-55,63-71; Zan 18.13-14,19-24)*

<sup>57</sup> Bili pe cé wi cò bèle, a pe 'Zezi k̄ori wè nè ké Kayifa kp̄aa mé, kacuonrilo kàfoli kpuow̄o wè. Kire ti?e n̄i Kulocelie sienre sebec̄enmine\* né liele pe cé s̄eni p̄iye p̄ine. <sup>58</sup> A Pieri wè, a wire líe nè ta?a wi kúru gu, nè kò li?i pe n̄e, fúo nè s̄eni n̄e kacuonrilo kàfoli kpuow̄o wi kp̄aa n̄e gè. Bà wi 'j̄iin wè, nè t̄eni baakuow̄o táanni bèle, bè ki w̄eli ḡi ki bága pa yiri baa gè.

<sup>59</sup> Kire l̄ele n̄i lè, kacuonrilo kàfólilo bèle né Zuufulo k̄ayu?ujuugboli\*<sup>w</sup> wuulo pe m̄ieni

---

<sup>v</sup>26.56 W̄eli baa Zaka 13.7; Mat 26.31; Zan 16.32.

<sup>w</sup>26.59 Zuufulo pe k̄ayu?ujuugboli lire ni 'puu. N̄aguw̄o togo né kp̄origo pe 'puu baa gboli náà n̄i lè. Kacuonrilo

ní bèle a pe yè ne káfinere sienre táà caa bè lú?u Zezi wori nē dè, bé sí taa wi kpúu.

<sup>60</sup> Piyè kénì sienkpaanra taa sienni?ene pe káfinejuuro nī dè?. Kire gáà nē gè, a sienne siin kénì pen nē pénì jo: <sup>61</sup> «Nàguo ñàà wi 'ki juu né jo wire fàn?a yē bè gbè jáa bè Kulocelié Gbù?wɔsa?a\* cáan gè, bé koli bè ki faan cenye taanri larige nī.»

<sup>62</sup> A kacuwɔrilo kàfɔli kpuwɔ wi sí yè nē yéri né Zezi ye wè: «Sienre wè baa muo mé lé?, dàa pe 'juu nē ta?a muo nē dàa dè?»

<sup>63</sup> A Zezi wi 'piiri. A kacuwɔrilo kàfɔli kpuwɔ wi 'wi ye: «Muo né Kulocelié wèli, Kulocelié wewiwe wè, a ki yē muo wī Kulocelié Siennyienegɔnwɔ\* wè, Kulocelié Jaa wè!»

<sup>64</sup> A Zezi wi 'wi ye: «Tire muo 'juu nē kúw dè; m'bé sí ní ki juu yeli mé, nē lá?a ñò wè yeli bága Sien Pùò nyaa wè téniwe Fàn?a ki mieni Kàfɔli kàliige mé gè Kulocelié wè, dí wi sí de báan kàsadibare nī dè nyi?ene nī lè.»

<sup>65</sup> A kacuwɔrilo kàfɔli kpuwɔ wi fali nē wi bururo píle dè nē cenmine wi nē seni, né fali nē jo: «Wi 'Kulocelié ti?ele wè wī, sienre díi we bé ní de caa cígini ? Dàa n'de, dàa wi 'cú?w nē juu dè, ye mieni nyénì ti lú?u. <sup>66</sup> Ye 'jo meni?»

A pe 'jo: «Wi yeli né kpúumɔ ní wī!»

<sup>67</sup> Kire ti?e nī gè, a pe fali ne sùlugú ne wáari wi nē yi?e nī gè, ne wi dàridari ne mári; a bili 'wi kpúwɔn kadanyi?ene ní gbandeliye nē yè <sup>68</sup> né jo: «-Ki wéli ma ki juu we mé wèli Kulocelié sienjuuwo muo, sien ñàà wi 'muo kpúwɔn wè, muo wè Kulocelié Siennyienegɔnwɔ\* wè?»

### **Pieri 'ki juu né jo wire sɔ Zezi cén wè?**

*(Mar 14.66-72; Luk 22.56-62; Zan 18.15-18,25-27)*

<sup>69</sup> Pieri wire cé sí puu baa téniwe kpàn?ane kpáa dàlige nī gè; a celiwe wáà kénì tòrí baakuwɔ wáà wi puu, a wire 'jo: «Muo míeni 'puu baa né Zezi ní wè Galile wuu wè.»

<sup>70</sup> A Pieri wi 'ti tíene pe mieni yi?e mé gè né jo: «Mii cénì ti cén?, dàa muo ne nyu dè?»

<sup>71</sup> Bà wi 'yiri nē ké baa wíile kɔli mé gè, a baakuwɔ wáà ní nē sɛnì wi nyaa, a wi 'bili ye bèle bàli pe 'puu baa bèle: «Ñàà wi 'puu baa né Zezi ní wè, Nazaretiyé wuu wè.»

<sup>72</sup> A wi ní nē ti tíene, nē cénì kàli nē ta?a baa né jo: «Mi sɔ nàguo ñàà cén wè?!»

<sup>73</sup> Cèri sɔ?ere, bàli pe 'puu baa yérile ki ti?e nī gè, a pe 'sɔ?ere nē kpɔni Pieri nē wè né wi ye: «Bè tɔni kányi?e juu gè, muo yē né pe ní, muo juugenme tíime piì ne ki tíí.»

<sup>74</sup> A wi yè ne nyu ne sungu ne tari, nè kàli né jo: «Mi sì nàguo ñàà cén wè? !»

Kire lèle nī lè a gòpòli wi 'nyeni.

<sup>75</sup> A Pieri wi 'sòngi nè taa né Zezi nyasienre ní dè, dàa wi cé juu wi mé dè, né jo: «Séni né gòpòli wi nyeni wè, muo bé ti tíene bè taa tóliyo taanri bé jo muo sì mi cén?.»

A wi sí yiri kpàn?ane nè séni nyeni funbienre nē kpu?o.

## 27

### Pe 'ké né Zezi ní wè Pilati ti?e nī

(*Mar 15.1; Luk 23.1-2; Zan 18.28-32*)

<sup>1</sup> Bà kpíenme pi 'yè nè tuu ki ní ne tíin fa?a pénpén wè, a kacuonrilo kàfólilo pe mieni bèle, né kà?a ki liele ní bèle, a pe séni pìye nyaa pe mieni bèle Zezi wori nē dè, bè wi kpúu wè. <sup>2</sup> A pe 'wi puo né wi kóri nè ké Pilati\* kpáa mé, ki ti?e ténime fàn?afóli wè.

### Zudasi wi séni wii kpúu

(*Kakpi 1.18-19*)

<sup>3</sup> Zudasi wè, bà wire kénì ki nyaa a pe 'Zezi kpúu wori juu dè nè cáan nigbe nē wè, a ki 'wi bien. A wi séni walifiwe togo né kpòrigo líe wè nè koli nè ké kacuonrilo kàfólilo kúrugú bèle peli né liele ní bèle, <sup>4</sup> né séni jo: «Mi nyéni kapiile kpí?ile, né péni sienpowo ken wè, ñàa wii kaala kpí?ile lè?.»

A pe sí wi ye: «Kire 'weli líe gáa mé ? Muo wori dī tire dè.»

<sup>5</sup> A wi fali nè wali wáa wè baa Kulocelié Gbù?òròsa?a\* nī gè né yiri, nè ké nè séni wii puo nè kpúu. <sup>6</sup> A kacuonrilo kàfólilo pe 'wali jó wè né jo: «Wali ñàà felige wii yeli bè le baa Kulocelié Gbù?òròsa?a\* wali yalege nī gè?, bà ki nyaa sisen wali<sup>x</sup> wī wè.»

<sup>7</sup> A pe séni pìye nyaa nè juu, né wali ñàà líe wè nè séni cuufaanwa si?i suo gè, nè kire kpí?ile nabonminò kúutónmò. <sup>8</sup> Kire nē pe 'si?i gáa ki mí?e le gè nè jo «sisen si?i», kire mí?e kire ki tíin baa pànge gè.

<sup>9</sup> A kire kpí?ile, a Kulocelié sienjuuwo wi sienre ti 'fori, Zeremii sienre dè; wi 'jo:

*A pe 'walifiwe togo né kpòrigo suo wè,*

*sien ñàà lóri Isirayeli pùile pe cé juu nè bìe ti nē dè;*

<sup>10</sup> *né sí ti líe nè le cuufaanwa si?i nī gè,*

---

<sup>x</sup>27.6 Kire jo sien pe 'kpúu né kire wali taa wè.



*majo meni Kàfòli wi cé ti juu nè gbèngè mi mé wè.<sup>y</sup>*

### **Pilati wi 'Zezi yúgo wè**

*(Mar 15.2-5; Luk 23.3-5; Zan 18.33-38)*

<sup>11</sup> A pe sèni Zezi yérige wè Pilati yi?e mé gè fàn?afòli wè.

A wi 'wi yúgo né jo: «Muò wí Zuufulo kùlofòli wè lé?»

A Zezi wi sí wi ye: «Tire muò 'juu nè kúò dè.»

<sup>12</sup> Dii sí kacuònrilo kàfòlilo né liele pe puu ne nyu ne tari wi nē wè, a wi 'pìiri wii yafien juu?.

<sup>13</sup> A Pilati\* kénì wi ye: «Muò wè ti lúru lé?, dàa pe nyu ne tari muò nē dè?»

<sup>14</sup> A wi 'pié wi nē, wii kénì nyuò kón nè su?u wi nē?, a ki 'Pilati wi fungo wúò kátii.

### **Pe 'Zezi kpúu wori yérige dè nigbe nē**

*(Mar 15.6-15; Luk 23.13-25; Zan 18.39 - 19.16)*

<sup>15</sup> Ki sí nyaa ki 'puu kaliele a Torimakiya?a wi cé gbénè nò wè, kùlofòli wi nē cé kasuulewe wáà nigbe múgu nè wáa, ñii sienne pe caa bèle. <sup>16</sup> Kasuulewe wáà cé sí puu baa sienne pe mieni cé wire cén, pe puu ne wi ye Barabasi.<sup>z</sup>

<sup>17</sup> Bà sí sienne pe cé sèni gbu?ulo bèle, a Pilati\* wi 'pe yúgo: «Ŋíi yeli ne caa mi yige kasuu nī wè, Barabasi lé, dí Zezi wè ñàa pe ye Kirisi\* wè?»

<sup>18</sup> Ki nyaa wi cé ki ci?ige nè nyaa pe cé Zezi wire cò nè ken yeja?a nē wī.

<sup>19</sup> Bà sí wi 'puu téniwe wi kàyu?ujuukacun?ò nī gè, a wi cuò wi 'tunduro tórigo wi mé né wi ye: «Fǎ tí bé mīe le siensinwe ñàà wi wori nī dè? ! Ŋónigo káà 'mi fùrò nè tóri pìlige gáà ki 'kúò gè wi koligo nī gè.»

<sup>20</sup> Ki sí nyaa kacuònrilo kàfòlilo bèle né liele ní bèle, a pe 'sienne sùguru bèle pe- jo Barabasi, pé sí Zezi wire kpúu. <sup>21</sup> A Pilati wi sí pe yúgo: «Sienne báli pe siin nī bèle, ñíi yeli ne caa mi múgu wáa yeli mé?»

A pe 'wi ye: «Barabasi!»

<sup>22</sup> A Pilati\* wi sí pe ye: «Mi sí gáa kpí?ile né Zezi ní wè, ñàa pe ye Kirisi\* wè?»

A pe mieni 'jo: «Ma wi kóri tiiparige nē!»

<sup>23</sup> A wi sí pe ye: «Gáa sí wi 'kpí?ile sìpi?i gè?»

---

<sup>y</sup>27.10 Wéli baa Zaka 11.12-13; Zer 18.2-3; 19.1-2; 32.6-15.

<sup>z</sup>27.16 Barabasi ñàà wè, gireki sebele páli nyèni mí?e káà ta?a ki nē, nè jo Zezi Barabasi.

A pe ní nè kàa ta?a pe yékpu?ulo nē gèle, nè jo: «Wi yeli bè kpúu tiiparige nē gè wī !»  
<sup>24</sup> Bà Pilati\* 'ki nyaa wire yirime wè baa wè?, nè yiri kàgbaalige ki cī ga yè gè, a wi 'lu?o líe nè kiye jíge yè sienne pe yi?e mé gè, né jo: «Mi liele wè baa nàguo ñàà wi kpúu wori nī dè?, yeli nyùgo wori dī.»

<sup>25</sup> A sienne pe mieni fali nè jo: «?aan, wi kùu nyème wi- puu weli nē, né weli pìile ní bèle !»

<sup>26</sup> Kire ti?e nī gè, a wi 'Barabasi múgu wè nè wáa nè pe ken, né sí tí a pe 'Zezi wire kpúon sápi gele nē, né wi ken pe- sa wi kóri tiiparige nē gè.

### **Kapiengbuonno pe 'pìye nyíene Zezi nē wè**

*(Mar 15.16-20; Zan 19.2-3)*

<sup>27</sup> A fàn?afoli wi kapiengbuonno pe 'Zezi kóri wè nè jíin kàyu?ujuudi?e sa?a nī gè. A kapiengbuon tògo ki mieni sénì kii píne baa wi táanni. <sup>28</sup> A pe 'wi bururo fòlilo dè wi nē, né burugbuo nyi?e le wi nē, <sup>29</sup> né sí kùlofoli ndòngò tiin wíire wu?u, nè tón wi nē nyùgo nē gè, né kàgbiile le wi mé kàliige nī gè, né tigi nè káguro wáa wi yi?e mé gè, nè wi kù?o nè pìye nyíene wi nē, níè jo: «Cí, m'ma síeri, Zuufulo kùlofoli !» <sup>30</sup> Níè sùlugu nè wáa wi nē, níè kàgbiile suò lè wi mé nè wi kpúon nyùgo nī gè. <sup>31</sup> Bà pe kénì pìye nyíene wi nē nè kúo wè, a pe 'burugbuo?o fòri gè wi nē, né koli nè wi bururo le dè wi nē, né wi kóri nè ké bàa wi kóri tiiparige nē gè.

### **Pe 'Zezi kóri wè tiiparige nē gè**

*(Mar 15.21-32; Luk 23.26-43; Zan 19.17-27)*

<sup>32</sup> Bà pe yigi bèle, nè kpàli né Siireni kà?a nàguo wáa ní, pe puu ne wi ye Siimò; a pe 'wire cò fàn?a a wi 'Zezi tiiparige suò gè nè tugo.

<sup>33</sup> A pe sénì nò ti?e nē gè, gaa pe ye Gəligota wè ki kəri wi 'jo: «Ngorilo ti?e». <sup>34</sup> A pe 'sunmò nya?ami tiisoribo<sup>a</sup> páà nī, nè ken wi mé né jo wi- gbuo; bà ki 'tári wi mé nyine nē lè, wiì fòli nè ki gbuo?. <sup>35</sup> Bà pe kénì wi kóri nè kúo tiiparige nē gè, a pe 'bile wáa nè wi bururo liele dè pìye nē. <sup>b</sup> <sup>36</sup> Né téni baa ne wi wéli. <sup>37</sup> Pe cé wi kórigəri sebe wè nè tárige wi nyùgo náame gè né jo: «Ñàa wire wī Zezi wè, Zuufulo kùlofoli wè.» <sup>38</sup> Pe cé kàyuulo

---

<sup>a</sup>27.34 Dù?o pe cé kire kpí?ile bè kóri lo ni yá?a nyígi gè wī. Zezi wiì cé sí puu ne caa yakaa wire nya?ami?. Wi puu ne ki caa bè puu cìiliwe bè sa pa?a.

<sup>b</sup>27.35 Wéli baa Ìjún 22.18

siin kóri nè fàri wi nē; wàa nigbe 'puu wi kàliige mé, ñi ní wè wi kàmegé mé.<sup>c</sup>

<sup>39</sup> Kodorilo pe puu ne wi sóninɔ níe tòrí, náà nyùgo ffige gè,<sup>d</sup> <sup>40</sup> níe jo: «Muɔ ñáà ma jo muɔ bé gbè Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a\* cáan gè, bé koli ki faan cenye taanri larige nī gè, ma sí miè suɔ kìe ! A ki yē muɔ yē Kulocelie Jaa wè, ma tigi tiiparige nē gè !»

<sup>41</sup> Kanugo kire kacuɔnrilo kàfolilo pe puu ne kpín?ini, peli né Kulocelie sienre sebecénmine\* ní bèle, né lièe ní bèle; pe nē jo: <sup>42</sup> «Wi 'pàli suɔ; wire wè, wií sí gbè jáa bè wi suɔ?. Isirayeli kùlofoli wire wī, wi- sí tigi tiiparige nē gè píra ñáà nī wè, bà we bé téngé wi nē.

<sup>43</sup> *Wi 'wi sòngirɔ ta?a dè Kulocelie nē, Kulocelie wi- sí wi suɔ píra ñáà nī wè kìe,<sup>e</sup>*  
a ki yē Kulocelie wií wi mé wè. Wií cé jo lé wire yē Kulocelie Jaa ?»

<sup>44</sup> Kàyuulo bíli tíime pe cé píne nè kóri né wi ní bèle, a peli míeni yè ne siennuro nyu dè, ne wi teri.

### Zezi wi 'kùu

(*Mar 15.33-41; Luk 23.44-49; Zan 19.28-30*)

<sup>45</sup> Bà cenge ki pénì yéri nyùgo nī lèlè nī nī lè, a wuɔmɔ 'tigi dàala nī lè tierɛ ti mieni nī, fúɔ nè pénì taa a cenge ki 'cèli.

<sup>46</sup> Bà cenge ki pénì cèli lèlè nī nī lè, a Zezi wi 'kòkuulo wáa kpu?ɔ, né jo: «Elii ! Elii ! Lema sabakitani ?» Ki kɔri wi 'jo: «Mi Kulocelie, mi Kulocelie, gáa nē muɔ 'mi wáa ?»

<sup>47</sup> Pàli 'puu baa yérile; bà peli dàa lú?u dè, a pe 'jo: «Wi pugo cèni Elii yeri !»

<sup>48</sup> A wàa 'fè pe nī nè sèni cècuuro líe, nè ti mígele kàgenige nē, né ti nígi divien latan?anige nī, nè tárige wi nē né jo wi- gbuɔ. <sup>49</sup> A bìli pe 'jo: «-Wi ya?a baa, wéri ki wéli, a ki yē Elii wi bága pa wi suɔ !»

<sup>50</sup> A Zezi wi ní nè kòkuulo láà wáa kpu?ɔ cígini, nè kùu. <sup>51</sup> Kire lèlè nī lè, a Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a\* gunbɔli fèni<sup>f</sup> wi 'cien tieye siin, nè ki líe náame gè nè pénì tigi táanme gè; a dàala ni 'yúɔ, a sɛndenigba?ala ke 'folilo nè jabari. <sup>52</sup> A kpòngɔɔ ke 'folilo nè múgolo, a Kulocelie siencenmine nì?ene 'nyé nè yiri pe nyeye nī yè. <sup>53</sup> Bà Zezi wi 'nyé nè yiri, á pe

---

<sup>c</sup>27.38 Wéli baa Eza 53.12.

<sup>d</sup>27.39 Wéli baa Ijún 22.7; 109.25, Kaya 2.15.

<sup>e</sup>27.43 Wéli baa Ijún 22.9.

<sup>f</sup>27.51 Ki gunbɔli fèni ñáà wire wi cé tiawalidengege cènjenge wàli gè nè lá?a Gbù?ɔɔsa?a tiesenye nē yè. Wéli baa Yir 40.3; 26.31-35; Eb 10.20.

'nyé nè yiri pe nyeyè nī yè, a pe sèni jīin Zerizalèmi kà?a nī gè, Kuloceliè kà?a wàlidengegè gè a siennè nì?enè 'pe nyaa.

<sup>54</sup> Kapiengbuɔnnɔ dabataan kàfɔli ŋî wi puu baa pe Zezi wéli wè, wire né wi kapiengbuɔnnyeninè ní bèle, bà wire dàala nyaa lè á ni 'cúungo mme gè, né gaa ki mieni nyaa gè, a fiere 'wi cò kpu?ɔ, a wi 'jo: «Kányi?e tɔni gī, Kuloceliè Jaa wi 'puu ŋàa wè !»

<sup>55</sup> Cèlilè 'puu baa nì?ebele ki ti?e nī gè, yérile li?i ne wéli. Peli cé ta?a Zezi kúrugú wè ne kele kúu wi mé, nè líe bà ki séli baa Galile ténime nī bè. <sup>56</sup> Magidala kà?a Maari wi 'puu baa pe nī, nè fàri Zaki né Yusufu yàa nē wè Maari wè, né Zebede pìile yàa ní wè nè pínè.

### Pe sèni Zezi tón wè

*(Mar 15.42-47; Luk 23.50-56; Zan 19.38-42)*

<sup>57</sup> Cengu?ɔ gè, a nàguɔ wáà 'kón Arimate kà?a mé nè pèni yiri, lɔrifɔli wi 'puu, pe puu ne wi ye Yusufu. Wire mieni 'puu Zezi pìtenmewe wáà nè pínè. <sup>58</sup> A wire 'ké Pilati\* kúrugú wè nè sèni kpúu náari wè, Zezi wè. A Pilati wi 'tunduro tórigo pe- kpúu ken wè. <sup>59</sup> A Yusufu wi sèni wi mígele fèni cìiliwe wáà nī, <sup>60</sup> né ké nè sèni wi le wire tíime nyege nī gè ki ní ne tīin fɔngɔ; wi cé ki gbógo nè túgu sɛndenige nī. Né kàdenigbu?ɔ kòligo nè tón nyege ki nyuɔ nē gè, né lá?a nè ké. <sup>61</sup> Magidala kà?a Maari wè né Maari ŋî ní wè, peli 'puu baa ténine nè yi?e wáa nyege mé gè.

### Pe 'kapiengbuɔnnɔ téngè nyege táanni gè

<sup>62</sup> Ki kpìenduu gè, Cèndenige cenge\*<sup>g</sup> gè, a kacuɔnrilo kàfɔlilo bèle né Farizienne\* ní bèle, a pe 'pìye pínè Pilati\* ti?e nī, <sup>63</sup> nè jo: «Kàfɔli, weli 'sòngi nè taa, káfinegefɔli ŋáà<sup>h</sup> wè, bà wi puu ne tīin sī nē wè, wi cé jo: «Cenyè taanri larige nī, m'bé koli bè nyé.»

<sup>64</sup> Kire nē ma tí siennè sari nyege wéli gè, bè pa taa cenyè taanriwu?u nē gè. Wi pìtenmenè pe fãa ga sa wi yùu bè yige?, bé siennè ye bèle dí wi 'koli nè nyé nè yiri kúbilo nī bèle?. Kire káfinege ki bé né tóri péligè nē gè.»

<sup>65</sup> A Pilati wi 'pe ye: «Kapiengbuɔn tògo káa yē bile, yeri waa ye sa tí peri ki sómigi de wéli, meni yeli 'ki nyaa ki bé yeli gè.»

---

<sup>g</sup>27.62 Gireki sebere nī dè ki jo cenge gī ki 'yè nè ta?a Gbòboriya?ajenge nē gè.

<sup>h</sup>27.63 Dù?ɔ we bé gbè siennè dáa yi?e dè bè jo «nàgu?ɔ gáa gè», Zezi wire pe puu ne pun mme gè.

<sup>66</sup> A pe 'lá?a nè ké, nè sénì tí a kapiengbuɔnnɔ pe yéři nyege táanni gè, né fie téngɛ sɛndenige nē gè.

## 28

### Zezi wi 'nyé

(Mar 16.1-10; Luk 24.1-12; Zan 20.1-10)

<sup>1</sup> Bà cɛndenige ki 'tóri gè, ki kpìenduu sínbinime táanni bè cégboli cɛnbelige gè, ki ní nɛ tíin fa?a wè, a Maari wè Magidala kà?a wuu wè, né Maari ŋî ní wè, a peli 'ké bè sa nyaa baa kpònnɔ mé lè. <sup>2</sup> A ki nyaa a dàala ni 'cúungo kpu?ɔ, a Kàfɔli wi tundunwɔ wáà 'tìgi nyì?ene nī lè, nè pèni sɛndenige ŋɔrigɔ gè nè lá?a né ténì ki nē. <sup>3</sup> Wi puu nɛ nyí?ene nyí?enege nme páà nē majo bè nyì?ene ni sî kénì fuu nè nyí?ene lè, á wi bururo ní dè fiire péreperè.<sup>1</sup> <sup>4</sup> Fíere kɔli nī gè, sienne bálì pe cé téngɛ kpònnɔ táanni lè pe ni wéli lè, a pe 'tuu nè kò kúbilo tíele.

<sup>5</sup> A nyì?ene tundunwɔ wi 'juu né cɛlile bálì ní bèle né pe ye: «Yeli bèle ye fãri fi?é?, mi nyénì ki cén Zezi ŋáà pe 'kóri tiiparige nē gè, wire yeli nɛ caa. <sup>6</sup> Wi wè ná?a gè?. Wi 'koli nè nyé majo bà wi cé ki juu gè. Yeri báan ye pa nyaa ti?e gî nī pe cé wi le wè. <sup>7</sup> Yéri waa píra, ye sa ti juu wi pìtenmene mé bèle dí wi nyénì nyé nè yiri kúbilo sun?ɔmɔ nī bè. Wi n'ŋe wi cénì 'ké bàa yeli yi?e caanri baa Galile ténime nī bè. Baa yeli báa wi nyaa kire ti?e nī. Dàa tire mi yé je juu yeli mé.»

<sup>8</sup> A cɛlile bálì pe 'lá?a nyege táanni gè, fíere né fundaanwiere kiye nī yè, nè fè nè ké bàa ti juu Zezi wi pìtenmene mé bèle. <sup>9</sup> Kire lèlè nī lè a Zezi wi sénì yiri pe nē, nè pe ye: «Mi ye síeri !»

A pe sénì wi fãa nè mígi tɔliɔ nē yè, nè kpu?ɔɔ ta?a wi nē. <sup>10</sup> A Zezi wi sí pe ye: «Ye fãri fi?é?. Yeri waa ye sa ki juu mi siinyenine mé bèle, peri waa Galile ténime mé, pe báa mi nyaa kire ti?e nī.»

### Yieginine pe 'jànvaa juu Zezi wori nē dè

<sup>11</sup> Bà cɛlile bálì pe waa nɛ tíin bèle, a ki nyaa kire lèlè nī lè, kapiengbuɔnnɔ bílì pe cé téngɛ pe kpònnɔ wéli lè, pe pàli cé ké nè kúɔ kà?a mé gè, nè sénì ti mieni juu nè tìe kacɔnrilɔ kàfɔlilɔ nē bèle, gàa ki 'tóri gè. <sup>12</sup> A peli sénì píne né liele ní bèle a pe pìye

---

<sup>1</sup>28.3 Gireki sienre nī dè, bururo ti puu nɛ fíligi bè «nezi» tíele. Ki nyaa a wiire lèlè gbènè nò kùlogolo kálì nī wè, né nyagurukpa?aliye náame gè, wiire táà nàa tíri bè míge tíele, níe puu fiige péreperè. Kire pe ye «nezi» wè.

nyaa nè juu. A pe 'wali ken ni?ewe kapiengbuonnò mé bèle, <sup>13</sup> né pe ye: «Ye- ki juu ye jo, <Wi pitenmene pe 'weli ya?a weli ne ηóni, né sénì wi yùu nè líe pìlige nī gè.> <sup>14</sup> A kùlofoli wi 'tire dáà lú?u dè, weli bé juu bè wi fungo nyígi gè; kire kenme báà nē bè, bà yeli yieye yiì gbèn?.»

<sup>15</sup> A pe sí wali suw wè, né keke kpí?ile gèle meni pe cé ki juu pe mé bèle. A kire sienre dáà ti 'cèri Zuufulo pe mieni sun?omò nī bè nè pénì nò pàngé gè.

### **Zezi wi 'tunduro ken wi pitenmene mé bèle**

*(Mar 16.14-18; Luk 24.36-49; Zan 20.19-23; Kakpi 1.6-8)*

<sup>16</sup> A pitenmene kie né nigbe<sup>j</sup> peli sí ké Galile ténime nī nyagurugo mé gè, gaa Zezi wi cé tìe pe nē gè. <sup>17</sup> Bà pe sénì wi nyaa wè, a pe 'kpu?orò ta?a wi nē, nè sí ki ya?a pàli puu ne káala.

<sup>18</sup> A Zezi wi 'sì?ere nè kpòni pe nē, nè ki juu pe mé né pe ye: «Fàn?a ki mieni yē mi mé nyì?ene nī lè, né dàala ní lè. <sup>19</sup> Kire nē, yeri waa ye sa kùlogolo sienfeliye\* yi mieni caa, ye- pe kpí?ile mi pitenmene, yéri pe batiize Tuufoli, né Jaafoli, né Kuloceliè Pìle ni mí?e nē. <sup>20</sup> Yéri pe tìi pe- mi keke ke mieni cò, gáli mi 'tìe yeli nē gèle. Mi wè, mi yē né yeli ní cenyé yi mieni, fúw bè pa nò duniya kúomò nē bè.»

---

<sup>j</sup>28.16 Pitenmewe kie né siinwuu wè wire wi 'puu Zudasi Isikariyoti wè, wire cé wii puo nè kpúu, bà wi cé Zezi pári wè nè kúw wi leguulo mé bèle.

## Sienkeniye yi k̄ori juudi?e gè

**Abiya** Arawɔn tuufɔdulugo wuu kacuɔnriwɔ wáà wi 'puu, ne ní Zakarii tuuli?e káà (wéli baa Luk 1.5).

**Anni** Kacuɔnrilɔ kàfɔli wáà wi 'puu Zan Batiisi baarakuɔ lèlɛ nī lè (wéli baa Luk 3.2), né Zezi lèlɛ ní lè.

**Agiripa** Kùlofɔlilɔ siin nē mí?e gáà ki 'puu: Agiripa péliwe (I), kùlofɔli Erodi Li?e wi jaapile ni 'puu. Agiripa I wi 'wu?ɔgɔ ta?a kpu?ɔ kátii Zezi téngefɔpelile bèle. Wire wi cé Yakuba kpúu wè, Zan pínɛziime wuu wè (wéli baa Kakpi 12.2).

Agiripa siinwuu (II) 'puu baa nè pínɛ, Erodi Agiripa Li?e wi jaa wi 'puu.

**Arawɔn** Nyakungenge Li?e Sebe nī wè Arawɔn wire né Misa pe puu ne wúu ne Kuloceliɛ baara kúu dè. Peli pe cé Isirayeli pìile kóri bèle nè yige Ezipiti kùlo nī lè. Levii siime pùɔ wáà wi 'puu Arawɔn wè. Misa wi luɔ wi 'puu. Kuloceliɛ wi cé Arawɔn nyíene wè nè kòn kacuɔnriwɔ péliwe wè Isirayeli wuulo nī bèle.

**Aritemiisi** Gireki kùlo wuulo pe yasungbu?ɔ káà ki 'puu. Dèzu?u yasungo ki 'puu. Ki 'puu pe mé kuloceliɛ wáà.

**batemi/batize** Zuufulo mé bèle kpí?ilegenme páà 'puu baa pe nê jo 'batemi'. Batemi wi kpí?ilegenme pi m'be: sien wi nê jíin nè pùunni lu?ɔ nī gè níè koli nè yiri. Kuloceliɛ sienjuuwo ñáà pe puu ne ye Zan Batiisi wè, wi 'sienne batemi kpí?ile wè Zuruden lakoligbu?ɔ nī gè, a kire 'ki tìɛ dí Kuloceliɛ nyénì pe kapi?ile jíge gèle nè lá?a pe nē. Sien ñî wi 'ténge Zezi Kirisi nē wè, wi nê batemi kpí?ile wè bè ki tìɛ wire nyénì kàdu?u wáa wire kapi?ile mé gèle né wii ta?a Zezi nē wè, wi 'kò wire suɔfɔli.

Séni né Zezi wi- yè bè ké nyì?ene nī lè, a wi 'tunduro ken wi pìtenmenɛ mé bèle né pe ye : «Yeri waa duniya tiere ti mieni nī, ye sari Kataanna Sienre jáari dè sienne pe mieni mé. A sien ñî 'ténge né batemi kpí?ile wè, ki sien wi bé suɔ (Mar 16:15-16).»

**Belizebuli** Zezi lèlɛ nī lè Seteni mí?e káà ki puu Belizebuli wè. Wire wī gbòdolilo pe kàfɔli wè (wéli baa Mat 10.25; 12.24; Mar 3.22; Luk 11.15).

**bile** Yafalide táà dī. Palesitini kùlo nī lè, pe puu ne bile fáli wè nè fàri yafalide táà nē. Pe nìɛ bile tí?i wè ne buru kpúɔn, wire wi 'puu yaliire dè kpu?ɔ.

**Birayima** Birayima wire wi 'puu Isirayeli sienne pe tuuli?e gè sélime nē bè. Wi mí?e ki séli nè puu Birama, a Kuloceliɛ wi kénì ki yi?e nè jo Birayima. Kuloceliɛ wi cé wi yeri né wi ye wi- yiri wi tuu ti?e nī gè wi de waa Kanaa kùlo mé, dí wire bé ki kùlo ken lè wi

nē. A Birayima wi 'lú?u Kulocelie mé wè, a Kuloclie wi sí Kanaa kùlo ken lè wi siime mé bè.

Birayima cuɔ wè Sara wè, wiì cé sii?; nè sí ki taa a Kulocelie wi kénì nyafenige kpí?ile wi mé né wi ye wi bága pùɔ sii nàgabìle (wéli baa Nyakungenge Li?e ti?e nī gè). Kire pùɔ wire siime pire pi kénì kò Isirayeli sienne bèle.

**cendenige** Kulocelie sienre nī dè, ki 'juu né jo fa?a fa?a gè, bà Kulocelie wi cé duniya faan wè nè kúɔ wè, a wi cenyè kòlisiinwu?u cáan gè nè ñɔ nè taa. Kire kenme nē Misa cé ki juu né jo Isirayeli sienne míeni pe yeli bèri cegboli ni cenyè kòlisiinwu?u téní gè de pínè (wéli baa Yir 31.13-17). Kulocelie wire pe nàa kpóri kire cenge gè. Pe nē baara kúɔ kire cenge nī gè?. Pàngè gè cendenige ki 'bìe samadi nī.

**cendenige gbòboriya?ajenge** Zuufulo mé bèle ki kpìenduu bé yè puu cendenige cenge, pe nē gbòbori nè ya?a cendenige ki yi?e nē wéli baa, peli fāaga ga kakuɔɔ làà kúɔ cendenige nī gè? (wéli baa Luk 23:54).

**Dawuda** Isirayeli kùlofòlilò pe mieni nī bèle, Dawuda wi cé kénì mí?e taa nè tóri pe mieni nē bèle. Wire wi cé ñúnuyo sèbe ni?eyè, yiì baa Kulocelie Gbù?ɔɔ Ìjúnuyo Sèbe nī wè.

Kùlofòli Dawuda wire wi cé Zerizalemi kà?a kpí?ile gè Isirayeli kùlo ni kàkpu?ɔ gè. Wi jaa ñàà pe puu ne ye Sulomani wè, wire wi cé ténì kùlofòligɔ nē gè bà wire yiri baa wè.

**Dawuda Jaa** We Kàfòli Zezi wi mí?e káà gī Dawuda Jaa wè (wéli baa Mat 9.27; 10.47; 15.22, etc). Zezi wi tuuli?e káà ki 'puu kùlofòli Dawuda wè (wéli baa Mat 1.1). Zezi lèlè nī lè Zuufulo pe puu ne sòngí sien ñî wi cî ga duniya suɔ wè, ki sien wi yeli bè puu kùlofòli Dawuda siime tùlugo wuu wáà.

**Dawuda tùlugo wuu** Zezi wi mí?e káà gī. Pe puu ne wi tuuli?e yeri gè Dawuda, kire nē we nē jo Dawuda tùlugo wuu.

**Eli** Sienliere nī dè Kulocelie sienjuukpuɔwɔ wáà wi 'puu Eli wè. Zezi lèlè nī lè Zuufulo pe puu ne sòngí Eli wi cî ga koli bè pen duniya nī wè, bè pa duniya suɔfòli wi pen kele gbòbori gèle. Bà sí gī, Zezi wi cé ti juu né jo dí Zan Batisi wi 'pen nè pénì ki baara kúɔ dè (wéli baa Mar 9:11-13).

**Erodi** Zuufulo pe kùlofòlilò mí?e káà ki 'puu. Kùlofòlilò bílì pe 'Erodi mí?e taa piyē baa nè taa kùlofòlilò sicèri Nyakungenge Sienfònrɔ ti?e nī gè. Erodile pe puu ne pe fàn?a kpúɔn gè ne kan?a Wurɔmi kùlo mé kpu?ɔ, peli pe cé pe jáa.

Erodi Li?e yē baa: Wire wi 'puu Palèsitini kùlo ni mieni fàn?afòli wè Zezi siile lèlè nī



lè. Wire ti?e nī kacénmine pe cé ké bèle (wéli baa Mat 2.1-8). Kire Erodi wire míeni wi cé ki juu né jo pe- pìile kpúu bèle Betilemi kà?a nī gè a bìli yē nàgabigele gèle Zezi sii lèlè nī lè (wéli baa Mat 2.16).

Erodi Antipasi yē baa. Erodi Li?e wi jaa wi 'puu. Wire wi 'puu Galile ténime kùlofòli wè bà Zezi wi puu ne tíin cíewe wè, né lèlè nī nī Zezi wi cé kénì wi baara kúo dè (wéli baa Luk 3.1). Erodi Antipasi wire ti?e nī pe cé kíni nè Zezi cò wè nè ké, né né kénì sèni wi kpúuwori kàyu?u juu gè Wuròmíyé fàn?afòli ti?e nī gè Zude ténime nī bè (wéli baa Mar 6.14-19; Luk 23.6-12).

Nè fàri Erodile pàli siin nē: Agiripa Péliwe 'puu baa; Erodi Li?e wi jaapile ni 'puu. Né Agiripa Siinwuu, Erodi Péliwe wi jaa wè (wéli baa Kakpi 25.13 - 26.32).

**Erodi saakpu?o** Erodi Li?e wi cé ki faan. Ki 'puu Sezare kà?a nī. Kire sa?a kire ki 'puu Wuròmíyé fàn?afòli wi kele cuonridi?e gè.

**Ezipiti** Ezipiti kùlo ni 'puu baa Kanaa kùlo táanni lè. Lire mé Isirayeli pìile pe cé ké bà fungo cé tun pe kùlo nē lè. Yusufu sí wi cé puu baa kùlo ni sienkpuowò wè kire lèlè nī lè, ne yaliige kan?a gè. Isirayeli pìile pe cé yi?ele sirasiin kúo baa Ezipiti kùlo nī lè ne ní baa sùkulomò nē ki kùlo nī lè.

**erezen** Yasenre tàà dī erezen wè. Wi tiige kii fétire. Piyē ne wi yasenre tí?i dè ne sunmò kóri. Zuufulo pe sunmò bī erezen wè.

**Fàn?a Kasebegele** (Wéli baa Misa Fàn?a Kasebegele ti?e nī gè).

**Farizienne** Zuufulo pe sienkpolilo pàli bìele Farizienne bèle. Misa Fàn?a Kasebegele ke tenmege ki cé pe déni kpu?o. Pe sí cé kali?ele kasin?esin?ene káli sáa fàri baa Kulocelié kajuudi?ele nē gèle, nīe sienne còrí bèle peri tári ki sienre nē dè. Farizienne pe puu ne tóri né kúbilo nyéyirile wori ní dè; pe cé téngé ki nē nè píné dí nyì?ene tundunminò yē baa.

**Galile** Galile kùlo lire mé Zezi wi 'lie Nazareti kà?a nī gè, nè píné baa wi cé wi baara séli dè ne Kulocelié sienre jáari dè. Kire lèlè nī lè wi kòridi?e ki 'puu Kafarinawu kà?a mé baa ku?ojii táanni wè, gàa pe puu ne ye Galile ku?ojii wè (wéli baa Mar 2:1).

Zezi lèlè nī lè Galile kùlo ni sítònimò pi 'puu culolo togotaanri né kpòrigò, ni píelime bè, culolo togosiin. Zuufulo 'puu baa nì?ebele Galile kùlo mé lè, nè fàri kùlogolo káli sienne nē nì?ebele.

**Isirayeli** Isirayeli wè, Yakuba mí?e siinwu?u kire gī. Kire piyē ne yeri wi siime pìile nē bèle Kulocelié Sienre nī dè. Pe nē jo «Isirayeli pìile». A ki péni kò kùlo ni mí?e. Piyē ne pe ye ne píné Eburulo, peli bìele Zuufulo bèle.

Isirayeli mí?e ki kɔri wè: Wi 'cáan né Kulocelie ní, á kire laa, Kulocelie ne cáanri né wi ní (wéli baa Sél 32.29).

**kacuɔnriwɔ/kacuɔnrilo kàfɔli** Kacuɔnrilo peli pe cí ne baara Kulocelie Gbù?ɔrɔsa?a nī gè ne Kulocelie gbù?ɔrɔ kele cuɔnri gèle sienne mé bèle. Yiele ó yiele pe nê cé kacuɔnriwɔ wáà nyíene nè kɔn wire wi nê puu kacuɔnrilo pe kàfɔli wè.

**Kàfɔli (we Kàfɔli)** Kulocelie gbù?ɔrigɔ mí?e káà gī, né Zezi ní wè nè pínɛ (wéli baa Luk 1.9,15,16,32,43,76 etc; Kakpi 1.24; 2.20, etc).

**Kàfɔli liile** Lèle nī nī ki cé kò cè dí pe sí Kàfɔli Zezi kpúu wè tiiparige nē gè duniya sienne pe kapi?ile kenme nē bè, a Kàfɔli wi 'liile láà lii né wi pitenmene ní bèle (wéli baa 1Co 11.23-26), né sí ki juu pe mé né pe ye a wire sì kényi yē bile wè, téngɛfɔlilo peri pínɛ de ki liile náà líi lè peri sɔngí de tari né wire ní. Ki yaliire dáà dè, búru né ɛezen sunmɔ. Búru wire yē Kàfɔli Zezi wi céri dè, bà pe 'wi kpúɔn né wi wu?ɔ sienne kapi?ile kenme nē bè; ɛezen sunmɔ bè, pire yē Zezi wi sisen gè, ki 'wo sienne kapi?ile kenme nē bè.

**kajuudi?ele kie (Kulocelie kajuudi?ele)** Kire nyaa fàn?a gī Kulocelie yé cáan Isirayeli pīle nē bèle á pe ní waamakulo nī lè, né ki sienre ken dè wi sienjuuwo Misa mé wè, tire dī kajuudi?ele kīe gèle. We nê jo Kulocelie kajuudi?ele nè pínɛ. A ki sí yē kajuudi?ele gīli gīele baa Misa sebele kogunɔ nī bèle Nyakungenge Li?e sienre nī dè, we nê jo "Fàn?a Kasɛbegele".

**Kanaa kùlo** Kulocelie wi cé nyuɔ kún nè ken Birayima mé wè Kanaa kùlo wori nē dè, né jo wire bága ki kùlo náà ken lè wi mé wire né wi siime tɔlugo wuulo ní bèle, dí ni bé kò pe woli. Nè yeli né Sélime 10.15-20, Kanaa kùlo ni 'puu Nɔwe kàdu?ume pùò wáà ténidi?e. Ki pùò nǎà wè pe puu ne wi mí?e ye gè Kanaa.

Kulocelie cé Isirayeli tuulieye kóri yè nè sèni nyóɔ ki kùlo nī lè, bà pe cé kényi yiri Ezipiti kùlo nī lè.

**Kataanna Sienre** Wéli baa «Zezi Kataanna sienre» ti?e nī gè.

**kàtiɛkpu?ɔ** Gbòdolilo kòridi?e kire gī (wéli baa Luk 8.31), né kúbilo ti?e gè (wéli baa Wuro 10.7), né wu?ɔgɔ ti?e gè (wéli baa Tìe 9.1,2, 11; 11.7; 17.8; 20.1,3).

**kàyu?ujuulo gboli** Mat 5.22; Mar 15.1; Luk 22.66; Kakpi 4.15. Zuufulo fàn?afɔgbolilo pe gboli láà ni 'puu, pe nàa pìye gbú?uro ne kùlo kele káli nyu nè yeli né Zuufulo pe kùlo fàn?a kenme ní bè, nīè ne sienne kàyuuyo nyu ye baa. Sienne togotaanri né kpɔrigɔ né nigbe (71) pe puu ne téní baa ki kàyu?ujuugboli náà nī lè. Kire sienne peli cé nyaa kacuɔnrilo kàfɔlilo bèle, né Kulocelie sienre sebecénmine ní bèle, né kà?a ki liele ní bèle.

Kacuɔnrilo kàfɔli wire wi sí puu gboli ni yieginiwe wè. Gboli náà lè, piyē ne ni ye pe sienre nī dè «Sunediren».

**kenekene** Zuufulo pe kaliele láà ni 'puu a nàgabile cé gbénè sii né cɛnye kataanri taa yè, pe nê wi kenekene kpí?ile wè. Kulocelié wi cé kire juu Birayima mé wè (wéli baa Sél 17.9-14). Kenekene wire wi nê ki tìe sien wii Zuufuwo wè. Kire kenme nē a pe sí kò ne Zuufulo yeri bèle «kenekenefɔlilo».

Lèlè nî nī Zezi kataanna ni kénì pen lè, a ki kò a Zuufulo pàlì 'jo a kùlo láà wuu je jíin Zezi koligo nī gè, dí sien wi- yeli bè kíni bè kenekene kpí?ile wè wī. Kulocelié sienjuuwo wè Pɔli wè, kire sī cé bìe wire mé?, a wi sí sienre sebe nē tórigo legilisile pàlì mé né jo kaala nigbe wu?u ki 'kpu?ɔ gè: a sien ne suɔlo caa lè, ma téngɛ Zezi nē, Kulocelié Siennyienegɔnwɔ wè (wéli baa Gal 2.16;3.26).

**Kirisi (Zezi)** Kirisi kɔri wi 'jo «Kulocelié Kiennyienegɔnwɔ», gireki sienre yerigenme bī. Eburu sienre nī dè ki míepinege gè pe nê jo «Masiya». Zuufulo pe puu ne Kirisi siri wè wi- ga pa pe suɔ Wurɔmiyé fàn?a wu?ɔgɔ mé gè. (Wéli baa «Kulocelié Siennyienegɔnwɔ» ti?e nī gè).

**kowalige** Wéli baa Kakpi 24.5,14;26.528.22.5 Kulocelié caagoligo káà gī kiiye.

**kórikpu?ɔ** Ki nê puu kpu?ɔ wī, sienne nyuɔ nê gbè nē jíin ki nī, né tugoro ní.

**Kulocelié Fàn?a Kasebegele** (Wéli Misa Fàn?a Kasebegele)

**Kulocelié Gbù?ɔrɔsa?a** : Mat 12.6; Mar 11.15; Luk 1.21; Zan 2.19-20. Kulocelié Gbù?ɔrɔsa?a ki 'puu nigbe, Zerizalemi kà?a yakuɔ nī. Dàligbu?ɔ káà 'puu baa nē ki sùlu. Kulocelié Gbù?ɔrɔsa?a kire mé kacuɔnrilo pe puu ne kùlo ni kàtenine Zuufulo pe kakuɔɔ felide ti mieni kúu dè, né Kulocelié gbù?ɔrigɔ kamaanigele ní gèle. Zuufulo pe mieni puu ne kpu?ɔɔ tari Kulocelié Gbù?ɔrɔsa?a nē gè.

**Kulocelié kajuudi?ele** Kire nyaa fàn?a gī Kulocelié yé cáan Isirayeli pìile nē bèle á pe ní waamakulo nī lè, né ki sienre ken dè wi sienjuuliéwe Misa mé wè, tire dī kajuudi?ele kie gèle (wéli baa Yir 20:3-17). We nê jo Kulocelié kajuudi?ele nē pínɛ. A ki sí yē Misa sebele kogunɔ bálì biéle baa Nyakungenge Li?e sienre nī dè, tire pe 'pun dè, we nê jo Fàn?a Kasebegele.

**Kulocelié Ijáà Wī Kulocelɛle Pe Mieni Kàfɔli wè** Kulocelié mí?e káà gī. Wire wi 'yere ti mieni jáa dè, yakaa wè wire yi?e mé?. Kulocelié wii nyì?ene tieliiliye nī yè, né sí ní bile túɔn sienne sun?ɔmɔ nī bè.

**Kulocelié Kùlofɔligɔ** Zezi tenmene ni nyùgbu?ɔ ki mieni puu ne nyu Kulocelié Kùlofɔligɔ kire sienre nē. Kire gī Kulocelié fàn?a gè né sienne bílì pe 'piye ken Kulocelié

mé wè.

Zuufulo pe puu ne siri Kulocelie wi- ga pa Isirayeli kùlo suɔ lè ni leguulo mé bèle, bé sí Isirayeli kùlo téngé lè ni yéri. Pe puu ne ki siri Suɔfɔli wi bága pen bè pa Kulocelie fàn?a téngé gè.

Kulocelie Kùlofɔligɔ kī katieye siin:

Kīi bile nè kúɔ we sun?ɔmɔ nī wī. Kire sienre tire Zezi wi cé puu ne nyu bà wi 'puu duniya nī wè níe Kulocelie baara kúu dè, ne yakan?ara cìrá dè nè lá?ala sienne nē bèle, nè Seteni fàn?a jáa gè. A sien ηī ne ki caa bè jíin baa Kulocelie Kùlofɔligɔ nī gè, ki tiibe pire bī ma téngé Zezi nē.

Kulocelie Kùlofɔligɔ kī ne báan ne tíin (wéli baa Mar 14:25;24.30).

**Kulocelie Pile** Kulocelie Pile lire ni nyéni baara téngéfolilo sī nī wè. Kulocelie Pile ni puu ne baara né Kulocelie sienjuulo ní bèle kpu?ɔ. Lire ni puu ne Zezi kóri wè lègèle ke mieni nī. Nè píné Zezi wi cé ki juu wi pitenmene mé bèle né pe ye dí à wire kénì nyé nè yiri né ye nè ké nyì?ene nī lè, wire bé Kulocelie Pile tórigo lè ni- pari pe tenme, de pe funyɔ kiele yè (wéli baa Zan 14.16, 25-26).

**Kulocelie sienjuuwo/Kuocelie sienjuuliele** Kulocelie sienjuuliele peli nyaa Kulocelie baakuɔɔ bíli pe cé kīni nè puu baa Isirayeli kùlo nī lè fa?a fa?a gè, Nyakungenge Li?e Sienre lèle wuulo bèle. Pe pàli míeyé yi n'nye: Zonasi, Misa, Ezayi, Mise.

**Kulocelie Siennyienegɔnwɔ** Mienugo kire gī «Kirisi» wè gireki sienre yerigenme nē bè. Ki kóri wire sí wī «sien ηáà Kulocelie wi 'nyíene nè kòn wi- de wire baara kúu dè. Pe nê ki kakuɔɔ kúɔ dè níe sùnɔmɔ wo ki sien nē wè, kire ki nê ki tìe dí pe 'wi téngé Kulocelie baara ti mí?e nē gè. Sùnɔmɔ wogo gáà míeni ki nê ki tìe dí Kulocelie wi nyénì wi Pile tìrige lè ki sien nē wè.

Kulocelie wi ki juu fa?a né jo wire bága suɔfɔli wáà tórigo kùlo náà wire 'nyíene nè kòn wire woli lè, wi pa pe suɔ wi sí ténì fàn?a nē gè bè puu duniya sienne pe Kàfɔli wè. Kire Suɔfɔli ηáà wire wī Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wè. (Wéli baa Kirisi ti?e nī gè).

**Kulocelie sienre sebecémine** Mí?e gáà ki puu ne yeri Zuufulo Kulocelie caagoligo sienkpolilo pàli nē. Peli pe puu ne Kulocelie caagoligo kaju?ulo sebe gèle, níe ne sienne tenme bèle Kulocelie kajuudi?ele nē gèle.

**Kulocelie siensebere** Kele gīli Kulocelie wi 'juu á wi baakuɔɔ pe 'ti sebe nè téngé dè, níe sienne tìí bèle Kulocelie koligo nē gè, tire ti mieni dī Kulocelie siensebere dè.

**kùlofɔgbuɔwɔ/Sezari** Kùlofɔlilo míekpu?ɔ gī Wurɔmi kùlo wuulo mé bèle. Ki nyaa Wurɔmi kùlo ni cé kapienne kpúɔn kùlogolo káli sáa nē, nè Isirayeli kùlo píné lè, nè jáa

pe nē. A pe 'kùlofòli nigbe téngé ki kùlogolo nē gèle. Pe nē wi yeri nē jo «Sezari». Sien wi míécéngé ki nē puu baa, á pe nē n'è gàa ta?a gè baa.

**kùlogolo kálì sienne (sienfeliye)** Kùnabòngòlò gílì ke wè Isirayeli kùlo lè?, keli wori dī. Kùlogolo sienfeliye yi mieni pe pun.

**lanbosuòlò** Lanbosuòlò pe puu ne baara ne kan?a Wuròmì kùlo wuulo mé Zuufulo sun?òmò nī bè. Ki nyaa Wuròmì wuulo pe cé Zuufulo jáa bèle ne fàn?a kpúòn pe nē. Ki cénì puu lanbosuòlò pe nìe kàa ta?ala wali nē wè, ne pe kùlo wuulo còri bèle ne wali suu wè pe mé. A lanbosuòlò pe sí Zuufulo bien bèle. (Wéli baa Luk 3.12; 5.29; 7.29; 7.34; 15.1; 19.2).

**Lòtì** Nàguò wáà wi 'puu Nyakungéngé Li?é Sienre ti?é nī gè, Birayima siinyeni jaa wi 'puu. Wi cuò wi cé yi?é nè kò yasu?ògò yafan?a (wéli baa Luk 17.32, ki sienre tii baa Séli 19.26).

**lièlè** Kakpi?iligele sebe nī wè, lièlè peli nyaa sienne bílì mieni bièlè téngéfòlìlò gbu?ulo ke cé nyíèné nè yige nè pe kpí?ile peli yieginine bèle (wéli baa Kakpi 11 - 21).

**Misa** Kulocelié wi yé Misa tun wè wi- sa Isirayeli sienne yige bèle parituòrò nī dè, Ezipiti kùlo nī lè. Farawòn póri wi yé sénì wi líe lu?ò nē gè nè sénì wi gbó a wi 'liè. A wi 'yi?ele togosiin kúò Sinayi waamakulo nī lè.

Bà wi péni yi?ele togosicèri taa gèle, a Kulocelié wi 'wi tun Ezipiti kùlo mé, né sí kakpoliyo kpí?ile nì?eyé Misa wi kiyé nī yè. Kulocelié wi cé wi ye wi sa ki juu Farawòn mé wè wi- Isirayeli pìile ya?a bèle pe- ké waamakulo mé lè.

Misa wire wi cé Isirayeli sienne pe yi?é kíni pe tán?agele nī gèle waamakulo nī lè. A kulocelié wi 'Fàn?a kasebègele ken gèle wi mé Sinayi nyagurugo nē gè.

**Misa Fàn?a Kasebègele (Fàn?a Kasebègele)** Ki sélime nē bè, ki puu ne nyu keke gálì wori Kulocelié wi cé juu nè gbèngé Isirayeli pìile mé bèle. Nyakungéngé Li?é sienre nī dè Kulocelié wi cé wi fungo keke sèbe gèle nè ken Misa mé wè né jo Isirayeli wuulo peri pe sii tári wè peri yeligi né ki keke ní gèle. Bà Misa wi sí ke tiè pe nē gèle, a ki 'kò pe nē jo «Misa Fàn?a Kasebègele» (wéli baa Kakpi 6.13; 13.38; 15.1,5 etc), á kire laa pe nē jo Fàn?a Kasebègele (wéli baa Zan 7.19).

Fàn?a Kasebègele gálì gèle, kire gī nugo gè nè píné né Misa sebelièlè kogunò ní bèle: Duniya Sélime, Yirile né Suòlò, Leviiyé Kacuònrirò, Tórilò, Fàn?a Kaju?ulo Sienre sebele bèle (wéli baa Luk 2.22,24; 16.17; 24.44).

**Nazareti** Galile ténime kà?a kàà gī Nazareti kà?a gè; kire kà?a kire nī Zezi wi 'wi sii wi kpuòmò tóri bè nè taa yi?ele tògo né kpòrigò felige (wéli baa Luk 2:39; 4:16,28). Kire

ti?e nī Zezi mí?e ki 'taa, pe nê jo 'Zezi Nazaretiyé wuu'.

**Nowe** Kulocelié siensinwe wàà wi 'puu Nowe wè, fa?a fa?a wuulo lèle nī lè. Kulocelié cé wi ye wi- kórikpu?o kpí?ile wi- jín ki nī, dí wi bé su? kàsakpiile lu?o mé gè. A Nowe wi 'lú?u Kulocelié mé wè, nè kóri kpí?ile gè né yajuuro felide ti mieni cò nè nyógo baa né wi sienne ní bèle; a pe su? kàsakpiile lu?o mé gè. Bà duniya sienne piyè cé lú?u Nowe sienre nē dè, a lu?o ki pénì pe mieni kpúu bèle (wéli baa Sél 6.9-22;7.11-24).

**nyì?eneka?a** Bili pe 'ténge Zezi nē wè né pe sù le wè wire kiye nī yè, peli pe baga sa jín nyì?eneka?a nī gè, Kulocelié Kùlofolig?o gè (wéli baa Mar 10:21).

**Pantekoti cenge** Isirayeli sienne fundaanra cenge káà gī pantekoti wè. Sélime nē bè yaliipelide líelele fundaanra ti 'puu. Kire kàdu?ume gè a ki pénì kò pe ki pùr?o dáà pùr?o dè ne sòngí ne tari né Kulocelié Fàn?a Kasεβεγεle ní gèle, né nyakungenge gáà Kulocelié wi cé kpí?ile né pe ní bèle Sinayii nyagurugo mé gè. «Pantekoti» mí?e ki kóri wi 'jo: «cenyε togosiin kúo», kire 'jo cenyε togosiin kúo Paaki (Tórimakiya?a) kàdu?ume gè (wéli baa Levi 23.16). A ki 'nyaa kire cenge gáà kire nī Kulocelié Pìle ni cé tigi Zezi pìtenmene nē bèle Zerizalemi kà?a nī gè (wéli baa Kakpi 2.1-4). A ki fali nè kò Pantekoti cenge gè Kirecenne pe nàa Kulocelié Pìle penwori fundaanra pùr?o dè.

**Pieri** Pe puu ne wi ye ne píne Siim?o, wi 'puu pìtenmene kie né siin nī bèle (wéli baa Mar 1.16-17). A Zezi kénì jo dí pe béri wi yeri Sefasi, kire nugo gī Pieri wè (wéli baa Zan 1.42). Ki kóri wi 'jo «sindenige» á kire laa «nyùgo».

**Pilati (Ponsi)** Wur?miyé fàn?af?li wi 'puu á pe sí wi téngε Zuufulo nyùgo nē. Zezi lèle nī lè wi 'puu Zude ténime kùlofoli. Zezi còlele nī lè wi cé jo peri waa né wi ní Erodi kúru?u (wéli baa Luk 23.6-12). Wi mí?e gè pe nê ki yeri werige nè jo 'Pilati' (wéli baa Luk 3.1;23.1).

**pìtenmene** Pìtenmene mí?e gáà ki kóri wii tiye siin: 1) Kulocelié Sienre nī dè, tiye sáa yē baa a mu?o ki nyaa pe 'jo pìtenmene bèle, Zezi wi kòrinyenine Kie né Siin bálì wi cé nyíene nè yige né pe tenme wi sienre nē dè, peli biéle. Wi cé pe tun pe sari wire sienre nyu dè sienne mé bèle ti?e ó ti?e nī pe sí de ti tenme sienne nē bèle. 2) Tiye yáà sí yē baa Kulocelié Sienre nī dè a pe 'pìtenmene mí?e gáà yeri sienne páli nē nè píne. Kire sienne peli nyaa bili mieni pe 'ténge Zezi koligo nē gè né ta?a wi nē wè. Kákpi?iligele Sεβε nī wè, piyē ne pe yeri ne píne «téngef?lilil» (wéli baa Kakpi 1.15), «siinyenine» (wéli baa Kakpi 6.3; 11.12; 12.17; 15.1), «kirecenne» (wéli baa Kakpi 11.26).

**Sadusienne** Zuufulo Kulocelié caagoligo gboli láà ni 'puu. Peli mé bèle, pe nê jo dí Kulocelié siensebere táà wè baa cígini nè yiri Misa sebele kogun?o peli nī bèle?. Misa

Fàn?a kasebegele keli ní pe puu ne tóri kpú?o. Sadusienne pe cé jo dí yakaa wè baa kùu kàdu?ume mé gè?, pe nê jo dí a sien 'kùu ki 'kúo wí, dí nyéyirile wè baa?.

**Samaríi** Isirayeli kùlo ténime ti?e káà gī, ki ti?e kii Zude ténime né Galile ténime sun?om̄o nī. Zuufucenmine bè? pe 'puu Samaríi kùlo wuulo bèle?. Piyé cé Zuufulo déni bèle?.

**Sara** Sara mí?e ki séli nê puu Sarayi. Birayima cuo wi 'puu (wéli baa Sél 11.29). A Kulocelie kénì wi mí?e yi?e gè nê jo «Sara» (wéli baa Sél 17.5). Nê ki ya?a Sara wi cé lie nê kúo, a Kulocelie wi 'pùo ken wi mé, kire pùo wire wi 'puu Siaga wè.

**Sefasi** Wéli baa Pieri ti?e nī gè.

**Sezari** Kùlofolilo míekpu?o gī Wurōmi kùlo wuulo mé bèle. Ki nyaa Wurōmi kùlo ni cé kapienne kpúon kùlogolo káli sáa nē, nê Isirayeli kùlo pínè lè, nê jáa pe nē. A pe 'kùlofoli nigbe téngè ki kùlogolo nē gèle. Pe nê wi yeri nê jo «Sezari». Sien wi míecenge ki nê puu baa, á pe nê n'è gàa ta?a gè baa.

**Siaga** Nyakungenge Li?e sienre nī dè Birayima jaa n̄àà Kulocelie cé ken wi mé wi liere nī dè, Sara pùo wè, wire wí. Mí?e ki kōri wi 'jo «kátaanra» (wéli baa Sél 17.17-19;18.9-15;21.6). Siaga jaala peli pe puu Yakuba né Ezawu ní wè.

**Siennyienegonwo** Wéli baa «Kulocelie Siennyienegonwo» ti?e nī gè.

**Sien Pùo** Zezi wi mí?e káà gī Sien Pùo wè. Mí?e gáà gè, Zezi wire tíime wi yé ki le wìi nē. Wi 'ki mí?e gáà líe gè Daniyeli sebe nī (wéli baa Danieli 7.13). Ki mí?e kii baa Nyakungenge Fōngō Sienre nī dè nê taa tōliyo 78 felige. Mí?e gáà ki 'ki tìe Zezi wi 'sienne céri líe, nê pínè wii Kulocelie, wi 'wi fàn?afóligo tìe gè.

**Sinvarifun Búru fundaanra** Zufulo fundaanra cenyè yáà yi 'puu. Pe nê ki fundaanra kpí?ile dè nê taa cenyè kólisiin. Ki fundaanra cenyè nyáà nī yè sinvarifun búru pe nàa káa. Pe puu ne ki fundaanra dáà kpí?ile dè a Torimakiya?a wi cé gbénè kúo wè (wéli baa Mat 26.17).

**Sulomani** Isirayeli kùlofoli taanriwuu wire wi 'puu Sulomani wè, Sawuli né Dawuda kàdu?ume gè. Kùlofoli Dawuda jaa wáà wi 'puu; wi cé wi sii Batiseba nē (2Sam 12:24). Pe puu ne wi ye ne pínè Jedidiya; Kulocelie sienjuuwo Natan wi cé kire mí?e le gè wi nē (2Sam 12:25). Sulomani wii cé ténì fàn?a nē gè yanyige nē?. Wi luō Adonija wè, Dawuda jaaliwe wè, wi cé wi tún nê mōgo (2Sam 3:4; 18:14,15; 1Kùlo 1:5).

Sulomani wire wi 'puu Isirayeli kùlofoli gbènwe wè. Wi cé ki cén baakpuo?o yē wire yi?e mé gè, a wi sí wi fungo tìrige gè nê sícilige náari Kulocelie mé. Wi sícilige ki cé tóri wi lèle wuulo wu?u nē gè nê fáala; ma jo Ezipiti kùlo nī yo, ma jo Arabuulo kùlo nī yo,

ma jo Kanaa kùlo né Edomi kùlo nī yo.

**sún le** Kulocelie Sienre nī dè sún lere tire nyaa bè kò sìnlii nī né lu?o sngbuo nī, fúo bè pa lèlè láà kúo. Sún wáà 'puu Eburulo pe puu ne wi nii yiele ó yiele.

Sún lere tàà sí yē baa sien wi nē wi le a cenge gfi 'wi déni, tàa yē gboli kaala ni nē puu. Zuufulo pe yieginine pe puu ne sún nii wè tene cenyē nī né lamisa cenyē. Kàfali Zezi míeni wi cé sún le lèlè nfi nī wi 'puu baa waamakulo nī lè , á Seteni kénì puuwelige cáan wi yi?e mé gè.

Kàfali Zezi wi cé sienne tenme bèle né pe ye a pe je sún le wè, pe- wi le Kulocelie kenme nē, pe fāga sún le wè bèri mí?e caa? (wéli baa Mat 6.16-18). Kakpi?iligele Sebe nī wè téngéfálilo pe yieginine pe nē cé sún le nē Kulocelie náari wè wi- funduuro né sijnilige ken peli mé (Kakpi 13.2-3; 14.23).

**téngéfálilo gboli** Bili pe cé téngé Zezi pitenmene pe sienre nē dè né jiin Zezi koligo nī gè, a pe 'kò téngéfálilo. Antiyosi kà?a nī sienne pe 'téngéfálilo yeri bèle tabelige nē gè «Kirecenne» bèle (wéli baa Kakpi 11.26), kire kōri wi 'jo «Zezi wuulo».

**tenmeza?a** Kire cé wáli né Kulocelie Gbù?orosa?a ní gè. Tenmezaaya yi 'puu nē mà?a Zuufulo kàaya nī yè. Tenmeza?a ki 'puu nē pínē náaridi?e né fàn?a kasebegele wélidi?e, nē fàri sienjuuliele sebele sienre ti wéligē nē gè. Cendenige cenyē nī yè Zuufulo pe puu ne waa ne Kulocelie gbù?oró wè baa ki sa?a nī gè.

**tiiparige** Wuromiyé fàn?a lèlè nī lè Isirayeli kùlo nī lè, a sien cé kapiile kpí?ile wè, pe nē sien puo wè nē tárige tiige káà felige nē, níè ki yègē nē yérige sienne pe mieni de wi nya?a (wéli baa Mat 10.38; 16.24): pe nē sien wi kiye sá?ala yè níè yi puo nē tárige naame gè, níè sí tōliyo puo yè nē tárige táanme gè. A kire laa, pe nē kiye kóri yè né tōliyo ní yè nē tárige tiige gáà nē gè, sien wi nē pénì kùu baa. Kire kùu wire Zezi Kiriwi 'kùu sienne kapi?ile kenme nē bè. Mar 8.34 ti?e nī gè tiiparige kii ne fie wáà tíf wī.

**Tórimakiya?a** : Mat 26.18; Mar 14.12; Luk 22.11; Zan 11.55; Kakpi 12.4. Zuufulo pe cengbu?o ki 'puu Tórimakiya?a wè, fundaanra cenge ki 'puu. Sienre ti kōri wi 'jo kùu tundunwo wi- tóri, wí Isirayeli piile saaya ya?a yè, wi- fā sien kpúu baa kire tiēyē nī yè?. Tórimakiya?a fundaanra tii ne Isirayeli piile yiriwori sòngí dè ne tíri sienne mé bèle, bà Kulocelie cé pe suo Ezipiti kùlo sùkulomō nī bè, né Ezipiti nàgabipeligele kpúu gèle wè. A ki 'kò fundaanra cenge, yiele ó yiele Isirayeli piile pe nē ké Zerizalemi kà?a mé nē sèni sìnbaara kpúu. Pe nē ki cenge cáan gè nē ki fundaanra kpí?ile dè (wéli baa Mat 26.2,17; Mar 14.1, Yir 12.1-13). Tuobuuro nī dè pe nē jo «Paki».

**Tundunminō** (Wéli baa Zezi Tundunminō ti?e nī gè).



**waamakulo** Waamakulo lire yē ti?ε káà, baa sienne wè yē wè?. Ki kùlo ni 'puu ku?ɔjii lakpu?ɔ né Zuruden lakpu?ɔ sun?ɔmɔ ní bè.

**Wolivi Tiire Nyagurugo** Tiige yasenre dī wolivi wè. Piyē ne ki sùnmo yigi bè. Ki pìgele ke nê puu bè nyawu?ɔ tíele né pìrime ní. Ki tiire dáà ti 'puu nyagurugo gîl nē ki puu ne wéli ne nya?a Zerizalemi kà?a táanni gè, a ki fali nê kò pe ki ye Wolivi Tiire Nyagurugo (wéli baa Mar 14:26).

**Wurɔmi** Zezi lèle nī lè Wurɔmi kùlo ni cé fàn?a kpúɔn nê kùlogolo ni?εgele jáa. A ki kùlogolo ke 'kò pe fàn?a láara gè. Sienne páli yé ki sàri nê kò Wurɔmiyé wuulo nê sí ki taa piyè sii Wurɔmi kùlo ténime nī bè?. Ki sienne pe nê gbè nê nyaa bìli pe 'kón kùlogolo káli nī, gili nē Wurɔmi kùlo ni puu ne fàn?a kpúɔn gè. Pàngε gè Wurɔmi kùlo lire ni 'kò Itali kùlo lè.

**Wurɔmiyé wuu** Wéli baa «Wurɔmi» ti?ε nī gè.

**yaanyieme** Césenge yaabiime páà bī yaanyieme bè. Kulocelie Sienre dè, ki yaanyieme felibe pi wè nubo né bàa ní we 'cén pànga gè?.

Sienne bíli nē yaanyieme pi 'puu bè, pe nê cé pe cira nê yige kàaya nī yè, sien nē de nògí pe nē?, piyè puu ne nya?ami sienne nī?. Sienne pe puu ne yaanyiemefólilo tóri bèle siennu?ɔnɔ Kulocelie yi?ε mé gè (wéli baa Lev.13.45,46).

**Yakuba** Nyakungenge Li?ε Sienre nī dè, Siaga jaa wáà wi 'puu Yakuba wè (wéli baa 3.13). Pe puu ne wi ηɔnyeni ye wè Esawu. Kàsii kpuɔwɔ cé jíin pe sun?ɔmɔ nī bè, bà Yakuba cé Esawu liere suɔ dè nê taa wè. Yewe cé mí?ε káà le wi nē nê jo "Isirayeli". A wi 'kò Isirayeli kùlo wuulo pe mieni tuu wè.

**Yusufu** Yusufu wè, Yakuba jaa wáà wi 'puu míeni. Wire wi yé wi tuu déni wè nê tóri wi pìile pe mieni nī bèle; wire wi 'puu Araseli pìpeliwe wè. Araseli wire sí wi yé Yakuba déni wè nê tóri wi celile pe mieni nī bèle. A ki 'kò wi lɔbilo mé bèle yeja?a. Kire nē pe yé kénì wi cò nê pári Ezipiti sienne mé bèle sùkulomɔ nē. A Kulocelie 'kò né wi ní nê péni wi suɔ fùrɔgɔ mé gè, nê sícilige ken wi mé a wi 'ηónido kɔri cén wè. A kire ki 'ya?a a wi 'Farawɔn ηóniyɔ yi kɔri juu wè wi mé, a Farawɔn wi 'wi kpí?ile sienkpuɔwɔ Ezipiti kùlo nī lè.

**Zakarii** Kulocelie Gbù?ɔrɔsa?a kacuwɔnriwɔ wáà wi 'puu. Wi cuɔ wè Elizabeti wè, wire wi cé kénì Zan Batiisi sii wè wi liεguɔɔ nī dè. Sienre ti cé suɔ Zakarii nē wè bà wi cé káala nyì?ene tundunwɔ wi sienre nē dè, Zan Batiisi wi siiwori nē dè (wéli baa Luk 1.20).

**Zan Batiisi** Zan ηáà wi puu ne sienne batize bèle Zezi lèle nī lè wire we pun (wéli baa

Mat 3.1). Kire Zan Batiisi wire kùlofòli Erodi wi yé tí a pe 'wi nyùgo ceri gè nè ken Erodiyadi póri mé wè (wéli baa Mat 14.8-11).

**Zerizalemi** Isirayeli wuulo pe kàkpu?o kire ki 'puu Zerizalemi kà?a gè. Kire kà?a nī Kulocelié Gbù?o?saakpu?o ki 'puu. Kire ti?e nī kùlo wuulo pe mieni puu ne yègí ne waa ne Tórimakiya?a fundaanra mé dè yiele ó yiele wè.

**Zezi Kataanna Sienre** Kulocelié wi 'Zezi Kirisi tun wè ná?a duniya nī wè, a Zezi wi péni kùu sienne pe mieni kapi?ile kenme nē. Wi koli nè nyé, né yè nè ké nyi?ene nī. A kire 'kpí?ile a wi 'Kulocelié sùlu wè we mieni mé. Kire gī Zezi Kataanna Sienre dè. A ki sienre 'ti juu á sien ηî 'fòli ti nē dè, sien wi nê kò Kulocelié sa?a wuu wáà; wi nê bànguo sù taa wè. A sien ηî sí cíi wì fòli Zezi Kataanna Sienre nē dè, ki sien wí sa nyi?ene kà?a taa gè?.

**Zezi koligo** Suo?o koligo kire gī. Kàfòli wi sienjuuwo wè Pòli wè, bà wi puu ne tìn Zuufulo koligo nī gè, wire cé puu ne téngéfòlilò túngu bèle kpu?o Zezi koligo ki wori nē dè (wéli baa Kakpi 9.2;22.4;26.11). Nè sí ki taa bà Kàfòli Zezi wi cé kénì wì tiè wi nē wè, a wi 'ki cén kire gī Kulocelié caagoligo kányi?e wu?u gè (wéli baa Kakpi 24.14). A sien ne ki caa bè sa Kulocelié taa wè, ma jiin kire koligo kire nī (wéli baa Kakpi 16.31).

**Zezi Tundunminò** Wéli baa Mat 12.1-4; Mar 3.13-19; Luk 6.12-16; Zan 3.16; Kakpi 1.2. Zezi wi cé pìtenmene kie né siin yori nè yige ne pe ye «tundunminò»; ki nyaa wi cé tunduro ken pe mé pe sari Kulocelié sienre jáari dè tiere ti mieni nī. Ki Tundunminò pe cé kò né Zezi ní wè nè taa a wi péni wi baara kúo dè ná?a duniya nī wè.

Bà Zezi wi cé kénì ké wè, a pe kò ne wi sienre nyu dè ne mári níe kakpoliyo ni?eye kpín?ini; ki kele kiyē baa Kakpi?iligele Sebe nī wè. Pòli né Barinabasi ní wè, pe puu ne puu ne pe yeri ne pínè Tundunminò bà ki nyaa peli míeni bèle pe cé Kàfòli wi tunduro kúo dè ti kúogenme nē bè dàa wi cé ken wi Tundunminò kie né siin mé bèle.

Zezi Tundunminò pe 'wi kùu siere yige wè né wi nyéyirile wori ní dè.

**Zonasi** Kulocelié sienjuuliewe wáa wi 'puu Zonasi wè, baa Nyakungenge Li?e sienre nī dè. Kulocelié wi cé wi tun kà?a káa mé pe 'ki ye Niniivi, né jo wi- sa juu né ki sienne ní bèle pe- lá?a pe kapiigbi?iligele nē gèle péri Kulocelié caa. A Zonasi wi 'cíi né jo wire bé fè làri Kulocelié nē wè; nè sèni jìin kórikpu?o nī. A Kulocelié wi 'kenme kpí?ile a pe 'Zonasi kòn wè nè wáa ku?ojii nī wè, a fúokpu?o 'wi júo a wi ceyé taanri kúo baa fúo wi liye nī yè. Kire kàdu?ume gè a Zonasi wi sèni Kulocelié tunduro kúo dè.

**Zude** Zude ténime pire nī Zerizalemi kà?a ki yē. Zuufulo pe tuuli?e mí?e gī, pe puu ne wi ye Zuda.

**Zurudɛn** Galile kùlo lakoligo káà gī. A sien yé je yiri Galile kùlo nī lè bè ké Zude kùlo mé lè wi cé yeli bè ki lakpu?ɔ gáà jeli gè. Zurudɛn lakoligo kire nī Zezi wi cé wi batɛmi kpí?ile wè (wéli baa Mar 1.5, 9-11).

**Zuufulo** Birayima siime tùlugo wuulo bìele Zuufulo bèle. Zuufuwo wi 'puu Zezi wè. Nyakungɛngɛ Fɔngɔ ti?ɛ nī gè, Zuufulo pe yiɛginine peli bìele Zezi leguulo bèle, né Kataanna Sienre ti kàsiitunbele bèle (wéli baa Kakpi 9.22,23;13.45-50;18.12-15;20.19; 21.11;26.7).

**Zuufulo kàyu?ujuulo gboli** Wéli baa «kàyu?ujuulo gboli» ti?ɛ nī gè.